

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**OSMANLI DEVLETİ'NDE FAALİYET
GÖSTEREN BANKER LORANDO VE TUBİNİ
AİLELERİ**

**SEMİH SEFER
2501141149**

**TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. METİN ÜNVER**

İSTANBUL, 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SEMİH SEFER Numarası : 2501141149
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : YAKINÇAĞ TARIHİ Danışmanı : YRD.DOÇ.DR.METİN ÜNVER
Tez Savunma Tarihi : 16.08.2017 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Banker Lorando ve Tubini Aileleri"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.MAHİR AYDIN		Kabul
2-PROF.DR.ALİ FUAT ÖRENÇ		Kabul
3-DOÇ.DR.ERCAN UYANIK		Kabul
4-YRD.DOÇ.DR.YAKUP AKKUŞ		Kabul
5-YRD.DOÇ.DR.METİN ÜNVER		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR.GÜLTEKİN YILDIZ		
2-DOÇ.DR.BÜLENT BAKAR		

ÖZ

OSMANLI DEVLETİ'NDE FAALİYET GÖSTEREN BANKER LORANDO VE TUBİNİ AİLELERİ SEMİH SEFER

Bu çalışmada Lorando ve Tubini ailelerinin 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki statüleri ve gerçekleştirdikleri faaliyetler ortaya konmaya çalışılmıştır. 19. yüzyılda mensupları önde gelen bankerler arasında gösterilen Lorando ve Tubini aileleri, cemiyet hayatında Katolik Latin cemaati içerisinde yer almaktaydılar. Sahip oldukları Levanten geçmiş ile bu iki aile, başta ikamet ettikleri Pera ve Kadıköy olmak üzere İstanbul'un sosyal yaşamında önemli bir rol oynamışlardır. Aynı zamanda Fransız tabiiyetine girerek Fransa Devleti'nin sağladığı koşullardan yararlanmışlardır. Nitekim devlet ve şahıslar ile ihtilafli oldukları konularda Fransa Sefareti'ne başvurmadan çekinmemişler ve iki devlet arasındaki ilişkilere tesir edebilmişlerdir. Böylelikle 19. Yüzyıl boyunca başta iktisadi faaliyetler olmak üzere siyasi, sosyal ve kültürel pek çok alanda adlarından söz ettirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Lorando, Tubini, Levanten, Sarraf, Banker, Osmanlı Borçları, Anlaşmazlık.

ABSTRACT
LORANDO-TUBINI BANKER FAMILIES OPERATING IN THE
OTTOMAN STATE
SEMİH SEFER

This thesis tries to reveal the financial operations of Lorandos and Tubinis as well as their status in the late 19th century Ottoman state. Families of Lorando and Tubini whose members were among the prominent bankers of the late 19th century also played a role in the Latin Catholic society. These two families had Levantine origins had their place in the social life in Istanbul, particularly in Pera and Kadıköy (Chalcedon). They also acquired French nationality and enjoyed by the capitular rights thanks to their French protection. In this regard, they did not hesitate to apply to French embassy in Istanbul for help in disputes between themselves and individuals as well as the Ottoman state which in some occasions had an impact on the diplomatic relations between the Ottoman Empire and France. Thus, the two families made a name in the areas of finance, politics, society and culture after the mid-nineteenth century.

Keywords: Lorando and Tubini Families, Levantine, Moneylender, Banker, Ottoman Debts, Disputes.

ÖNSÖZ

19. yüzyılda Galata bankerlerinin Osmanlı maliyesindeki faaliyetleri ve rolleri iktisat tarihçilerinin üzerinde durduğu en önemli konulardan biridir. Devletin mâli açıdan uzun süre ayakta kalmasına yardımcı olan bankerler, iktisadi faaliyetlerinin yanında siyasi, sosyal ve kültürel anlamda hem devlet hem de tebaası ile karşılıklı bir alışveriş içinde olmuştur. Bu faaliyetler, Osmanlı tebaası olmayan bankerler nezdinde Avrupa'nın siyasi ve iktisadi konularının dahil olmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda Fransız vatandaşı Lorando ve Tubini aileleri, sahip oldukları Levanten geçmiş ile 19. yüzyıldaki Osmanlı yenileşmesi içerisinde adlarından faaliyetleri ile söz ettirmişlerdir. Ortak bir geçmişe sahip olan iki aile, hem ayrı olarak hem de birlikte gerçekleştirdikleri faaliyetler ile tabii oldukları devletin siyasi, ekonomik ve kültürel çıkarlarının elçisi olmaları ile de ön planda olmuşlardır. Dolayısıyla çalışmamızda Lorando ve Tubini ailelerinin faaliyetlerinin değerlendirilmesi sadece Osmanlı Devleti'nin mâli koşulları içerisinde değil farklı alanların da katılımı ile de sağlanmıştır.

Çalışmamızı ortaya koyarken öncelikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelere başvurduk. Ardından her iki ailenin Fransız vatandaşı olmaları nedeniyle Nantes'daki Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden yararlandık. Bu doğrultuda 19.yüzyılda Osmanlı Maliyesi ve Galata Bankerlerini konu edinen Türkçe ve yabancı literatür arşiv belgeleri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece Galata bankerlerini konu edinen eserlerde diğer banker aileler ile karşılaştırıldığında daha arka planda kalan Lorando ve Tubini ailelerinin 19. yüzyıldaki konumunu sahip oldukları Levanten ve Fransız vatandaşlığı özellikleri ile ortaya çıkarmaya çalıştık. Çalışmamızın bazı noksanlıklarının olması muhtemel olmakla beraber 19. yüzyılda Osmanlı iktisat tarihinde banker ailelerinin rolünün daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine katkı sağlayacağı inancındayız.

Çalışmamız, Tübitak SOBAG-1001 projeleri kapsamında hazırlanan ve bursiyer olarak yer aldığım 114K883 numaralı, "Osmanlı Devleti-Fransa İlişkilerinde Kriz: Malî, Siyasî, Diplomatik ve Hukukî Boyutlarıyla Lorando-Tubini Meselesi (1875-1902)" başlıklı projenin bir çıktısı olarak hazırlanmıştır. Bu doğrultuda 1901 senesinde

ortaya çıkan diplomatik hadisede Osmanlı Devleti'nin kriz yönetiminin araştırıldığı bu projede daha sağlıklı bir değerlendirmenin ortaya konması hadisenin baş rollerinden olan Lorando ve Tubini ailelerinin 19. yüzyıldaki faaliyetlerinin araştırılmasını gerektirmekteydi. Dolayısıyla proje dahilinde yerli ve yabancı pek çok arşiv evrakı ve kaynağı değerlendirilmiştir. Böylelikle tezimizde Türkçe evrak ve kaynakların yanı sıra hem yurtiçi hem de yurtdışındaki Fransızca arşiv evrakı ve kaynakları da kullanılmıştır.

Tez konusunun seçimi ve çalışmam süresince gösterdiği desteklerden dolayı Hocam Yrd. Doç. Dr. Metin Ünver'e şükranlarımı arz ederim. Ayrıca başta Osmanlı maliyesi olmak üzere bilgi ve tecrübelerini bana aktaran, kütüphanesinin kapılarına açan Hocam Murat Hulkiender'e teşekkür ederim.

Desteklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen ve tez jürimde de yer alan Hocam Prof. Dr. Mahir Aydın başta olmak üzere Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı ve Tarih Bölümü'nde yer alan değerli akademisyenlere, tez savunmamda yer alarak tezimi okuyan ve eleştirilerini sunan Prof. Dr. Ali Fuat Örenç, Doç. Dr. Ercan Uyanık, Yrd. Doç. Dr. Yakup Akkuş'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca projede birlikte yer aldığım Kerem Turgut, İbrahim Coşkun ve Yavuz Bülbül'e, Fransızca evrakın tercüme edilmesinde yardımlarını gördüğüm Mehlika Philip ve Duygu Durmaz'a, tezimi okuyarak görüşlerini sunan Yıldırım Yılmaz, Handan Kayraoğlu ve Dilek Seniha Cenez'e ve her zaman yanımda bulunan aileme ve Gizem Çolak'a teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul 2017

Semih SEFER

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
TABLolar LİSTESİ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LEVANTEN BİR KİMLİK ÇERÇEVESİNDE LORANDO VE TUBİNİ AİLELERİ

A.) 19. YÜZYIL ÖNCESİNDE LEVANTENLER VE LORANDO-TUBİNİ AİLELERİ.....	6
1. Doğu Akdeniz’de Levanten Zümreler ve Lorando - Tubini Aileleri ...	9
2. Levantenlerin Doğu Akdeniz’den Anadolu’ya Göçleri ve Lorando-Tubini Aileleri.....	13
B.) 19. YÜZYILDA LORANDO-TUBİNİ AİLELERİNİN OSMANLI DEVLETİ’NDEKİ DURUMLARI.....	17
1. Lorando ve Tubinilerin Tabiiyetleri	17
2. İş Hayatında Lorando ve Tubiniler.....	21
3. Lorando ve Tubinilerin Statüleri ve İtibarları	26
C.) CEMİYET HAYATI İÇERİSİNDE LORANDO VE TUBİNİ AİLELERİ	32
1. Fransız Katolik Cemiyetine Katkıları.....	32
2. İstanbul Cemiyet Hayatındaki Durumları	35

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA OSMANLI MALİYESİ VE BANKER LORANDO-TUBİNİ AİLELERİ

A.) 1838-1863 YILLARI ARASINDA İÇ BORÇLANMA KURUMLARI VE BANKER LORANDO-TUBİNİ AİLELERİ	39
1. Kambiyo İstikrarı Uygulamaları Dahilinde Lorando ve Tubiniler.....	39
a. Kambiyo İstikrarı Uygulamalarının Başlangıcı ve Lorando Ticaret Evi	40
b. Şirket-i Maliye (Union Financière) ve Tubiniler.....	43
2. Türkistan Bankası (Bank of Turkey Société Anonyme) ve Tubiniler	48
3. Kırım Savaşı Sonrası İç Borçlanma ve Lorando-Tubini Ticaret Evleri	51

B.) LORANDO VE TUBİNİ FİNANS KURUMLARININ GELİŞİMİ (1863-1875).....	56
1. Osmanlı Maliyesinde Borçlanmanın Artması ve Lorando-Tubini Kumpanyaları (1863-1869).....	56
2. İtibar-ı Umumi-i Osmanî Bankası (Crédit Général Ottoman)	65
3. 1875 Senesi İstikrazları ve Lorando Biraderler Kumpanyası	73
C.) 1875-1881 YILLARI ARASINDA OSMANLI MALİYESİ VE LORANDO-TUBİNİ TİCARET EVLERİ	75
D.) YENİ DÖNEMDE BANKERLİKTEN İŞLETMECİLİĞE LORANDO VE TUBİNİLER (1881-1914)	82
1. Ergani Bakır Madeni	82
2. Sultançayırı Borasit Madeni	84
3. Üsküdar-Kadıköy Tramvay Hattı	89
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
LORANDO VE TUBİNİ AİLELERİNİN DAHİL OLDUKLARI ANLAŞMAZLIKLAR	
A.) LORANDO VE TUBİNİ ALACAKLARI MESELESİ	93
1. Lorando ve Tubini Alacakları Meselesinin Ortaya Çıkması	93
2. Alacak Meselesinde İkinci Perde: Değişen Aktörler	102
3. Lorando ve Tubini Alacakları Davasının Fransa ile Osmanlı Devleti Arasındaki Krize Dönüşmesi	113
4. Fransa'nın Midilli Adası'nı İşgali ve Alacakların Ödenmesi.....	126
B.) LORANDO AİLESİ İLE HÜDAVERDİOĞULLARI ARASINDAKİ MADEN DAVASI.....	131
C.) LORANDO AİLESİNİN V.MURAD'IN BORÇLARINDAN ALACAKLARI.....	137
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	144
EKLER	162

TABLolar LİSTESİ

Tablo – I : Jean Lorando'nun Mal Varlığı	30
Tablo – II : Credit General Ottoman Bankası'nın 1871-1875 Arası Başlıca Malî Faaliyetleri	72

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.tez.	: Adı geçen tez
A.y.	: Aynı yer
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.D.F.	: Document Diplomatique Français
M.A.E.	: Ministère Affaires Etrangères
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
Nr.	: Numara
OBA	: Osmanlı Bankası Arşivi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

OSMANLI DEVLETİ'NDE SARRAFLAR VE BANKERLER

Kendi merkeziyetçiliği etrafında gelişen bir sisteme dayanan Osmanlı mâli düzeninde, kent ekonomisinin iâşesi ve ticari faaliyetlerde uzun mesafelere dayanan istikrar aynı zamanda toplumsal düzeni de sağlayan bir etkeni. Bu toplumsal yapıda tüccar, lonca ve sarrafların faaliyetleri işlerliğini koruduğu sürece iyi karşılanıyordu.¹ Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren sarraflarla ilgili en erken tarihli bahis 15. yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. Bunlarda sarraflardan bahsedilmesi, Fatih Sultan Mehmet'in ilk altın parayı 1480 senesinde bastırması sonucunda eski akçe ile arasındaki değişimi sağlamaları ile ilgili olmuştur.² Bu tarih sonrasında kredi verme, para bozma, para naklini yapma gibi mâli faaliyetlerde bulunmanın yanı sıra bazı devlet adamlarının nezdinde maden, darphane ve gümrük gibi işlerde de isimlerinin geçtiği görülmektedir. 16. yüzyılın sonundan itibaren ise bu sarraflar, bir iç borçlanma şekli olan iltizam ve mâlikâne sistemi dahilinde devletle kurdukları ilişkilerini gittikçe arttırmışlardır.³

Osmanlı Devleti'nin yaşanan mâli sıkıntıları aşabilmek için başvurduğu yöntemlerden birisi iç borçlanma ve türleri olmuştur. 16. yüzyılın sonlarına doğru mâli darlıkların baş göstermeye başlaması karşısında devlet, yerli Yahudi sarraflardan sonrasında ise padişah, vezir ve yüksek kademeli devlet görevlilerinden krediler kullanmaya başladı. Ayrıca bu dönemde bir iç borçlanma yöntemi ve vergi toplama sistemi olarak tımar düzeninin mâli yetkinliğini kaybetmeye başlamasıyla iltizam sistemi de kullanıldı. Böylelikle mukataa adıyla vergi toplama işi imtiyaz olarak bazı bölgelerde dağıtıldı. Devletin 17. yüzyılın başından itibaren verdiği bütçe açıkları iltizam sisteminin daha çok bir iç borçlanma şekline bürünerek değişikliğe uğramasına yol açtı. İltizam sisteminde müzayedelerde verilen mukavele süreleri 17. yüzyılın sonunda mültezimin tüm ömrüne yayıldı ve böylelikle mâlikâne sistemine geçildi. Bu

¹ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, s. 12.

² Latif Daşdemir, "Osmanlı Devleti'nde Banker-Sarraf Faaliyetleri Yahut Bir Gerileme Sebebi Olarak Bankacılıktaki Gecikme", **Osmanlı Ansiklopedisi**, c. 3, 1999, s. 468.

³ Ömerül Faruk Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları (1691-1835)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, c. 30, İstanbul 2014, s. 9.

tarihlere kadar müzayedelere katılanların çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte Hristiyan ve Yahudi mültezimlerin de yer aldığı bilinmektedir. Mâlikâne sistemi ile müzayedelerde yaşanan fiyat artışı, girişimcilerin ciddi finansman desteğine olan ihtiyaçlarını arttırdı. Böylelikle İstanbul'un sarrafları daha etkin rol oynamaya başladılar.⁴

Sarrafların faaliyetleri doğrudan devletin mâli sistemine etki ettiğinden bir düzene konularak 17. yüzyılda gedikli sınıfına sokulmuşlardır. Ancak sarraflığın yüksek gelir getirmesi devletin kontrolü haricinde de gelişmesine neden olmuştur. Bu yüzden “*gediksiz sarraflar*” devlet tarafından sürekli kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Buna göre nizam dahilinde sarraflar denetleniyor, gediksiz olanların işletmeleri kapatılıyor ve gedik verilecekler belirleniyordu. Gedik alan sarraflar ise mâlikâneci, mültezim ve cizye mükelleflerinin finansmanı için taahhüt vermiş oluyorlardı. Böylelikle bankacılığın olmadığı bir ortamda sarraflar kredi verme işini üstleniyorlardı.⁵ Diğer yandan küçük sermayeli sarrafların faaliyet alanları kuyumculuk gibi işler ile sınırlıyken daha büyük faaliyetlerde bulunan *Hazine sarrafları* veya *kuyruklu sarraf* denilen bir sınıf da mevcuttu. Ayrıca 16. yüzyıldan itibaren para bozmakla görevli köşe sarrafları da bulunmaktaydı.⁶ Sarrafların içerisinde Ermeniler yoğun olmak üzere Rumlar ve Museviler yer alıyordu.⁷

Sarraflar, 17. yüzyılın sonlarında ticaret ve loncaların kredi ihtiyaçlarını karşılamak şeklinde yürüttükleri ticari faaliyetler ile kendi loncalarını da oluşturarak Galata'da örgütlenmeye başlamışlardır. Öte yandan 17. yüzyılın başlarından itibaren Yahudi sarrafların payı azalırken, Avrupa'daki Ermeni cemaati sayesinde ticari bağlantılarını genişleten Ermeni sarraflar ise güçlenmekteydi. Ermeni sarraflar, Osmanlı bürokrasisi ile olan iyi ilişkileri sayesinde Ermeni milleti ile devlet arasında

⁴ Şevket Pamuk, “İç Borçlanma Kurumlarının Evrimi 1600-1850”, **Osmanlı Mâliyesi: Kurumlar ve Bütçeler**, Haz. Mehmet Genç, Erol Özvar, İstanbul 2006, c. I, s. 28-30; Mâlikâne sistemi hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Genç, “Mâlikâne”, **DİA**, c. 27, 2003, s. 516-518. Bu dönemde İstanbul Sarraflarının faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ömerül Faruk Bölükbaşı, “İstanbul Sarrafları (1691-1835)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, 30, İstanbul 2014; Araks Şahiner, “The Sarrafs of İstanbul: Financiere of the Empire”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

⁵ Bölükbaşı, **a.g.m.**, s. 21-24.

⁶ Ali Akyıldız, “Sarraflık”, **DİA**, c. 36, 2009, s. 164.

⁷ Bölükbaşı, **a.g.m.**, s. 32.

bir köprü vazifesi de görüyorlardı. Sarrafların bu dönemde taşrada da faaliyetlerini yoğunlaştırdığı anlaşılıyor.⁸

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin mâli düzeninin bozulmaya başlaması ve *mâlikâne* sisteminde girişimcinin vefatıyla imtiyazın devlete dönmemesi, yüzyılın sonuna doğru Hazineye ulaşan vergi gelirlerinin sınırlı kalmasına yol açtı. Ayrıca 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile ödediği 7.5 milyon kuruşluk tazminatın sebep olduğu yük hazineye bir hayli fazlaydı. Osmanlı devlet adamları yaşanan sıkıntıları hafifletebilmek için 1775 yılında ilk defa esham uygulamasına gitme kararı aldılar. Böylelikle devlet herhangi bir mukataanın yıllık nakdi gelirlerini sehim denilen paylara bölerek kayd-ı hayat şartı ile talep edenlere satmaktaydı. Bu paylar, getirdikleri yıllık kazancın altı ile yedi katı arasında bir fiyata satılırdı.⁹ Esham paylarının alıcılar tarafından satılması nedeniyle sürekli el değiştirmesi ve esham sahibinin vefatının ardından varislerinin de gelir sağlamaya devam etmesi, sistemden tam anlamıyla gelir elde edilmesini önledi. Böylelikle kendi dinamikleri ile devletin mâli sorunları çözme yolları aksaklığa uğruyordu.

Devlet, 1787-1792 savaşı sırasında artan mâli buhranın sonuçlarını hafifletebilmek adına ilk defa bu dönemde bu kez de dış borçlanmaya gitmeyi düşündü. 1789 yılında Fransa, İspanya ve Hollanda'ya yapılan tekliflerin geri çevrilmesi üzerine Fas'tan borç sağlanmaya çalışılmışsa da Fas'ın mâli yetersizliği nedeniyle başarılı olmadı. Bunun üzerine devlet, sıkıntıyı tekrar esham çıkarılması, olağanüstü vergiler ve müsadere usulünün hızlandırılması yoluyla aşmaya çalıştı.¹⁰

Bu dönemde sarraflar, devletin kredi ihtiyacını karşılamak için Avrupa'dan kısa vadeli borçlar sağladılar. Ayrıca bazı sarraflar padişahın ve önde gelen devlet adamlarının zaman zaman kişisel finansman ihtiyaçlarına cevap vermekteydiler. Diğer yandan İstanbul sarrafları, Fransız Devrimi'nden sonra İstanbul'daki Fransız tüccarının etkisinin kırılmasıyla poliçe ticaretini de yönlendirmeye başladılar. Böylece

⁸ Pamuk, **a.g.m.**, s. 34.

⁹ Mehmet Genç, "Esham", **İA**, c. 11, s. 376-380.

¹⁰ Yavuz Cezar, **Osmanlı Mâliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mâli Tarih**, Alan Yay., İstanbul 1986, s. 81-83; Genç, **a.g.m.**, s. 376-380.

uluslararası işbirliklerini güçlendirmiş, kredi işlerinde uzmanlıklarını arttırmış bir sarraf kesimi başkentte ortaya çıkıyordu.¹¹ Bunlar değişik isimde ve ayarda yerli yabancı birçok paranın tedavülde olması ile paraların fiyatları arasındaki farktan yararlanan ve bunu meslek haline getiren bir zümre haline gelmişlerdi. Bunlar daha çok Akdeniz’de Ceneviz ve Venedik bakiyesi tüccarların devamı niteliğinde olan Levantenler idi.¹² Sarraflık müessesesini yüzyıllardır idare eden Levantenler, özellikle Bank-ı Osmani’nin 1856 senesinde kurulmasından evvel bankacılık faaliyetlerinde önemli bir rol oynamışlardır. Duyun-ı Umumiye’nin 1881 senesinde kurulmasından sonra banker Levantenler de arka planda kalmışlardır.¹³

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Galata’daki sarrafların bir yandan *Sanayi Devrimi*’nin etkisi diğer yandan Osmanlı Devleti’nin geçirdiği yenileşme hareketlerine bağlı olarak kurdukları mâli işletmeler sayesinde “*Galata Bankerleri*” olgusunun ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁴ Galata Bankerleri, Ermeni, Rum ve Musevilerin yanı sıra Levantenleri de içine alan büyük bir zümreyi oluşturuyorlardı. Böylelikle Galata, ticaretle uğraşan Levantenlerin kredi, finans ve ticaret işlemlerinde merkez olma özelliğini 20. yüzyılın başına kadar korumuştur.¹⁵ Bunlar, artık devlete ve şahıslara verdikleri kredilerin haricinde Avrupa piyasalarına da açılan, İstanbul Borsası’nı yöneten, bankacılık faaliyetleri ile devlete yüksek meblağ içeren krediler sağlayan ve girişimcilik yaparak farklı sektörlerde işletmeler yöneten bir sınıf haline geliyorlardı.

19. yüzyıl Osmanlı mâliyesi Galata bankerlerinin faaliyetlerini daha geniş bir şekilde yürütmelerine uygun bir ortam sağlamaktaydı. *Sanayi Devrimi*’nin ardından Batı’ya Pazar olan Osmanlı toprakları 1838 tarihli Balta Limanı Antlaşması ve ardından yapılan ticaret antlaşmaları ile kapılarını Avrupa mallarına daha fazla açmıştı. Böylelikle başta İstanbul olmak üzere önemli Osmanlı limanlarında ticareti yönlendiren şirket ve acentaları ile Galata bankerleri zenginleşmişlerdir. Ayrıca bu

¹¹ Pamuk, **a.g.m.**, s. 34.

¹² Akyıldız, **a.g.m.**, s. 163.

¹³ Zafer Toprak, “Osmanlı Devleti’nde Para ve Bankacılık”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 760.

¹⁴ Haydar Kazgan, **Galata Bankerleri**, c. 1, Orion Yayınevi, Ankara 2005, s. 13.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sümeyye Hoşgör, “Credit and Financing in Early Ottoman Empire: The Galata Example”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

dönemde bir yandan yerli tüccarı finanse ederken diğer taraftan devlet ve halk ile olan kredi işlemlerini sürdürmüşlerdir.¹⁶ Galata bankerleri, 1840'ta kaimenin çıkarılması, esham ve tahvilat gibi değerlerin piyasaya daha fazla sürülmesi, ekonomide paranın ön plana çıkması ile bunların idaresinden kâr sağlamak ve oluşan kambiyo problemlerinden komisyon kazanmak suretiyle önemli gelirler elde etmişlerdir. Ayrıca Kırım Savaşı'nın ardından artan dış borçlanma sonrası Avrupa'dan kredi sağlanmasında ve devlete verdikleri yüksek faizli, kısa vadeli krediler ile zenginleşmişlerdir.¹⁷

Lorando ve Tubini ailelerinin iktisadi faaliyetleri, Latin Katolik Cemiyeti ve Fransa'nın doğudaki çıkarlarına katkılarının değerlendirilebilmesi için evvela 19. yüzyılın öncesindeki Levanten geçmişlerinin ortaya konması gerekmektedir. Nitekim çalışmamızın birinci bölümünde iki ailenin Levanten kimliklerini ve onun gereklerini ortaya koymaya çalıştık. Tezimizin ikinci bölümü 19. Yüzyılda Osmanlı Maliyesi'nin kırılma noktaları baz alınarak Lorando ve Tubini ailelerinin kurdukları kumpanyalar ile gerçekleştirdikleri iktisadi faaliyetlerini içeren konulara ayrılmıştır. Dahil oldukları anlaşmazlıklar ve bunların Fransa Sefareti'nin devreye girmesiyle siyasi konulara argüman olması ise son bölümü teşkil etmektedir. Böylece her iki Levanten ailenin 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki İktisadi, sosyal, kültürel ve siyasi faaliyetlerini tek bir şemada göstermeye gayret gösterdik.

¹⁶ Haydar Kazgan, "Galata Bankerleri", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 762-763.

¹⁷ Akyıldız, **a.g.m.**, s. 164.

BİRİNCİ BÖLÜM

LEVANTEN BİR KİMLİK ÇERÇEVESİNDE

LORANDO VE TUBİNİ AİLELERİ

A. 19. YÜZYIL ÖNCESİNDE LEVANTENLER VE LORANDO - TUBİNİ AİLELERİ

Lorando ve Tubini aileleri hakkında yapılan tanımlamalar, Osmanlı Devleti öncesinde onların Ege Adaları'nda bulunan Levantenlerden oldukları ve sonrasında Pera'nın Ceneviz veya Venedik bakiyesinin zengin tüccar ailelerine dahil oldukları yönündedir. Özellikle 19. yüzyılın sonunda yazılmış ana kaynaklar ve sonrasında hazırlanan araştırma eserlerinde Lorando ve Tubini aileleri hakkında Osmanlı Devleti ile anlaşmazlığa düştükleri borç meselesi sonucunda bir kimlik tanımına gitmek ihtiyacı duyulmuştur. Osmanlı Devleti'nin Lorando Biraderler'den 1875 senesinde istikrazda bulunmasının ardından bu borcun önemli bir kısmının 1901 senesine kadar ödenmemesi Lorando ailesinin vatandaşı olduğu Fransa'dan yardım istemesi ile sonuçlandı. Ayrıca Tubini ailesi Köçeoğlu Agop'tan alacaklarına karşılık devletin Agop'a olan borçlarına el koymuşlardı. 1901 yılının kasım ayında Fransa'nın Midilli adasını işgaliyle sona erecek mesele "*Lorando-Tubini Alacakları Meselesi*" olarak anılacaktı. Bu doğrultuda yapılan tanımlamalar; "*Cenevizli, Venedikli, Sakızlı, Tüccar, Frenk, İtalyan*" şeklinde olurken en çok kullanılan ise "*Levanten*" kavramı olmuştur.

Fransızca "*lever*" sözcüğünden türeyen Levanten terimi, aynı zamanda coğrafi olarak da "*levant*" olarak isimlendirilen Doğu Akdeniz havzasında ortaya çıkmıştır. İtalyancadaki "*levante*" kelimesinden Fransızca ve İngilizceye "*levant*" olarak geçen bu kelime Anadolu'nun batısındaki adalar ile Ege ve Akdeniz kıyılarını tarif etmek için kullanılmıştır.¹⁸ Levanten kavramı ise "*levant*" sözcüğünden türeyerek 1571'de

¹⁸ Şerafettin Turan, "Levant", *DİA*, c. 27, 2003, s. 145.

Fransızcaya girmiş ve doğuda doğmuş olan doğulu anlamlarında kullanılmıştır.¹⁹ Bu havzada ticaretin “*levant*” sözcüğü ile özdeşmesindeki en önemli sebep Levantenlerin ortaçağda sahip oldukları ticari ayrıcalıklar ile Doğu Akdeniz’de ticaret yapan İtalyan şehir devletlerinden kaynaklanmıştır.²⁰

Akdeniz coğrafi olarak “*levant*” olarak adlandırılırken Levanten zümrenin yerleştiği alan olmuştur. Tarihine kısaca göz gezdirirsek Akdeniz, çevresinde kurulan devletler ve ticaret açısından sahip olduğu önem dolayısıyla dünyanın en yoğun bölgelerinden birisi idi. Milattan önce 3. Bin yıldan başlayarak bölgede Girit, Miken, Akha, İyon, Fenike, Kıbrıs ve Kartaca gibi önemli devletler ortaya çıkmıştır. Roma dönemine kadar Akdeniz’de siyasi ve ekonomik birlik kurulamamışsa da yüzyıllardır süren ticaret sayesinde ortak bir kültür meydana gelmiştir.²¹ Akdeniz ticareti 5. yüzyıl ile 8. yüzyıl arasında Romalıların egemenliğinde kalmıştır. Ardından 11. yüzyıla kadar Arapların hakimiyetinde bulunduktan sonra bu yüzyılın sonunda başlayan haçlı seferleri ile Akdeniz artık yeni kültürleri de barındıran bir merkez halini almıştır. 13. yüzyıla gelindiğinde ise Akdeniz’deki ticaret önemli ölçüde Latinlerin hakimiyetine girmiştir.²²

Levanten, Akdeniz’in binlerce yıllık kültür birikimi içerisinde farklı anlamları da karşılayan bir terim olarak belirlemiştir. Nitekim buna bağlı olarak Levanten ve Levanten olma durumunun açıklanması da farklılıklar göstermiştir. Levanten teriminin açıklanmasında oluşan farklılıkların en önemli sebeplerinden biri onların doğu ile batı toplumlarının kesiştiği coğrafyada farklı bir kültürü oluşturan zümre olmalarıdır. Levantenlik, asıl kökenleri Avrupa olsa da Avrupa’da zihniyet bakımından kendisi dışında kalan toplumlar olarak kabul edilmiştir.²³ Bunun bir sonucu olarak Levantenler her ne kadar kendilerini Avrupalı olarak görmüşseler de yaptıkları

¹⁹ Şerife Yorulmaz, “Tarih Sürecinde Bir Zümre: Levantenler”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, c.2, S. 4-5, İzmir 1995, s. 131.

²⁰ Turan, **a.g.m.**, s. 145.

²¹ İdris Bostan, “Akdeniz (Tarih)”, **DİA**, c. 2, 1989, s. 232.

²² Atiya, A.S., **Crusade Commerce and Culture**, Oxford University Press, London 1962, s. 162.

²³ Raziye Oban Çakıcıoğlu, “Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 22, Konya 2007, s. 338.

tanımlarda Katoliklik veya Latinliğin kullanılması Avrupalılar tarafından kabul görmemiştir.²⁴

Yukarıdaki paragrafı destekleyecek mahiyette Levantenlere dair yapılan tanımlamalarda üzerinde durulan diğer bir nokta herhangi bir millete bağlı bulunmadıkları yönünde olmuştur. Etnik bir bütünlük oluşturmamalarından dolayı Levantenler “milletsiz” olarak adlandırılmışlardır.²⁵ Bu terim çoğunlukla “ötekini” tarif etmek için kullanılmıştır. Buradaki, öteki bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması değil Avrupa veya Doğu toplumları tarafından yapılan bir “dışlama” olarak belirmiştir.²⁶

Evlilikler yoluyla soyunun karışmış olması ise Levanten kimliğinin açıklanmasında kullanılan bir başka konu olmuştur. Bunun en önemli sebebi kendi milletlerinden, dinlerinden veya farklı dinlerden ve milletlerden kişilerle evlenmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.²⁷ Bu durum Levanten tanımında “melez” kavramı ile açıklanmıştır.²⁸ Bazı kaynaklarda ise Levantenlerin vatandaşlık elde etmek için yaptığı evliliklere bağlanmıştır.²⁹

Levanten kavramı üzerinde yapılan tanımlamalarda üzerinde durulan konulardan birisi de onların *Latin* yani *Frenk* olma özellikleri taşıdığı yönünde olmuştur. Bunun en önemli sebebi şüphesiz Levantenlerin İtalyan şehir devletlerinden olan Venedik, Amalfi, Ceneviz veya Pisa’lı olmalarıdır. Roma kilisesine bağlı Katolik inancını benimseyen Latin kökenli Fransız ve İtalyanları niteleyen Frank, bu şehir devletlerinin tebaası olan Levantenler için de kullanılmıştır.³⁰ Bu doğrultuda Levanten kelimesi ile eş anlamlı olarak “tatlı su frengi” tabiri kullanılmıştır.³¹ Nitekim

²⁴ İlhan Pınar, “Levant, Levanten, Levantenlik”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, S. 3, 2001, s. 34. Edhem Eldem oluşan bu farklılıkların Levanten kavramının “sorunlu” bir terminoloji olmasından kaynakladığını ifade eder. Edhem Eldem, “Levanten Kelimesi Üzerine”, *Avrupalı mı Levanten mi ?*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 12.

²⁵ İlber Ortaylı, “Millet”, *DİA*, c. 30, 2005, s. 145.

²⁶ Eldem, *a.g.m.*, s. 12.

²⁷ Yorulmaz, *a.g.m.*, s. 131.

²⁸ Arus Yumul, “Melez Kimlikler”, *Avrupalı mı Levanten mi ?*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 39-50.

²⁹ Yorulmaz, *a.g.m.*, s. 135.

³⁰ Mahmut H. Şakiroğlu, “Frenk”, *DİA*, c. 13, 1996, s. 197-198.

³¹ Şerife Yorulmaz, *a.g.m.*, s. 130.

eserlerinde Levanten tanımını yapan yazarlar³² onların bu yönünü de ön plana çıkarmışlardır. Genel bir tanım olarak; Levantenler, 15. yüzyıldan itibaren Ege Adaları'ndan Anadolu'nun başlıca kentlerine ve bazı Balkan topraklarına göç eden Avrupalı anne ve babaların Şark'ta doğmuş çocuklarıdır.³³

1. Doğu Akdeniz'de Levanten Zümreler ve Lorando-Tubini Aileleri

Lorando ve Tubini ailelerine dair kaynaklarda yapılan tanımlamalarda veya soyları ile ilgili bilgi verilen eserlerde onların öncelikle Doğu Akdeniz'de Cenevizli veya Venedikli olarak nitelendirildiği görülür. Bu noktada ikamet ettikleri yerler olarak başta Sakız olmak üzere Ege Adaları ön plana çıkarılır. Nitekim özellikle Pera'ya yerleşen İtalyan Levantenler genellikle Sakız, Siros, Naksa ve İstendil'den gelmişlerdir.³⁴

Konumuz olan iki aileye dair bilgi veren eserlerden; Willy Sperco, çalışmasında 16. yüzyılın başında Sakız Adası'ndaki St. Nicolas Kilisesi'nin doğum, vaftiz ve evlilik kayıtlarına dayanarak "Tubini" ismini zikreder.³⁵ Ayrıca Siros Adası kayıtlarında yine "Tubini" ismini verir.³⁶ Oliver Schmitt, İstanbul Levantenlerine dair eserinde Armao ve Zara'dan aktararak Tubini ailesinin Sakız Adası'nın Katolik Levanten ailelerinden olduğunu ifade eder.³⁷ 1681 yılında Sakız Adası'na yaptığı

³² İlber Ortaylı yaptığı tanımlamada Roma Katolik Kilisesi'ne tabi latin taifesi olarak bahseder. Ortaylı, **a.g.m.**, s. 68. Redhowe'dan aktaran Edhem Eldem "*Memâlik-i Şahane'de doğmuş Frenk Levantendir*" diyerek onların bu özelliğini ön plana çıkarmıştır. Edhem Eldem, **a.g.m.**, s. 11-13. Alex Baltazzi sonradan Protestanlara denilmişse de latin kökenli olduklarını vurgulamıştır. Alex Baltazzi, "Levanler ve Levantenizm", **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 52-53. İstanbul'daki Latin Cemaatini anlatan eserinde Rinaldo Marmara Levanten ve Latin kavramlarının aynı anlamı karşıladığını ifade etmiştir. Rinaldo Marmara, **İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi, Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 12. Livio Misir'dan aktaran Şerife Yorulmaz, Levantenin tanımında Levant'ta latin kilisesinde vaftiz edilmiş, Roma katolikliği'ne mensup ve uzun süre Levant'ta yaşamış kimse olarak ifade eder. Yorulmaz, **a.g.m.**, s. 131.

³³ Behzat Üsdiken, "Pera'da Levantines, Marranes ve Yabancılar", **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 88.

³⁴ **A. y.**

³⁵ Willy Sperco, **Les Anciennes Familles Italiennes de Turquie**, Lui Zelliç Matbaacılık, İstanbul, s. 47.

³⁶ Sperco, **a.g.e.**, s. 61.

³⁷ Oliver Jens Schmitt, **Les Levantins, Cadres De Vie Et Identités D'un Groupe Ethno-Confessionnel De L'empire Ottoman Au "Long" 19e Siècle**, Les Editions Isis, İstanbul 2007, s. 143.

seyahatte burada yaşayan aileleri yazan I' Abbe G.B. de Burgo, Tubini ailesini de Sakızlı aileler arasında sayar, Tubinilerin, Cenova'dan Sakız'a oradan da İstanbul'a göç ettiğini belirtir.³⁸

Georgio Zolota'nın eserine dayanarak Sakızlı aileleri listeleyen Behzat Üsdiken, Tubini ailesinden Francesco Tubini'yi de verir.³⁹ İlber Ortaylı, Pera ve Galata'da bulunan tüccarlardan bahsederken Tubini ismini Cenevizli tüccarlar arasında sayar.⁴⁰

Lorando ailesinin İstanbul'a gelmeden önceki ikametleri hakkında Tubini ailesi kadar olmasa da kaynaklarda bazı bilgiler yer almaktadır. Burada Ege Adaları'nda yaşadıklarına ve İtalyan asıllı olduklarına değinilir. Fransa'da yayın yapan *Croix* gazetesi, 1903 yılındaki "Lorando ve Tubini Aileleri" başlıklı haberinde bunları İstanbul'daki iki köklü Levanten aile olarak tanımlandığı gibi, Lorando ailesinin Venedik kökenli olduğu vurgulanmıştır.⁴¹ Jön Türk basınından Osmanlı gazetesinde Lorando ve Tubini meselesi devam ederken çıkan bir haberde Sakızlı iki tüccar aile oldukları ifade edilmiştir.⁴²

19. yüzyılın sonunda Moda'ya yerleşmelerinden dolayı Lorando ve Tubiniler hakkında bilgi veren Moda ve Kadıköy'e dair eserlerde soyları ile ilgili bahis de mevcuttur. Bunlardan Müfit Ekdal, Tubini ve Lorando ailelerinin Siros Adası'ndan geldiklerini yazar. Ayrıca onların İtalyan asıllı olduklarını ifade eder.⁴³ Gökhan Önce ve Anais Martin ise eserlerinde Lorandoların İtalyan asıllı olduklarını belirtir.⁴⁴

Levantenlere dair yapılan tanımlamalarda yer alan "milletsiz" ve "soyu karışmış kimse" ibarelerinin kaynaklarda farklı tanımların ortaya çıkmasını sağladığı görülmektedir. Nitekim Oliver Schmitt, İstanbul Levantenlerini anlattığı eserinde Lorando ailesini Fransız, Tubinileri ise "İtalyan kökenli" şeklinde tanımlar.⁴⁵ Ayrıca

³⁸ Giovan Battista De Burgo, **Viaggio di cinque anni in Asia, Africa, Europa del Turco**, Milano 1869, Les Editions Isis, İstanbul 2003.

³⁹ Üskiden, **a.g.m.**, s. 96; Georgio Zolota, **Tipoi H.D. Zakelarioi**, Athens 1923.

⁴⁰ İlber Ortaylı, "Galata", **DİA**, c. 13, 1996, s. 306.

⁴¹ "Famille Lorando-Tubini", **La Croix**, No. 6118, s. 3 (22 Mart 1903).

⁴² "Osmanlı Fransa İhtilafı", **Osmanlı**, No.96 s. 1-2 (15 Teşrin Sani 1901).

⁴³ Müfit Ekdal, **Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 15.

⁴⁴ Anais M. Martin, **Her Yeri Resim Gibi Küçük Moda**, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010, s. 58-59; Gökhan Önce, **Kendine Özgü Bir Semt Moda**, Kadıköy Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1998, s. 212.

⁴⁵ Schmitt, **a.g.e.**, s. 254-255.

Doğu Akdeniz’de Rumların nüfuzunun artması Cenevizli Levantenlerin de Rum olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Böylece “Cenevizli Rum”, “Ceneviz kökenli Rum” şeklinde ifadeler ortaya çıkmıştır.⁴⁶ Bunun bir örneğini Minoglou’nun makalesinde görebiliriz. 19. yüzyılda İstanbul’da yer alan Sakızlı Rumları sayarken Minoglou, Bernard Tubini’yi de Katolik Rum olarak tarif etmiştir.⁴⁷ Sakız Adası’nın tarihi geçmişi Lorando ve Tubinilerin İstanbul öncesi ikametleri hakkında ipuçları taşımaktadır.

Sakız Adası Ortaçağ’dan itibaren, Doğu Akdeniz’in önemli bir ticaret merkezi olmuştur.⁴⁸ Ada, 12. yüzyılın başında Selçuklu beyi Çaka Bey’in akınına uğramış ve 1086-1092 tarihleri arasında Çaka Bey adaya hakim olmuştur. Çaka Beyliği’nin yıkılmasının ardından adada Bizans hakimiyeti sürdüyse de 1124-1145 ve 1171-1172 yılları arasında adayı Venedikler işgal etmişlerdir. 1204 senesine kadar süren adadaki Bizans hakimiyetini IV. Haçlı Seferi sırasında adayı ele geçiren Latinler bozmuştur. 1247’de Bizans İmparatoru İoannes Latin egemenliğini kaldırarak adayı tekrar Bizans topraklarına katmıştır.⁴⁹ Bu tarihten sonra Doğu Akdeniz Ticareti, Bizans İmparatorluğu’ndan ziyade Latinlerin yükselişine sahne olmuştur. Sakız Adası’nın tam anlamıyla Cenevizlilerin eline geçmesi ise Latinlerin, Doğu Akdeniz’in bu önemli adasını 1304 yılında alması ile olmuştur. Cenevizli Benedetto Zaccaria tarafından adanın alınması Cenevizlilerin daha da güçlenmelerini sağlamıştır. Bundan sonra Cenevizliler, adayı sürekli ellerinde tutma gayretinde olmuşlardır.⁵⁰

Latinler, Doğu Akdeniz’de, 11. yüzyıldan önce kısıtlı olmasına rağmen varlık göstermişlerdir. Bizans İmparatorluğu’nun başkenti İstanbul’a doğunun lüks mallarını taşımışlardır. Latinlerin ticari faaliyetlerde gelişebilmelerinin sebebi elbette onların denizcilikteki kabiliyetleriyle ilgilidir. Tüccar Latinlerin İstanbul’da ve Doğu Akdeniz’in önemli limanlarında meydana getirdikleri rekabet ortamı onları Doğu

⁴⁶ Eric R. Dursteler, **Venetians in Constantinople: Nation, Identity And Coexistence In The Early Modern Mediterranean**, John Hopkins University Press, s. 142-143.

⁴⁷ Ioanna Pepelasi Minoglou, “Ethnic Minority Groups In International Banking: Greek Diaspora Bankers of Constantinople and Ottoman State Finances c. 1840-1881”, **Financial History Review**, S. 9, s. 128. Öte yandan Alex Baltazzi, makalesinde Sakız Adası’nın fethinden sonra adadaki Katoliklerin esir alınmamak için Rum olduklarını belirtmiştir. Alex Baltazzi, **a.g.m.**, s. 54.

⁴⁸ J. H. Mordtmann, “Sakız Adası”, **İA**, c. 10, s. 94.

⁴⁹ Ali Fuat Örenç, “Sakız Adası”, **DiA**, c. 36, 2009, s. 6.

⁵⁰ **A. y.**

Akdeniz'e daha fazla yönelmiştir.⁵¹ 13. yüzyıla gelindiğinde ise Haçlı seferlerinin de bir sonucu olarak Doğu Akdeniz ticaretinin hakimiyeti Latinlerin eline geçmiştir.⁵² Latinler, Doğu Akdeniz'in önemli limanlarında kolonilerini kurmuşlar ve ticari organizasyonlarını geliştirerek bankalar oluşturmuşlardır. Böylece para alışverişi, tüccarlara kredi sağlanması, sigorta poliçelerinin yapılması ve çeşitli alanlara sermaye yatırılması yollarıyla zenginleşmişlerdir.⁵³

Sakız Adası ahalisi ve adada yaşayan tüccar sınıfı için Osmanlıların sahneye çıkmasıyla Doğu Akdeniz'de yeni bir dönem başlamıştır. Ancak Osmanlılar ile Doğu Akdeniz'in Levantenlerinin karşılaşması İstanbul'un fethinden önceye dayanıyordu. Bu ticarete egemen olan İtalyan şehir devletlerinden Venedik'in Osmanlılarla ilk teması 1350 yıllarına isabet eder. İki devlet arasındaki ilk ticari anlaşma 1390 yılında Yıldırım Bayezid döneminde yapılmıştır. Taraflar arasındaki ilişki, yapılan ticari sözleşmelerle devam etmiş ve 1403, 1406, 1411, 1419 ve 1430 anlaşmaları bunu takip etmiştir.⁵⁴ Diğer taraftan Cenevizliler ile Osmanlılar arasındaki ilişki, Ceneviz'in hem Türk karşıtı hem de Türklerle ittifak içinde olması nedeniyle sürekli sürüncemede kalmıştır. 1380'lerde iki devlet arasında elçiler gidip gelirken, 1388 yılında Ceneviz, Venedik'e Türk karşıtı ittifak içinde olmayı teklif etmiştir.⁵⁵ Ceneviz - Venedik ilişkileri ve rekabeti birincisine Osmanlıların sağladığı yardımlardan dolayı artmış ve karşılığında Osmanlılar Gelibolu'ya Ceneviz gemileri ile geçme imkânı bulmuşlardır.⁵⁶

Türk-Ceneviz ilişkileri, 15. yüzyılın ilk yıllarında da devam etmiştir. Bu dönemde iki tarafın ticari ilişkileri ise Ceneviz'in kolonileri olan Sakız ve Pera üzerinden yürütülmekteydi. Anadolu'dan Sakız Adası'na tahıl taşınırken karşılığında alınan mallar daha çok sabun, sakız ve metal eşya olmuştur.⁵⁷

⁵¹ Zeynep Güngörmez, "XI.-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2014, s. 43-44.

⁵² Şerafettin Turan, "Levant", *DİA*, c. 27, 2003, s. 146.

⁵³ Güngörmez, *a.g.m.*, s. 50.

⁵⁴ Maria Pia Pedani, "Venedik", *DİA*, c. 43, 2013, s. 44.

⁵⁵ Hakan Başaralı, "XIX. Yüzyılda Sakız Adası Ticareti", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 15.

⁵⁶ Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 76; Aldo Gallotta, "Ceneviz", *DİA*, c. 7, 1993, s. 364.

⁵⁷ Başaralı, *a.g.tez.*, s. 16.

Doğu Akdeniz’de Cenevizli aileler Bizans ile olan ticaretlerinden büyük gelirler elde etmişlerdi. İstanbul’un 1453’te fethi Ceneviz’in ticaretteki bu egemenliğini sona erdirmiştir. Ancak Sakız Adası 16. yüzyılın yarısına kadar Ceneviz’in hakimiyeti altında kalmaya devam etti. Sakız Adası’nın 1480-1500 yılları arasında Osmanlılara sattığı ihraç ürünleri Osmanlıların Arabistan ve Hindistan ticaretinde önemli bir paya sahipti. Ada’nın bu dönemde ticari pazarı ise karşılıklı olarak Bursa şehriydi.⁵⁸

2. Levantenlerin Doğu Akdeniz’den Anadolu’ya Göçleri ve Lorando-Tubini Aileleri

1204 yılında IV. Haçlı Seferi sırasında İstanbul’un Latinler tarafından işgalinin ardından Ege Adaları Venedik’e bırakılmıştı. Ancak bu ittifaka katılmayıp Bizans hanedanına yardım eden Cenevizliler, 1261 tarihinde Haçlıların ayrılmasından sonra Bizans ile olan iyi ilişkileri sayesinde Ege Adaları’na hâkim olmuşlardır. Yine bu ittifakın bir sonucu olarak 1267’de Galata Cenevizlilere verildi.⁵⁹ Ancak Levantenlerin İstanbul’da yerleşmeye başlaması Galata’da Ceneviz kolonisi kurulmasından daha önceki tarihlere rastlar. Venedik’in Bizans’tan 991 yılında aldığı imtiyaz neticesinde Levantenler İstanbul’a yerleşmeye başlamışlardır. İlk olarak yerleştikleri bölge Eminönü, Fener, Galata ve Pera olmuştur.⁶⁰ Venedik’e verilen imtiyazlar daha sonra genişletilmiş; önce 1111’de Pisa’ya ardından 1142’de Ceneviz’e ticari imtiyaz verilmiştir.⁶¹

İstanbul’un Osmanlılar tarafından fethedilmesinin ardından Ceneviz’e bağlı olan Galata da teslim oldu. Fetihden sonra II. Mehmet, Galatalılara siyasi ve ticarî birtakım güvenceler tanıdı.⁶² Sağlanan güvenceye rağmen buradaki Latinlerin çoğu Sakız

⁵⁸ Başaralı, **a.g.tez.**, s. 16.

⁵⁹ Turan, **a.g.m.**, s. 146.

⁶⁰ İlber Ortaylı, “Levantenler”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 204-205; Marmara, **a.g.e.**, s. 13.

⁶¹ Marmara, **a.g.e.**, s. 14.

⁶² Halil İnalçık, “Ottoman Galata 1453-1553”, **Essays in Ottoman History**, Ed. Halil İnalçık, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 289.

Adası'na göç ettiler.⁶³ Göç etmeyenler ise Galata'da kaldılar ve Osmanlı Latin cemaatini oluşturdular.⁶⁴

Fetihten sonra Galata'daki Cenevizliler İslam hukukuna göre üç kısma ayrılmışlardı. İlk grup Müslüman olmayıp, kapitülasyonların garantisi altında cizye ödemeyenleri içerip “Ceneviz taciri”, “Frenk”, “Efrenci” şeklinde adlandırılmıştır.⁶⁵ Frenk kelimesinin aynı zamanda Katolik mezhebine mensup Latin kökenli Fransız ve İtalyanlar başta olmak üzere kapitülasyonlarla ticari faaliyet yapan ve Osmanlı tebaası olmayan Hristiyanları tanımladığı görülmektedir.⁶⁶

İkinci grup Pera'da yaşayıp Osmanlı tebaası olanlar ve zimmi statüsünde cizyeye tabi tutulanlardır. Üçüncü grup ise esir olarak alınıp fidyeleri ödenmeleri için sözleşme yapılanlardır.⁶⁷ Galata'da 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılda Cenevizli, Venedikli zengin tüccarlar yaptıkları ticaret karşılığında yıllık olarak vergi veriyorlar ve cizyeden muaf olarak yaşıyorlardı. *Frenk* olarak tabir edilen bu ilk grup ecnebler kendi aralarında da gani, evsat ve fakir olarak sınıflandırılmışlardır.⁶⁸ Frenk topluluğunun faaliyetlerini fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet'in serbest bırakmasıyla “Magnifica Comunita di Pera” üstlendi. Neticede Frenklerin hakları hukuki ve maddi açıdan güvence altına alındı. Böylelikle Frenkler için ikametlerini rahatça sürdürebilecekleri bir ortam oluşuyordu.⁶⁹

İstanbul, Osmanlı yönetimi altında önemini arttırırken Sakız Adası'nın alınması ile adadaki Levantenler için yeni bir dönem başlamıştır. Ada'nın, hac yolunun üzerinde yer alması, adadaki yönetimin zayıflaması, halkın memnuniyetsizliği, korsanların faaliyetleri, verginin düzenli ödenmemesi ve Malta Şövalyeleri ile olan karşılıklı iyi ilişkileri nedeniyle alınması Osmanlılar açısından önemli hale gelmiştir. Neticede 14 Nisan 1566 tarihinde Sakız Adası Osmanlı Devleti topraklarına

⁶³ İncalcık, **a.g.m.**, s. 313.

⁶⁴ Marmara, **a.g.e.**, s. 62.

⁶⁵ İncalcık, **a.g.m.**, s. 297.

⁶⁶ Şakiroğlu, **a.g.m.**, s. 198.

⁶⁷ İncalcık, **a.g.m.**, s. 297.

⁶⁸ Ortaylı, “Galata”, s. 303.

⁶⁹ Bu dönemde katolik cemaati ile devlet arasındaki ilişkiler hakkında daha geniş bilgi için bkz. C.A.Frazer, **Catholics and Sultans: The Church and The Ottoman Empire 1453-1923**, Cambridge University Press, Cambridge 1983.

katılmıştır. Fetihden sonra ada bir sancak haline getirilmiş ve Kaptan Paşa Eyaleti'ne bağlanmıştır. Ardından da buradaki Cenevizliler İstanbul'a gönderilmiştir. Ada'nın *tahriri* yapılarak buradaki Rum ve Katoliklerin gayrimenkulleri tespit edilmiştir. Fethin ardından İstanbul'daki Fransız elçisinin isteği üzerine, adadan sürülen Katoliklerden arzu edenlerin adaya dönmelerine izin verilmiştir. Bir kısım Sakızlı ise Galata'ya yerleşerek burada Aya Yani kilisesini kurmuştur.⁷⁰ Sakızlıların Galata'ya olan göçleri İstanbul'un fethinin ardından sık yaşanan bir durum haline gelmiştir. Fetihden önce Ege Adaları'na sığınan Latinler de geri dönmeye devam ediyorlardı. Ayrıca 1537'den itibaren adaların sırasıyla alınmasından sonra 1566'da Sakız'ın alınması yeni göçleri de beraberinde getirmiştir.⁷¹

Sakız Adası'nda yaşayanlar için adanın Osmanlılar tarafından fethi sırasında yaşadıkları bu göç, son olmayacaktı. Stratejik açıdan ve ticaret hacmi nedeniyle önemli görülen ada, 1694 tarihinde Venedik'in işgaline uğradı. 6 Mayıs 1695'de Osmanlı donanması adaya gelerek adayı tekrardan Osmanlı topraklarına kattı. *Koyun Adaları Savaşları* denilen bu mücadele sırasında adada demografik olarak da değişiklikler yaşandı.⁷² Sakızlı Rumlar Venedik işgali sırasında Katoliklerin yardım ettiklerini savundular. Bunun üzerine adada Katoliklerin birçok imtiyazı kaldırıldı. Fransa Konsoloshanesi'nin hakimiyeti dışındaki kiliseler hariç Katolik kiliseleri Rumlara verildi.⁷³ Koyun Adaları Savaşları'nın ardından adanın Cenevizli Katolik nüfusunun büyük bir kısmı İzmir'e göç etmiştir. Bu dönemde adadaki Katolikler otuz kadar aileden müteşekkildi.⁷⁴ Bu durum adanın Rumlaşmasını sağladığı gibi İtalyan hakimiyetinin ise sonu olmuştur.

Tubini ailesi, bu göçler sırasında adada kalmaya devam etmiş görünmektedir. Nitekim 1681 yılında Sakız Adası'na yaptığı seyahatte burada yaşayan aileleri yazan I' Abbe G.B. de Burgo'nun, Tubini ailesini Sakızlı aileler arasında saymasından

⁷⁰ Örenç, **a.g.m.**, s. 17.

⁷¹ Marmara, **a.g.e.**, s. 74.

⁷² Bu dönemde Akdeniz'deki Osmanlı-Venedik rekabeti hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yusuf Alperen Aydın, **Sultanın Kalyonları, Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)**, Küre Yayınları, İstanbul 2011.

⁷³ Örenç, **a.g.m.**, s. 7.

⁷⁴ Başaralı, **a.g.tez.**, s. 19.

buradaki ikametlerinin devam ettiğini anlamaktayız. ⁷⁵ 1680 yıldan 19. yüzyılın başına kadar kaynaklarda Tubini ailesi hakkında az bilgi yer almaktadır. Ancak Tubinilerin 17. ve 18. yüzyıllarda Sakız'da kalmış olmaları ihtimâli yüksektir. Nitekim Rinaldo Marmara'nın Sakız Adası Katolik Kilisesi'nin 1707-1727 yılları arasındaki vaftiz kayıtlarını yayınladığı eserinde Tubini soyadlı birçok ismin yer alması bu iddiayı kuvvetlendirmektedir. ⁷⁶

Sakız Adası'nda yaşayan Katoliklerin adadaki konumlarını zayıflatan diğer bir gelişme Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında yaşanmıştır. Fransız güçlerine yardım ettikleri iddiasıyla pek çok Sakızlının mallarına Osmanlı yönetimi tarafından el koyulmuştur. ⁷⁷

Sakız Adası'nda bulunan Levantenlerin göçünü hızlandıran diğer bir etken Rum İsyanı olmuştur. 1821 Rum İsyanı adada büyük karışıklıklara sebep olmuştur. İlk saldırıların ardından 1823 ve 1824 yıllarında yine isyanlar çıkmışsa da ancak bastırılabilmiştir. 1827 ve 1828 yıllarında Osmanlı Devleti'nin yeni isyan hareketlerini de bastırmasının ardından adadaki asayiş ve huzur ortamı iyice bozulmuştur. ⁷⁸ İsyandan çıkmadan önce Sakızlı tüccarlar İstanbul, İzmir, Marsilya, Londra ve Odessa gibi ticaretin yoğun olduğu şehirlerde faaliyet göstermekteydiler. İsyandan sonra adadan Avrupa'ya göç eden Sakızlılar ticaret, taşımacılık ve ekonomik alanında güçlerini arttırmışlardır. ⁷⁹

Tubini ailesinin daha uygun bir ortama sahip İstanbul'a gelişleri Sakız'ın 19. yüzyılın başındaki durumuyla alakalı olabilir. 19. yüzyılda İstanbul'a ilk yerleşen Tubinilerden Antoine Tubini'nin 1796 yılında Sakız'da doğması ve 8 Nisan 1851

⁷⁵ Giovan Battista De Burgo, *Viaggio di cinque anni in Asia, Africa, Europa del Turco*, Milano 1869, Les Editions Isis, İstanbul 2003.

⁷⁶ Rinaldo Marmara, *Chio, The Tremblement de Terre de 1881 D'après Les Rapports de L'époque, Index Des Registres Des Baptêmes de L'Eglise Catholique 1707-1727 et 1814-1988*, Les Editions Isis, İstanbul 2005, s. 137-138.

⁷⁷ Örenç, *a.g.m.*, s. 8.

⁷⁸ *A.e.*, s. 7.

⁷⁹ Başaralı, *a.g.tez.*, s. 24.

yılında Galata’da vefat etmesi ve Hycantine Tubini’nin 1808 yılında İstanbul’da doğmuş olması bu iddiayı desteklemektedir.⁸⁰

Lorando ailesinin İstanbul’a göç ettikleri tarih ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte ailenin İstanbul’da bulunan üyelerinin doğum tarihlerinden İstanbul’da buldukları dönem hakkında tahminde bulunabilmekteyiz. Nitekim Lorando ailesinden Catherine Lorando 13 Mayıs 1762 tarihinde, Lucie Lorando 1773 tarihinde, Elisabeth Marie Sophie Lorando 1780 tarihinde, Georges Lorando 1798 tarihinde İstanbul Galata’da doğmuştur. Bu durum Lorandoların 18. yüzyılın sonunda İstanbul Galata’da ikamet ettiklerinin delilidir.⁸¹

B. 19. YÜZYILDA LORANDO VE TUBİNİ AİLELERİNİN OSMANLI DEVLETİ’NDEKİ DURUMLARI

1. Lorando ve Tubinilerin Tabiiyetleri

Levanten olma hali, Fransız Devrimi’nden başlayarak yükselen milliyet ve vatandaşlık olgularına karşı gelişen bir kavramdı. Nitekim “milletsiz” olarak tanımlanan Levantenler, Batı dünyasının evrenselliği olarak da görülmüşlerdir. Ayrıca “melez” kavramı ile bu evrensellik başka bir şekilde ifade edilir.⁸² Levanten dünyanın ulusal bir kimliğe sahip olmamasında dinin birleştirici rolüne değinilir. Bir öge olarak Katoliklik üzerinden ortak noktada buluşulmasının yanı sıra ticaret ve para kazanma isteğinin ulusal kimlikten daha önemli olduğunu savunulur.⁸³

19. yüzyılda Levantenler, batılılaşma süreci içinde ulusal kimlik inşalarının dışında kalmışlardır. Kendilerine Bulgar, Helen veya Türk diyemediklerinden arada

⁸⁰ Tubini ailesinden İstanbul’da bulunanların doğum, ölüm, vaftiz ve evlilik tarihleri için bkz. **Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul 1795-1903)**, Relevés Extraits Des Archives Consulaires Du Centre Des Archives Diplomatiques De Nantes, 2005, s. 757-759.

⁸¹ Lorando ailesinden İstanbul’da bulunanların doğum, ölüm, vaftiz ve evlilik tarihleri için bkz. **Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul 1795-1903)**, Relevés Extraits Des Archives Consulaires Du Centre Des Archives Diplomatiques De Nantes, 2005, s. 488-489.

⁸² Arus Yumul, **a.g.m.**, s. 44.

⁸³ Fahri Dikkaya, “Doğu Doğu mudur, Batı Batı mıdır?”, **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 195-196.

kalmışlardır. Bu durum onların aynı gün içerisinde üç farklı dili konuşmaları ile de ortaya çıkar. Böylelikle genelde Levantenler millet sisteminde reayadan ayrılarak yabancı tebaadan oldukları için “yabancı” bir kimliğe sahip olmuşlardır.⁸⁴

Lorando ve Tubini ailelerinin vatandaşı oldukları ülke veya tabiiyete geçiş tarihleri kesin olarak kaynaklara yansımamıştır. Ancak Lorando ailesine dair Fransa Meclisi’nin “Lorando ve Tubini Alacakları Meselesi”ni görüştüğü toplantısında Dışişleri Bakanı Delcasse’nin Lorando ve Tubinilerin vatandaşlıklarının tartışıldığı sırada meclise yaptığı konuşmadan bu konu hakkında malumat edinebilmekteyiz. Nitekim Delcasse, bu konuda Lorando’nun atalarının 16. Louis zamanında⁸⁵ Fransa vatandaşlığına geçtiğini Tubiniler için ise büyükbabalarının 1836 senesinde Fransa’nın mebusu ünvanına sahip olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Fransız Arşivlerinde 1811 yılında hazırlanmış olan İstanbul’daki Fransız vatandaşlarını gösteren listede Liber Lorando’nun 30 senedir Fransız vatandaşı olduğu bilgisi bunu teyit etmektedir.⁸⁷

19. Yüzyılın başında Lorando ailesinin Fransa tabiiyetinde olduğu bilinmekle beraber onların 1850’lerden itibaren bu vatandaşlığı iyice benimsediği de görülmektedir. Nitekim Lorando ailesinden Etienne Lorando, Fransa’nın İstanbul büyükelçisi Moustier zamanında 1865 yılında ikinci dereceden 1866 yılında ise birinci dereceden Fransa’nın milletvekili ünvanını almıştır.⁸⁸

Lorando ailesinin Fransız tabiiyeti hakkında Fransızca basından da önemli bilgiler edinebilmekteyiz. Dış basında konu ile ilgili yayımlanan yazılardan Croix gazetesinde “Lorando ve Tubini Aileleri” başlıklı haberde Lorando ailesinin yüzyıldır Fransa tabiiyetinde olduğu, Fransa eliyle yürütülen işler ve yaptıkları bağışlarla tanındıkları yazılmıştır.⁸⁹ Le Temps gazetesinde ise mektubu yayımlanan Marie Lorando Bridieu, Lorando ailesinin gerçek bir Fransız olup babası Jean Lorando’nun

⁸⁴ Alex Baltazzi, **a.g.m.**, s. 52.

⁸⁵ Kral XVI. Louis 1775-1792 tarihleri arasında Fransa’nın Kralı olmuştur.

⁸⁶ BOA, Y.EE 45-51 (6 Rebiülahir 1327/27 Nisan 1909); M. Moncharville, “Le Conflit Franco-Turc De 1901”, **Revue Generale de Droit International Public**, Tome IX, Paris 1902, s. 674.

⁸⁷ “Naturalise Français Depuis 30 Ans”, **Ministere Affaires Etrangeres, Turquie**, Carton 116.

⁸⁸ **Les Deputes De La Nation A Constantinople 1692-1900**, Nancy Imprimerie Berger-Levrault & Cie 18, 1901, s. 20.

⁸⁹ La Croix, **a. y.**

Sultan Murad tahta çıktığında Fransa'nın tebriklerini sunmak için gönderildiğini ve büyük amcasının ise elçiliğin baş tercümanı olduğunu belirtmiştir.⁹⁰

İki ailenin tabiiyetine Lorando ve Tubini meselesi süresince konuya dair yazılan eserlerde de değinilmiştir. Fransa hükümeti ve Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın politikasını eleştiren Gerard Noirval'ın "Lorando ve Tubiniler Fransız mıydı?" başlıklı bölümünde tabiiyetleriyle ilgili ilginç bilgiler verilmiştir. Noirval, Pera Levantenlerinin birçoğunun kendilerini ayarlayarak gerektiğinde himayesini veya vatandaşlığını aldıkları yabancı ülkenin büyükelçiliğine başvurduklarını ayrıca vatandaşlığını elde ettikleri ülke için herhangi bir sevgi beslemediklerini ifade etmiştir. Noirval, Lorandoların sonradan ihtilaf çıkararak borcu verdikleri 1875 tarihinde Fransız vatandaşı olmadıklarını da ekler. Bunun sebebinin de 1870-1871 tarihlerinde Almanya karşısındaki yenilgiden çıkmış Fransa'nın gücünün azalması yüzünden vatandaşlığının da cazip olan bir ülke olmamasına bağlar.

Noirval, Fransız vatandaşlığının gereklerinden olan kan vergisinin ve 20 yılı aşkın Fransa dışında kalan Fransız vatandaşlarının her sene elçilikte ikamet bildirmeleri gibi görevlerin Lorando ve Tubiniler tarafından yerine getirip getirilmediğini sorgular. Levantenlerin Fransa vatandaşlığını talep etmelerinin sebebinin ticaretlerinde arkasını kollayan güçlü bir diplomasi, borçlarını korumak için zırhlı gemiler ve toplarla düşmanlarını tehdit eden bir devlet için olduğunu belirterek Lorando ve Tubinilerin kendilerine Fransız vatandaşlığından dolayı bir yük geldiğinde ise bu tabiiyetten hemen çıkacaklarını ifade etmiştir.⁹¹

Levantenlerin özellikle "berat" adıyla bilinen ve yabancı elçiliklerin himayesine geçişi tesis eden belge ile tabiiyet değiştirdikleri bilinmektedir.⁹² Böylece Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin koşullarından sıyrılarak yabancılar gibi kapitülasyonlardan yararlanmışlardır.⁹³ Diğer yandan Akdeniz'de 19. yüzyılda yabancı tüccarların elçiliklerin himayesine alınmaları yalnızca beratlı olmaları ile olmamıştır. "Patenta" diye bilinen bir tür senet ile yabancı elçilikler veya

⁹⁰ Le Temps, a. y.

⁹¹ Gerard De Noirval, **Le Conflit Franco-Turc**, Imprimerie Nationale, Bruxelles 1902, s. 11-14.

⁹² Edhem, a.g.m., s. 19.

⁹³ Marmara, **İstanbul Latin Cemaati...**, s. 62.

konsolosluklar istedikleri kişileri kendi himayelerine alarak tebaaları şeklinde gösterebilmişlerdir.⁹⁴ Sakız Adası'nda birçok tüccar Fransa konsolosluğundan bu patentaları alarak Fransa tabiyetine girmiştir.⁹⁵ Fransa Doğu Akdeniz ticareti başta olmak üzere Osmanlı Devleti nezdinde elde ettiği haklar sayesinde Levantenler için vatandaşlığı arzulanan bir ülke olmuştur.

Fransa'nın Doğu Akdeniz'de olan etkisi kapitülasyonlar sayesinde 16. yüzyıldan itibaren giderek artmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de ilerleyişi Venedik ve Ceneviz'i arka plana iterken Fransa'nın da güçlenmesine imkân tanımıştır.⁹⁶ 17. ve 18. yüzyıllarda Fransa, Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren en güçlü ticari, kültürel ve dini müesseselere sahip olmuştur. Buna bağlı olarak Galata'da da İtalyan tarzı yaşam, yerini yavaş yavaş Fransız kültürüne dayalı yaşam tarzına bırakmıştır.⁹⁷

Osmanlı Devleti'nin 1536 tarihinden itibaren Fransa'ya aralıklarla verdiği imtiyazlar Fransız vatandaşlarının da Osmanlı topraklarında daha serbest ve kârlı bir biçimde ticaret yapması anlamına gelmekteydi. 1536 tarihindeki Fransa'ya verilen bu ilk kapitülasyon ticari olarak Türk tüccarla aynı şartların verilmesini sağlarken adli olarak da konsolosluk yargılamalarının açılmasını sağlamaktaydı. Daha sonra 1604, 1673 ve 1740 yıllarındaki kapitülasyonlar ile hem ticari olarak serbestlik genişlemiş hem de Fransa'nın Katolikler üzerindeki himayesi artmıştır.⁹⁸

Böylelikle Fransız vatandaşlığına sahip olmak 19. yüzyıldan önce büyük avantajları beraberinde getirmiştir. Kapitülasyonların sınırları genişlerken yabancıların Osmanlı Devleti'nde yerleşmelerine dair kanunlar da yeniden ele alınmıştır. 1581'deki kapitülasyon antlaşmasınının 14. Maddesi ile evli ya da bekar Fransızların haraçtan muaf tutulmasına, 1604 yılındaki anlaşmanın 29. Maddesi ile Fransız uyrukluların haraçtan ayrı tutulmasına ve 1740 tarihindeki 24. Madde ile de

⁹⁴ Ali İhşan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler**, Turhan Kitapevi, İstanbul 1983, s. 33.

⁹⁵ Başaralı, **a.g.tez.**, s. 63.

⁹⁶ Bostan, **a.g.m.**, s. 233.

⁹⁷ Ortaylı, "Galata", s. 304.

⁹⁸ Halil İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", **Doğu Batı Dergisi**, S. 24, Ankara 2003, s. 69-77.

Osmanlı topraklarında ikamet eden Fransızların haraç ya da vergiden muaf tutulmasına karar verilmiştir.⁹⁹

Kapitülasyonlar, Fransa'nın Katolikler üzerindeki hakimiyetini güçlendirmesi için uygun ortamı sağlıyordu. Fransa'nın dini koruması, serbestçe ayin yapılması, gümrük muafiyetlerinin tanınması ve hastanelere tanınan serbestliğin sürdürülmesini içermekteydi. Görünürde Papalık'a bağlı olan bu kurumlar Vatikan'ın resmiyette elçisi bulunmadığından Fransız yetkili makamları tarafından idare edilmekteydi. Ayrıca diğer uluslar tarafından desteklenen Katolik tarikatlar dahi Fransa'nın koruyuculuğu altındaydı.¹⁰⁰ Nitekim, I.François devrinde Kanuni Sultan Süleyman ile kurulan Osmanlı-Fransız dostluğu sayesinde Katolik misyonları da Osmanlı topraklarında faaliyetlerini arttırmaya başlamışlardır. XIV. Loui devrinde ise Fransisken ve Cizvit tarikatlarının Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki elçilerinin emri altında etkin oldukları kurumları daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.¹⁰¹

2. İş Hayatında Lorando ve Tubiniler

Lorando ve Tubini aileleri farklı iş sahalarında yer almakla beraber üstlendikleri asıl rol tüccarlık ve bankerlik faaliyetleri olmuştur. Bu ailelerin mensuplarına dair olan tanımlamalar da devlete verdikleri krediler, para ve altın üzerinden yaptıkları anlaşmalar ve bankacılıkta gösterdikleri faaliyetler ile alakalı olmuştur.

Lorandolara ve Tubinilere dair yapılan tanımlamalardan birisi "bezirgân"dır. Farsça "bazargân", "bazergân" kelimesinden gelen bezirgân ünvanı ticaret ve sarraflık ile uğraşan anlamlarına gelmekteydi.¹⁰² Nitekim Osmanlı Devleti belgelerine yansımaları da "Bezirgân Lorando" veya "Bezirgân Tubini" şeklinde olmuştur.¹⁰³ Bu

⁹⁹ Marmara, **a.g.e.**, s.71.

¹⁰⁰ Paul İmbert, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri – Türkiye'nin Meseleleri**, Çev. Adnan Cemgil, Havas Yay., İstanbul 1981, s. 84-85.

¹⁰¹ Günay Tümer, "Cizvitler", **DİA**, c. 8, 1993, s. 42.

¹⁰² Mehmet İpşirli, "Bezirgân", **DİA**, c. 6, 1992, s. 103.

¹⁰³ "On senelik senedatin yetmiş sekiz senesi faizinin tesviyesi için ba kontrato mukaddema Tubini ve Lorando bezirgânlardan..." BOA, İ.DH 548/38130 (29 Zilkade 1282/15 Nisan 1866).

kelime bazen de tüccar kelimesi ile birleştirilerek “Tüccar Lorando Bezirgan” veya “Tüccar Tubini Bezirgan” şeklinde verilmiştir.¹⁰⁴

Lorando ve Tubinilerin ünvanlarından bir diğeri ise “banker” olmuştur.¹⁰⁵ Banka sahibi olmanın yanı sıra para, altın gibi değerlerin işlemlerini de yaparak zenginleşen anlamlarına gelen bu kelime Osmanlı Devleti’nde iki aileden bahsedilirken kullanılan sıfatlar arasındadır. Banker kelimesi, Fransızca “banquier” kelimesinden Türkçeye geçmiştir ve Fransızca yazılan eserlerde de bu iki aile “banquier” unvanıyla anılmıştır.¹⁰⁶

Kroniklerde ve yazılan eserlerde karşılaşılan diğeri bir tabir ise Lorando Biraderler (Lorando Freres) veya Tubini Oğulları (Tubini Fils) adı altında bu iki ailenin kurmuş oldukları aile şirketlerine yapılan atıf olmuştur. 7. yüzyıldan itibaren doğuda kullanılmakta olan “Eşşirket el Mudaraba” yani sermayeyi sağlayan ile çalışanın ortak kazancına dayalı olan şirket olgusu İtalyan şehir devletlerinde aile şirketleri olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar Doğu Akdeniz’de kardeşler, amca çocukları, kuzenler v.s. akrabalık ilişkileri şeklinde örgütlenerek geniş bir iletişim ağını da oluşturuyorlardı. Avrupa’ya “Societe Comandite” adıyla geçen bu olgu ortaklığın sermayesinin paylaşılması anlamını taşıyordu. Nihayetinde 7. yüzyılda “mudaraba” adıyla Avrupa’ya taşınan bu olgu, Komandit ismiyle doğuya geri dönmüştür.¹⁰⁷ Galata’da önemli sarraflar aile şirketleri kurarak faaliyetlerde bulunmasının örnekleri 18. yüzyılın başlarına kadar uzanmıştır. 19. yüzyıl boyunca ise Galata’da sarraf ofisleri aile şirketleri etrafında teşkilatlandırılmıştır.¹⁰⁸ Nitekim iki kardeş olan Liber Lorando’nun oğlu Jean ve George Lorando’nun oğlu Etienne’in kurmuş oldukları

¹⁰⁴ “...Fransa tebaasından istefan lorando nam tacirden...” BOA, A.DVN.MKL, 14/31 (7 Safer 1262/4 Şubat 1846); “Muteberan-ı tüccardan Tubini bazirgânın ihale-i varidat hakkında...” BOA, A.MKT.MHM 176/71 (11 Recep 1276/3 Şubat 1860).

¹⁰⁵ “Kadı kariyesinde küçük moda tarafında Banker Lorandonun elli bin zira’ miktarında mutasarrıf olduğu bostan...” BOA, MF.MKT 572/59 (27 Rebiülahir 1319/13 Ağustos 1901); “Banker Aristidi Dobini’nin Bandırma’da Preme karyesi yakınında İngiliz tebaasından biri için usulsüz satın aldığı arazi hakkında...” BOA, BEO 2210/165679 (11 Şaban 1321/2 Kasım 1903).

¹⁰⁶ “MM. Lorando freres, banquiers français a Constantinople...” **Documents Diplomatiques Français (1871-1914)**, 2e Série (1901-1911), Tome Premier (2 Janvier-31 Décembre 1901), Paris MCMXXX, No. 350, (6 Ağustos 1901).

¹⁰⁷ Murat Çizakça, **İslam Dünyası’nda ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 9-11.

¹⁰⁸ Yavuz Cezar, “18. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Sarraflar”, **Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi**, Haz. L. Hilal Akgül, Fahri Aral, İstanbul 2004, s. 180.

Lorando Frères ve *Tubini Fils* adı altında G. Tubini'nin oğullarıyla kurduğu şirket buna örnektir.¹⁰⁹ Ayrıca Loranolardan Achille ve Ernest Lorando'nun 1900 yılında var olduğunu bildiğimiz ortaklığı konumuz açısından diğer bir örnektir.¹¹⁰

Levantenler, evlilik yoluyla geliştirilen ilişkiler sayesinde büyük tüccar aileler arasında ittifaklar tesis etmişlerdir.¹¹¹ Tubini ailesinin de evlilikler yoluyla Corpi ailesi ile arasında bağ tesis etmiştir. Tubini ve Corpi ailelerinin ortaklığının İstanbul'a gelmelerinden önceye dayandığını ilk ikametleri olan Tepebaşı'na birlikte yerleşmelerinden tahmin edilebilir.¹¹² Nitekim bu iki ailenin mensupları ticarete de beraber hareket edip bankerlik işlerinde de birlikte yer almışlardır.¹¹³ Öte yandan Galata Bankerleri'nin hatırı sayılır mal varlıklarına sahip olarak, Londra ve Paris gibi Avrupa'nın önemli kentlerindeki bankerler ve banker aileler ile sıkı bağlantılar kurdukları bilinmektedir. Nitekim Tubini ailesi de Baltazzi, Zarifi ve Camondo aileleri gibi Avrupa'nın önemli şehirlerinde şubeler kurmuşlardır.¹¹⁴

Lorando ailesinin 18. yüzyılının sonundan itibaren tespit edebildiğimiz kadarıyla Crespin, Clavassy, Glavani ve Cacacci aileleri ile evlilik üzerinden bağ kurmuşlardır.¹¹⁵ Tubiniler ise Corpi ve Castelli aileleri ile evlilik yoluyla sıkı ilişkiler geliştirmişlerdir.¹¹⁶

19. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti resmi yazışmalarında her iki aileden faaliyette bulunan isimleri yazılmaktan ziyade "Mösyö Tubini" veya "Mösyö Lorando" şeklinde bahsedilmektedir. Bu belgelerdeki istisnai durum İstefan

¹⁰⁹ **Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie de L'Administration et de La Magistrature**, Caréé par Raphael C. Cervati et S.G. Sargologo, et Publié par Cervati Frères & Cie, 10 me, Année 1868-69, Hegire 1285 Constantinople, s. 154-155.

¹¹⁰ **Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie de L'Administration et de La Magistrature**, The Annuaire Oriental & Printing Company Limited, 16 me Année, Constantinople 1900, s. 443.

¹¹¹ Oliver Jens Schmitt, "Sur la voie de la bourgeoisie d'affaires L'élite sociale levantine à Galata-Péra et à Smyrne au XIXe siècle", **Merchants in the Ottoman Empire**, Collection Turcica, XV, 2008, s. 216.

¹¹² Behzat Üsdiken, **The bank, The Money Lenders, The Money Changers, The Usurers and The Jewellers of Pera & Beyoğlu**, Kentbank Yayınları, İstanbul 2000, s.155.

¹¹³ Tubini ve Corpi soyadlı bankerlerin 1866 senesindeki 500.000 sterlinlik kredi anlaşmaları buna bir misaldir. BOA, HR.İD, 214/5 (13 Cemaziyelahir 1283/23 Ekim 1866).

¹¹⁴ Christopher Clay, **Gold For Sultan, Western Bankers and Ottoman Finance 1856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History**, I.B. Tauris Publishers, New York 2000, s. 19.

¹¹⁵ **Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul 1795-1903)**, s. 757-759.

¹¹⁶ **A. e.**, s. 488-489.

Lorando'nun "Fransız Tüccar" olarak kaydedilmesidir.¹¹⁷ Kaynaklardan tespit edebildiğimiz üzere Lorando ailesinin fertlerinden Georges Lorando (20.08.1798-12.05.1843) tüccar ve borsa simsarı, Libere Lorando (20.08.1817) ise yine tüccar idi.¹¹⁸ Tubini Ailesinden ise Antoine Tubini (1796-08.04.1851) Tüccar ünvanıyla anılmıştır.¹¹⁹

Lorando ve Tubini ailelerinden 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra bankerlik faaliyetleri yapanların ve diğer iş alanlarında faaliyet gösterenlerin isimlerini Şark Ticaret Yıllıkları'ndan (Annual Oriental) tespit etmek mümkündür. 1868-69 yıllarına ait yıllıkta Voyvoda Sokağı'nda yer alan bankerler arasında *Lorando Frères (Biraderler) Şirketi* ve *G. Tubini ve Oğulları Şirketi* de yer almaktadır.¹²⁰ George Tubini ve Oğulları Camondo Han'da ikamet ederken, Lorando Biraderler ise Voyvoda Caddesi'nde yer alan Lorando Han'da faaliyet göstermekteydi.¹²¹

1881 yılında yayımlanan yıllıkta ise 1880 yılında yayımlanan yıllıktan farklı olarak Bernard Tubini'nin Credit General'in direktörü olarak Voyvoda Caddesi Kabristan Sokağı'nda yer aldığı gösterilmiştir.¹²² 1883 yılında hazırlanan yıllıkta ise Lorando Biraderlerin yer almadığı ancak yerine bu şirketi oluşturan Lorandoların yazıldığı görülmektedir. Bunlar, Voyvoda Sokağı'nda Lorando Han'da bankerlik yapan Etienne Lorando ve Mertabany Sokak'ta banker olarak faaliyet gösteren Jean Lorando'dur. Ayrıca 1883 yılığında Liber Lorando'nun da ismi yer almıştır.¹²³ Tubinilerde ise yeni bir isim olarak Aristide Tubini banker olarak kaydedilmiştir.¹²⁴ Hyacinthe Tubini'nin oğlu Aristide Tubini aynı zamanda Beşiktaş'ta büyük bir mobilya fabrikasının da sahibiydi. Bu işletme, 1873 senesinde Tubini ailesine bir alacak meselesinden sonra devrolunmuştu. Bu mobilya fabrikası hem ihracat hem de

¹¹⁷ BOA, A.DVN 14/31 (7 Safer 1262/4 Şubat 1846).

¹¹⁸ **Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul 1795-1903)**, s. 758.

¹¹⁹ **A. e.**, s. 488.

¹²⁰ **Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie de L'Administration et de La Magistrature**, Carée par Raphael C. Cervati et S.G. Sargologo, et Publié par Cervati Frères & Cie, 10 me, Année 1868-69, Hegire 1285 Constantinople, s. 154-155.

¹²¹ **Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie de L'Administration et de La Magistrature**, Carée par Raphael C. Cervati, et Publié Cervati Frères & D. Fatzea, Constantinople, Première Année 1880, Hegiré 1297, s. 150-151.

¹²² **A. e.**, Première Année 1881, Hegiré 1298, s. 257.

¹²³ **A. e.**, Année 1883, Hegiré 1300, s. 281.

¹²⁴ **A.e.**, s. 346.

ithalatıyla önemli işler gerçekleştirmiş, İstanbul'un mobilya üretiminde adından söz ettirmiştir.¹²⁵

1888 yılında hazırlanan yıllıkta Lorando ailesinden yeni fertlerin de iş hayatında kaydedildiği görülmektedir. Bunlar Liber Lorando ve banker Ernest Lorando'dur.¹²⁶ 1889-90 yıllarına ait olan yıllıkta Lorando ailesinden Jean Libert'in Ottoni çıkmazında "rentier" sıfatıyla sarraflık yaptığı anlaşılmaktadır. Hilbert Lorando ise Su Terazisi (Souterazi) Sokakta faaliyet gösteren banker olarak kaydedilmiştir.¹²⁷ 1891 yılında hazırlanan yıllıkta Jean Lorando'nun Castro Han'a taşındığı¹²⁸ 1893-94 yılına gelindiğinde ise Lorando Han'da bankerlik yaptığı görülmektedir.¹²⁹

1898 yılında Tubini ailesinden Antoine Bernard'ın da borsa simsarı sıfatıyla artık yıllıklarda ismi yer almaya başlamıştır.¹³⁰ 1900 tarihli yıllıkta Lorandolardan Achille ve Ernest Lorando ortak olarak bankerlik yaptıkları; Tubinilerden ise Michel Tubini'nin banker olarak zikredilmeye başlandığı görülmektedir.¹³¹ 1901 yılında Hyacinthe Tubini tüccar (negociant) olarak zikredilmiştir.¹³² 1904 yılına gelindiğinde Lorando Han'da Etienne ve Jean Lorando'nun ortaklık suretiyle Achille Lorando'nun ise münferit olarak banker sıfatıyla faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.¹³³

I. Dünya Savaşı'nın başlamasından evvel Levantenlerin İstanbul'u terk etmeye başlamalarına bağlı olarak Lorando ve Tubini ailesinin de iş hayatındaki etkinlikleri zayıflamıştır. Nitekim 1912 yılında artık Lorando ailesinden bankerlik yapan yoktur. Ancak farklı alanlarda faaliyet gösteren Lorandoların ismi zikredilmektedir. Bunlar Pera'da kuaförlük yapan Gregorie, işçi Gregorie ve Georges Lorando, teknisyen

¹²⁵ Haydar Kazgan, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Şirketleşme**, Vakıfbank Yay., İstanbul 1999, s. 86-101.

¹²⁶ **Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie de L'Administration et de La Magistrature**, Carée par Raphael C. Cervati, et Publié par Cervati Frères & Cie, Constantinople, Année 1888, Hegiré 1305 s.241.

¹²⁷ **A. e.**, Année 1889-90, Hegiré 1306-1307, s. 261.

¹²⁸ **A. e.**, Année 1891, Hegiré 1308, s. 352.

¹²⁹ **A. e.**, Année 1893-94, Hegiré 1311, s. 345.

¹³⁰ **A. e.**, Constantinople, Année 1898, Hegiré 1317, s. 579.

¹³¹ **Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie de L'Administration et de La Magistrature**, The Annuaire Oriental & Printing Company Limited, Constantinople, Année 1900, Hegiré 1318, s. 443-568.

¹³² **A. e.**, Année 1901, Hegiré 1319, s. 601.

¹³³ **A. e.**, Année 1904, Hegiré 1322, s. 588.

Costaux Lorando'dur.¹³⁴ Tubini ailesinden ise Hyacinthe ve Michel Tubini bankerlik faaliyetlerine devam etmektedirler.¹³⁵

3. Lorando ve Tubinilerin Statüleri ve İtibarları

Lorando ve Tubini ailelerinin Osmanlı Devleti'nde sahip oldukları statünün en önemli unsurunu meslek hayatları belirlemiştir. Özellikle yaptıkları bankerlik faaliyetleri ile Lorando ve Tubini aileleri hem tâbi oldukları Fransa Devleti hem de ikamet ettikleri Osmanlı Devleti içerisinde itibarlı ailelerden olmuşlardır. Onların bu itibarları iki devlet nezdinde aldıkları görevlerle de alakalıdır.

Galata Bankerleri'nin yıldızının parladığı 19.yüzyılın ilk yarısında borsa binası olarak Lorando Han'ın kullanılmaya layık görülmesi onların bu dönemdeki itibarları açısından önemlidir. Osmanlı Devleti'nin kambiyo işlemlerinin artması İstanbul'da bir Borsa binasının da kuruluşunu gerekli kılmıştır. Nitekim 1836 yılında bir kahvehanede başlayıp sonrasında ahşap bir evde devam eden borsa faaliyetleri için yeni bir binanın yapılması gündeme gelmiştir. Bu iş için Temmuz 1852 tarihinde Voyvoda Caddesi'nde Lorando Biraderlere ait bina kullanılmaya başlanmıştır. Bina, 1861 tarihinde Belediye Binası'na taşınana kadar kullanılmıştır.¹³⁶ Şubat 1862'de Lorando binasının borsa binası olarak daha büyük bir şekilde kullanılması gündeme gelmişse de sonradan daha uygun olacağı düşüncesi ile Yeni Han'da karar kılınmıştır.¹³⁷

Gerçekleştirdiği malî faaliyetler sayesinde Lorando ve Tubini ailelerinin bankerlik yapan fertleri, Osmanlı Devleti nezdinde yaptıkları mâli işlemlerden dolayı *muteberân-ı tüccârdan* görülmekteydi. 4 Şubat 1860 yılındaki bir ihalede taahhüdünün kabul edilmemesi üzerine Sadaret, Mâliye Nezareti'ne Tubini'nin Baltazzi, Zarifi ve Kamondo gibi önemli tüccarlardan biri olduğu ve taahhüdünün kabul edilmesi

¹³⁴ A. e., Année 1912, Hegiré 1330, s. 558.

¹³⁵ A.e., s. 754.

¹³⁶ Hüseyin Al, Şevket Kâmil Akar, **Osmanlıdan Günümüze Borsa, Galata Borsası 1830-1873**, Borsa İstanbul Yay., İstanbul 2013, s. 39-42.

¹³⁷ BOA, A.MKT.NZD 399/72 (11 Şaban 1278/11 Şubat 1862).

gerektiğini bildirmiştir.¹³⁸ Diğer yandan muteber bir sarraf olması onun belediye teşkilatında görev almasını da sağlamıştır. Nitekim 1867 yılında Tubini'nin Belediye Meclisi'nde üye olduğu görülmektedir.¹³⁹ Tubini ailesinin bankerlikteki itibarı devlet nezdinde 1869 senesinde kurulan Crédit General Ottoman Bankası'nın ana sermayedarı olmalarının da etkisiyle devam etmiştir. Nitekim bu bankanın müdürü Bernard Tubini 23 Şubat 1882 tarihinde oluşturulan ilk Dersaadet Ticaret Odası'nda üye olarak yer almıştır.¹⁴⁰

Tubini ailesinin sahip olduğu itibarın belediye teşkilatında görev almalarını sağlaması Lorando ailesi için de geçerli olmuştur. Mösyö Lorando ismiyle 1281/1864 Devlet Salnamesi'nde Altıncı Daire-i Belediye Meclisi'nde aza olarak yer alması bunun bir kanıtıdır.¹⁴¹

Öte yandan Lorando ailesi Fransa Devleti nezdinde almış olduğu görevlerle de tanınmaktadır. Lorando ailesinden Etienne Lorando, 1865 ve 1866 yıllarında Fransa'nın İstanbul milletvekili idi.¹⁴² Jean Lorando'nun kızı olan Marie Bridieu, 23 Ağustos 1901 tarihinde Le Temps gazetesine gönderdiği yazıda Fransa nezdindeki itibarlarını da ifade etmiştir. Marie Lorando babası Jean Lorando'nun Sultan V. Murad tahta çıktığında Fransa'nın tebriklerini sunmak için gönderildiğini ve büyük amcasının da Fransa'nın baş tercümanlığını yaptığını belirtmiştir.¹⁴³ Lorando ailesinin mensuplarının Fransa Sefareti tarafından görevlendirilmesine diğer bir örnek Etienne Lorando'nun Ticaret Nezareti bünyesinde kurulmuş komisyona Ekim 1868 tarihinde Sefaret tarafından delege olarak atanması olacaktır.¹⁴⁴

Lorando ve Tubini aileleri ticarî ve siyasî faaliyetleri bakımından itibarlı konumda olmalarına rağmen isimlerinin rüşvet olaylarına ve anlaşmazlıklara karıştığı da görülüyor. Andre David Mordtmann, Osmanlı Bankası'nın müdürlüğünü yaptığı

¹³⁸ "Muteberân-ı tüccârdan Tubini bazirgânın..." BOA, A.MKT.MHM 176-71 (11 Recep 1276/4 Şubat 1860); "Fransa Devleti tebaasından ve sarrafan-ı mutebarandan Galata'da meskûn Lorando..." BOA, HR.MKT 74/38 (14 Recep 1270/13 Nisan 1854).

¹³⁹ "The New Municipal Council", **Levant Herald**, 17 Mayıs 1867, s. 2.

¹⁴⁰ **Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, s. 83.

¹⁴¹ **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 1281/1864, s. 83.

¹⁴² **Les Députés De La Nation A Constantinople 1692-1900**, Nancy Imprimerie Berger-Levrault & Cie, 1901, s. 20.

¹⁴³ "Correspondance" **Le Temps**, nr. 14082, 23.08.1901, s. 2.

¹⁴⁴ BOA, HR.TO 23/8 (23 Ekim 1868).

sırada Bernard Tubini'nin bir kredi antlaşması için Mahmut Nedim Paşa'dan 100.000 liralık rüşvet aldığını ve sonradan krediye dahil bulunan bankerlerden Merton'un bu parada hak iddia ettiğini ancak konsoloslukta görülen davada bunun hediye olarak verildiği dolayısıyla paranın Tubini'de kalacağı ifade edilmiştir. Mordtmann, bu durumun ortaya çıkmasının Bernard Tubini'nin ismini karaladığını yazmıştır.¹⁴⁵ Diğer bir rüşvet konusu ise "Lorando ve Tubini Alacakları Meselesi" sırasında yaşanmış olup belgelere yansımış ve Lorando ve Tubini ailelerinin Fransa Meclisi'nden bazı milletvekillerine rüşvet verdikleri iddiası yer almıştır.¹⁴⁶

Lorando ve Tubiniler özellikle yaptıkları bankerlik faaliyetleri ile büyük varlıklara sahip olmuşlardır. Tubini ailesi Tepebaşı'nda bulunan 9 dönümlük bir araziye Nomico ve Corpi aileleri ile yerleşerek burada bir ev inşa etmişlerdir. Bugün Meşrutiyet Caddesi olarak bilinen Kabristan Sokağı'nda yer alan bu ev daha sonra Amerikan Konsolosluğu ve İstanbul Kulübü binası olarak da kullanılmıştır.¹⁴⁷ Bugün İstanbul Konservatuarı olarak kullanılan bina, Tubini ve Corpilerin ortak mirasıydı. Ayrıca Tubinilerin Rumeli Hisarı'nda inşa ettikleri büyük bir konakları mevcuttu.¹⁴⁸ 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra ise Lorando ve Tubini isimleri Kadıköy'ün Moda semti ile özdeşleşecektir.

Levantenlerin Kadıköy'de Fenerbahçe ve Moda semtlerinde inşa ettikleri yapılar dikkate alındığında batı tarzı bir yaşam oluşmuştur. Levantenlerin Kadıköy'e yerleşmeleri 1870'lerden sonra olmuştur. Takip eden yıllarda ise sayıları artarak artık hane, konak, cadde ve sokaklara Levanten ailelerin isimleri verilecektir.¹⁴⁹ Bunlardan Tubinilerin Kadıköy'de Moda Burnu'nda yer alan evleri mevcuttu. Nitekim buna istinaden haritalarda Moda'nın kıyı bölümü Tubini Rıhtımı şeklinde anılmıştır.¹⁵⁰ Bu

¹⁴⁵ Andreas David Mordtmann, **İstanbul ve Yeni Osmanlılar**, Pera Turizm Yayınları, İstanbul 2000, s. 86-87.

¹⁴⁶ BOA, Y.PRK.HR 31/97 (29 Zilhicce 1319/8 Nisan 1902)

¹⁴⁷ Behzat Üsdiken, **The bank, The Money Lenders, The Money Changers, The Usurers and The Jewellers of Pera & Beyoğlu**, Kentbank Yayınları, İstanbul 2000, s. 155.

¹⁴⁸ Behzat Üsdiken, Afife Batur, "Amerika Birleşik Devletleri Elçiliği Binası", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 243.

¹⁴⁹ Ebru Salah, "Sayfiye To Banlieue: Suburban Landscape Around Anatolian Railways, From Mid-Nineteenth Century To The World War II", Basılmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 2013, s. 58.

¹⁵⁰ Charles E. Goad, **Plan d'Assurance de Constantinople**, Volum III, Kadi-Keui, Sheet 63, London 1904.

bölüm 1913-1914 tarihinde hazırlanmış Alman Mavileri haritalarında ve Charles Goad'ın hazırlanmış olduğu haritalarda Moda Sahili'ne yakın bölüm Caferaga mahallesinde Tubini Rıhtımı olarak işaretlenmiştir.¹⁵¹ Ayrıca 1891 yılında yayımlanan *Annuaire Oriental*'de "Tubini Çıkmazı" adlı bir sokağın varlığı dikkat çekmektedir.¹⁵²

Lorando ailesinin sahip olduğu mülkler arasında Kadıköy Moda'da yer alan konakları en önemlilerindedir. Bugün Şair Nefi olarak bilinen Lorando Sokağı'nda yer alan bu konağın büyük bir bahçe içinde yer aldığı ve sahile yakın bir konumda olduğu dönemin haritalardan ve Moda'ya dair yazılan eserlerden anlaşılmaktadır.¹⁵³ Alman Mavileri'nde ve Charles Goad'ın 1906 tarihli hazırlanmış olduğu haritada Lorando Sokağı Küçük Moda'da yer alırken 1939 tarihli Pervitich Sigorta Haritaları'nda Lorando Sokağı'nın Şair Nefi adını aldığı görülmektedir.¹⁵⁴

Lorando ailesi, Galata'da sahip olduğu mülklerle de adından söz ettirmiştir. Bunlardan en önemlisi Galata'da Voyvoda Caddesi'nde yer alan Lorando Han olmuştur. Günümüzde Bankalar Caddesi olarak bilinen Voyvoda Caddesi, 19. Yüzyılın ikinci yarısındaki dönüşümüne kadar 14. yüzyıldaki Ceneviz hakimiyetinden itibaren tüccarların toplandığı mağaza ve mahzenleri barındırıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise gelişmelere bağlı olarak bankacılık, sigortacılık, hukuk, mimari, madencilik ve demiryolları alanlarında faaliyet gösteren şirketleri toplandığı bir merkez olmuştur. Lorando Han, 1870'lerde Etienne ve Jean Lorando tarafından satın alınmıştı. 1910 yılında yıkılan bu binanın yerine yapılan han, önce Ünyon Han adıyla anılmış bugün ise Tütün Han olarak bilinmektedir.¹⁵⁵

¹⁵¹ **Alman Mavileri 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları**, Haz. İrfan Dağdelen, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, c. I, No. C. 3 - C. 3.3.

¹⁵² **Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie de L'Administration et de La Magistrature**, Carée par Raphael C. Cervati, et Publié par Cervati Frères & Cie, Constantinople, Année 1891, Hegiré 1308.

¹⁵³ Müfit Ekdal, **a.g.e.** s. 19-21; Anais Martin, **a.g.e.**, s. 58-59, Gökhan Öncce, **a.g.e.**, s. 219.

¹⁵⁴ **Alman Mavileri 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları**, Haz. İrfan Dağdelen, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, c. I, No. C. 1 – 1.2 – 1.4; **A.e.**, C. 2 – 2.4. Lorando Sokağı'nın 1939 senesinde hazırlanmış Pervitich haritalarında Şair Nefi Sokağı adını aldığı görülmektedir. **Pervitich Haritaları**, Kadıköy-Küçük Moda, No: 2; Charles E. Goad, **Plan d'Assurance de Constantinople**, Volum III, Kadi-Keui, Sheet 63, London 1904. Lorando Sokak, Osmanlı Devleti arşiv belgelerinde de yer almıştır. "... *Cennetmekan Sultan Selim Han Hazretleri vakfından mahal-i mezkûrda Lorando Sokağı'nda beş numaralı ve şehri 30 akçe mukataalı ebniye...*" BOA, DH.MKT 1154/62 (20 Ramazan 1324/7 Mart 1906).

¹⁵⁵ Edhem Eldem, **Bankalar Caddesi: Osmanlıdan Günümüze Voyvoda Caddesi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 250-255.

Lorando ailesinden 26 Aralık 1891 tarihinde vefat eden Jean Lorando'nun Defter-i Hakanî'de hazırlanmış olan terekesinden Ev, Mağaza, Han ve Arsa halindeki mal varlıklarını da kapsamlı bir şekilde tespit edebilmekteyiz. Bu malvarlığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.¹⁵⁶

Tablo-1		
Jean Lorando'nun Mal Varlığı		
Gayr-i Menkul Cinsi	Bulunduğu Yer	Numarası
2 Mağaza	Beyoğlu Büyük Cadde	416-418
3 Hane	Beyoğlu, Bostan Tepesi Çıkması	5-7-9
1 Hane	Beyoğlu, Zenbil Sokak	25
1 Mağaza	Beyoğlu Büyük Cadde	312
4 Mağaza	Beyoğlu Büyük Cadde	363-466-468-472
11 Hane	Beyoğlu Lüleçiler Sokak	57-59-61-79-81-83-85-91-93-95-97
1 Hane	Beyoğlu Dibek Sokak	7
Arsa 15/9 Hissesi	Kadıköy İhlamur Çıkması	10
9 Dönüm Bağ	Yoğurtçu Çeşmesi Sokağı	54
Arsa (Nısf-ı Hissesi)	Kızıltoprak Kariyesi Göztepe Sokak	11
82 Dönüm Tarla	Kıbrıs Ceziresinde	
1 Arsa	Orta Kariye Viran Yolu	118
Arsalar	Mihaliç Bey Kariyesi	
Han (Camlı Han)	İstanbul Asmaaltı	15
3 Hane ve 1 Mağaza	Nadir Sokak	6-8
Han	Galata Voyvoda Sokak	4-6-8-10

¹⁵⁶ BOA, HR. TH 128/123 (29 Şaban 1310/18 Mart 1893).

Hane	Beyoğlu Glavani Sokakta (Ettien ve Jean Lorando Adına Kayıtlı)	7
Birahane		314
Mağaza		370-372
Mağaza	Lorando Çıkmazı	3-7-9
Daireler		1-5
Hane	Eşvid Çıkmazı	1
Bağ İçinde Hane	Lorando Sokak	5
Çayır	Ihlamur Çıkmazı	19
1,5 Dönüm Bağ	Lorando Sokak	1

Tubini ve Lorando aileleri devlete ve şahıslara sağladıkları borç işlemlerinde faiz ve komisyon üzerinden yüksek derecede kârlar elde etmişlerdi. Ayrıca Osmanlı topraklarında maden işleri, bankerlik ve diğer girişimcilik faaliyetleri yaparak bundan menfaat sağlamışlardır. Nitekim 1902 tarihli Meclis-i Vükela mazbatasında Lorando ve Tubini ailelerinin toplam birikmiş emlak vergisinin 2.648.379,5 kuruşa ulaşmış olması bunun bir göstergesidir.¹⁵⁷ Bu konuda ikinci bölümde detaylı bilgi verilecektir.

Fransa ile Osmanlı Devleti arasında Lorando ve Tubini alacakları üzerinden ortaya çıkan siyasi kriz ve 7 Kasım 1901 tarihinde Midilli'nin Fransa tarafından işgaline kadar giden süreç sonunda söz konusu ailelerin Osmanlı Devleti nezdinde itibarları sarsılırken Fransa nezdinde yükselmiştir. Nitekim Aralık 1905 tarihinde Fransa'da yapılan bir törenle Fransa'ya deniz aşırı ülkelerde yaptıkları hizmetten dolayı Fransa Dışişleri Bakanı Lorando ve Tubini ailesinin iki mensubuna *Legion D'Honneur* nişanını vermiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ BOA, MV 104/35; Mutlu, a.g.m., s. 214.

¹⁵⁸ İlhan Bardakçı, *İmparatorluğa Veda*, Hülbe Yay., İstanbul 1985, s. 280-281.

C. CEMİYET HAYATI İÇERİSİNDE LORANDO VE TUBİNİ AİLELERİ

1. Fransız Katolik Cemiyetine Katkıları

Levantenlerin Katolik inancına olan bağlılıkları onlara yönelik tanımlamalarda ön plana çıkarılan bir unsur olmuştur.¹⁵⁹ İstanbul'da yaşayan Levantenler, latin cemaati altında Katolik kiliselerine devam eder, dini vazifelerini ve bağışlarını yine bu kiliseler üzerinden yaparlardı.¹⁶⁰ Diğer yandan Fransa, Levantenlerin dini hayatını çeşitli yollarla düzenleyen bir güçtü. Roma'dan tayin edilen görevliler latinlerin bu dini hayatını idare ederlerdi. Bunlar genellikle Fransız olmakla, Pera, Kadıköy ve Üsküdar bölgelerine tayin olunurlardı.¹⁶¹

19. yüzyıl Levantenleri elçiliklerin denetimi altında tâbi oldukları devletlere hizmet ederlerdi.¹⁶² 16. yüzyıldan itibaren Cizvit rahipleri vasıtasıyla Katolik propagandasını yükselten Fransa, kapitülasyonlardan yararlanarak, çeşitli cemaatlerin de katılımıyla Osmanlı topraklarında pek çok kurumun açılmasını sağlamıştır.¹⁶³ Lorando ve Tubini ailelerinin bu kurumlardan başta *Dominiken* cemaatinin Galata'da bulunan St. Pierre Kilisesi ve *Asomptiyon* cemaatinin Kadıköy Asomptiyon Kilisesi olmak üzere çeşitli Katolik kiliseleri ile olan bağları belgelere yansımıştır.

13. yüzyılın başında St. Domingo de Guzman tarafından kurulan Dominiken tarikatı 1216 yılında Papa 3. Honorious zamanında kabul edilmesinin ardından Katolikliğe hizmet etmeye başlamıştır. 13. yüzyıldan itibaren Haçlı Seferleri'nin de etkisiyle Dominikenler Anadolu'da misyonerlik faaliyeti yapmaya başlamışlardır. Bu tarikatın kurumları zamanla Vatikan nezdinde güçlerini arttırmalarıyla artık 19. yüzyılda İstanbul'da Katolik misyonerliğinin önde gelen tarikatlarından biri haline gelmişlerdir. Dominikenlerin İstanbul'da idare ettiği en önemli kilise ise St. Pierre et St. Paulo Kilisesi olmuştur. Bu kilise, en eski Dominiken mirası olma özelliğini de

¹⁵⁹ Raziye Oban, **a.g.m.**, s.344.

¹⁶⁰ Ortaylı, "Millet", s. 68.

¹⁶¹ Ortaylı, "Levantenler", s. 207.

¹⁶² Oliver Schmitt, **a.g.e.**, s. 62.

¹⁶³ Şamil Mutlu, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları**, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2005, s. 137-138.

taşımaktadır.¹⁶⁴ 1907 yılında İtalya tabiiyetine girene kadar Fransa Elçiliği'ne bağlı olan St. Pierre Kilisesi, Katolik misyonunu takip eden bir kilise olmuştur.¹⁶⁵

Tubinilerin St. Pierre kilisesi ile olan ilişkisi bu kiliseye sağladıkları borç ile olmuştur. Banker Tubini ve Corpi, 3 Ağustos 1863 tarihinde St. Pierre rahipleri adına Makriköy'de (Bakırköy) bir şapel ve iki ev satın alınması için kiliseye 1100 lira borç verdiler.¹⁶⁶ St. Pierre Kilisesi, borçlarını üç sene içerisinde ödemeyi taahhüt etmekteydi.¹⁶⁷ Bu borcun ödenmesinde kilisenin zorluklar yaşadığı anlaşılmaktadır. 6 Aralık 1865 tarihinde St. Pierre kilisesi rahipleri, borcun ödenmesinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle Tubini ve Corpi'nin borcun vadesini uzatmasına dair memnuniyetlerini ifade etmişlerdir.¹⁶⁸

Tubinilerin Domiken rahiplerine olan yardımlarının 1881 yılında da devam ettiği St. Pierre Kilisesi'nin kayıtlarından anlaşılmaktadır.¹⁶⁹ Ancak Lorando ve Tubini ailelerinin Assomption Cemaati ile olan bağları daha kuvvetli olmuştur.

Asıl adı Augustin de l'Assomption olan Assomption tarikatı 1845 yılında Fransa'da kurulmuştur. Amacı ise Katolik inancını eğitim ve öğretim faaliyetleri ile yaymaktır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra faaliyetlerini arttıran bu tarikat İstanbul Moda'da bir kilise de inşa ederek İstanbul'da ve Anadolu'da Fransız kültürünü ve Katolikliği güçlendirmeye çalışmıştır.¹⁷⁰

Kadıköy Asomptiyon Kilisesi, 1858 yılında papa vekili olan Monsenyör Brunoni'nin Cenovalı rahip De Negri'ye yetki vermesiyle 1859 yılında inşa olunmaya başlanmıştır. Bu kilisenin yapımı 1869 yılında son bulmuştur. İsmi "Meryem'in Urucu'na" olan atıf nedeniyle Notre-Dame de l'Assomption olarak belirlenmiştir. İnşaata yapımı için bağışta bulunanlar arasında Katolik Corpi, Nomico ve Castelli ailelerinden Tubini ailesinin ismi de zikredilmektedir. Bunun göstergesi olarak

¹⁶⁴ Mehmet Aydın, "Türkiye'ye Yönelik İki Eski ve Bir Yeni Misyoner Tarikatının Bugünkü Durumu", **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Konya 2008, S. 6, s. 15-17.

¹⁶⁵ Marmara, a.g.e., s. 140-141.

¹⁶⁶ O.B.A., **St. Pierre Church Kayıtları**, SPC0390100 ve SPC0390101 (3 Ağustos 1863).

¹⁶⁷ O.B.A., **St. Pierre Church Kayıtları**, SPC0390102 (3 Ağustos 1863).

¹⁶⁸ O.B.A., **St. Pierre Church Kayıtları**, SPC0390103 (6 Aralık 1865).

¹⁶⁹ O.B.A., **St. Pierre Church Kayıtları**, SPC0280500 (1881).

¹⁷⁰ İsmail Taşpınar, "Katolik Assomptionistler Tarikatı ve Türkiye", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sakarya 2004, S. 10, s. 93-113.

kilisenin anı plaketine bugün Tubini ismi de yazılıdır.¹⁷¹ Bu kilisenin bodrum katında bir de Tubini Şapeli inşa edilmiştir.¹⁷²

Kadıköy’de Asomptiyonist rahiplerin yönettiği müstakil Tubini Şapeli inşa edilmiştir.¹⁷³ Bu şapelin idaresi 1904 yılından itibaren iki rahiple Fransiskenlere geçmiştir.¹⁷⁴

Tubini ailesinin yanı sıra Lorando ailesi de Kadıköy Asomptiyon Kilisesi inşa edilirken bağışlarda bulunmuşlardır. Ekdal, kilisenin arazisinin bir kısmının Lorandolar tarafından bağışlandığını yazmıştır.¹⁷⁵ Diğer yandan Croix gazetesinde yayımlanan “Lorando ve Tubini Aileleri” başlıklı haberde bu iki aileye yapılmış olan Yahudi tanımlamasını çürütmek için bunun tersini ispatlayan en önemli unsurun Lorando ailesinin Asomptiyon tarikatına yaptıkları yardımlar olduğu vurgulanmıştır. Haberde Kadıköy Asomptiyon Kilisesi’ne olan bağlılıkları vurgulanmıştır.¹⁷⁶

Tubini ailesinin Fransız kurumlarına olan yardımları sadece kiliseler ile sınırlı olmamıştır. Tubini ailesinden Aristidi Tubini Fransız misyonunu temsil eden kurumlardan olan okullara mülk sağlamak suretiyle de büyük bağışlarda bulunmuştur. Bunlar İzmit’te Augustin de l’Assomption Rahipleri Mektebi, Beyrut’ta 535 metre kareden oluşan bir ev, İstanbul Beyoğlu’nda *Ste. Elisabeth Mektebi*, Eskişehir’de Rumca ve Fransızca eğitim veren bir okul binası, Kumkapı’da bir Fransız Mektebi, İstanbul Pangaltı’da *St. Espri Kilisesi* ve okulu için arsa, İstanbul Kadıköy Moda’da *Dame de Sion Mektebi* binasıdır.¹⁷⁷ Ayrıca 1868 yılında Moda’da tesis edilmiş olan *Faure Okulu* (Dame de Sion Kız Okulu) da Aristide Tubini tarafından bağışlanmış olan binada faaliyetlerine devam etmekteydi.¹⁷⁸

Aristidi Tubini’nin *Assomption* tarikatına olan yardımları sadece mektepler üzerinden olmayıp tarikata kilise ve mesken olarak kullanılmak üzere arsa hibe etmek

¹⁷¹ Marmara, a.g.e., s. 150-151.

¹⁷² *Annuaire Oriental*, Année 1891, Hegiré 1308, s. 117.

¹⁷³ Croix, a. y.

¹⁷⁴ Marmara, a.g.e., s. 155.

¹⁷⁵ Müfit Ekdal, a.g.e., s. 19.

¹⁷⁶ Croix, a. y.

¹⁷⁷ Mutlu, a.g.e., s. 151; Şamil Mutlu, “Lorando-Tubini Alacakları Meselesi ve 1901 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması”, *Kanuniden Günümüze Türk – Fransız Münasebetleri*, Mostar Yay., İstanbul 2012, s. 214.

¹⁷⁸ Mutlu, a.g.e., s.147.

şeklinde de olmuştur. Aristidi Tubini, 31 Ekim 1893 tarihinde Gedikpaşa'da sahip olduğu haneyi bu tarikata hibe etmiştir.¹⁷⁹ Ağustos 1894'te Kumkapı'da Çadırcı Ahmet Çelebi Mahallesi'nde yine bir hane satın alarak Assomptionistlerin kilise ve mesken olarak kullanmasını sağlamaya çabalamıştır.¹⁸⁰ İzmit Tepecik'te Assomptionistlere adına kurulacak kilise, mesken ve okul için arsasını bağışlamıştır.¹⁸¹ 22 Kasım 1896 tarihinde Tepebaşı'nda bulunan Union adındaki Fransız hayır cemiyetinin bulunduğu binaya ruhsat verilmediğinden binayı kendi üstüne kayıt ettirmiştir.¹⁸²

2. İstanbul Cemiyet Hayatındaki Durumları

Levantenler buldukları muhitlerde sahip oldukları melez kimlik vasıtasıyla kozmopolit bir yaşamı da ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda gittikleri bölgelere hemen uyum sağlayarak farklı diller konuşabilmekte, farklı kıyafetlere ve kimliklere sahip olabilmekteydiler.¹⁸³ Her ne kadar buldukları yere hemen uyum sağlamaları nedeniyle Batı tarafından eleştirilmişlerse de batılı ataları ve yaşam biçimleriyle yerli halk tarafından daha medeni ve daha kültürlü olarak görülmüşlerdir.¹⁸⁴

Öte yandan başlarda İtalyancanın sonrasında ise Fransızcanın 1700'lerden itibaren hakim olması sonucu yayın hayatı ve kamu dilinde Levantenler arasında Fransızca kullanılmıştır. Levantenlerin sıklıkla takip ettiği gazeteler, *Le Courier d'Orient*, *Stamboul* ve *La Turquie* gibi Fransızca ve *Levant Herald* ve *Levant Times* gibi İngilizce gazeteler idi.¹⁸⁵

¹⁷⁹ BOA, HR.İD 1597/25 (29 Rebiülahir 1311/9 Kasım 1893).

¹⁸⁰ Bu konuda Osmanlı makamlarının kendi aralarındaki yazışmalar için bkz. BOA, HR.İD 1597/24-25-26-27-28; BOA, BEO 192-14372 (16 Şevval 1310/3 Mayıs 1893).

¹⁸¹ BOA, BEO 1814-135991 (12 Zilhicce 1319/22 Mart 1902). İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa, İzmit'te Aristidi Tubini'nin hibe ettiği arsaya kurulması istenen Assomption Tarikatı kurumlarına engel olmaya çalışmışsa da daha sonra Fransa Sefareti'nin baskısı ile azledilmiştir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Atilla Oral, **Selim Sırrı Paşa**, Emkar Yayınevi, İstanbul 2010. Bu konudaki arşiv belgeleri için bkz. BOA, ŞD 1564/11 (30 Muharrem 1315/1 Temmuz 1897); BOA, DH.MKT 490/94 (19 Muharrem 1320/28 Nisan 1902).

¹⁸² BOA, İ.DFE 5-39 (5 recep 1314/10 Aralık 1896)

¹⁸³ Yerasimos, **a.g.m.**, s. 31.

¹⁸⁴ Yumul, **a.g.m.**, s. 43.

¹⁸⁵ Ortaylı, **a.g.m.**, s. 27.

Levantenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, kendilerine ait “cafeleri” bulunmakla beraber baloları ve dini bayramlarını sokaklarda karnaval şeklinde düzenlemeleriyle Osmanlı toplumunun daha önce şahit olmadığı ritüeller ortaya koymuşlardır.¹⁸⁶ Bu bölgelerden en önemlisi olan Beyoğlu, bir Levanten semti ve Müslüman Türk aydınının da zaman geçirdiği bir mekân olması hasebiyle bu iki grubun meydana getirdiği kültürel bir mozaigi oluşturmuştur.¹⁸⁷ Bu mozaigi oluşturan diğer bir mekân ise İstanbul’da kurulmuş kulüplerdir.

İstanbul’da özellikle yabancıların devam ettiği kulüplerde Lorando ve Tubini ailelerine ait fertlerin de üye olarak yer aldığını görmekteyiz. Bunlardan en ünlülerinden birisi *İstanbul Kulübü’dür* (*Club de Constantinople*). Tubini ailesinden Hyacinthe Tubini bu kulübe üye olarak devam etmiştir.¹⁸⁸ Diğer bir önemli kulüp ise *Cercle d’Orient*’tir. Ernest Lorando bu kulübün kurucu üyeleri arasında yer almıştır.¹⁸⁹

Lorando ve Tubinilerin üyesi oldukları diğer bir kulüp “*Commercial and Maritime Club*” idi. Galata’da yer alan bu kulübün yönetim kurulunda Lorandolardan Jean Lorando, Tubinilerden ise Bernard Tubini yer almıştır. Kulübün diğer üyelerini Galata’nın diğer önemli bankerlerinden Steanovitch, George Zarifi, Tamacco, Coronio, Foster, Eugenides, Hanson ve Mercet oluşturmuştur.¹⁹⁰

Lorando ailesinin adı İstanbul’da bazı düello müsabakalarına da karışmış ve bu durum cemiyet hayatında kötü bir intiba bırakmıştır. Bunlardan Pierre Lotti’nin boğazda seyahati sırasında yanlarından geçen tekneye selam vermesi üzerine teknede bulunanlardan Achille Lorando’nun bu selama karşılık vermemesi meselenin çıkış noktası olmuştur. Ardından bu hoşnutsuzluğu Lotti’nin başka kişilere de anlattığını duyan Achille Lorando, onunla düelloya gitmek istemişse de araya giren Beyoğlu Belediye Dairesi Müdürü Blacque Bey buna engel olmuştur.¹⁹¹ Abdülhak Şinasi Hisar, Beyoğlu’nda ikamet eden Achille Lorando’nun yer aldığı sokağa Lorando Çıkmazı denirken artık yaptıklarından dolayı Korsan Çıkmazı şeklinde adlandırıldığını ifade

¹⁸⁶ Ortaylı, “Levantenler”, *Avrupalı mı Levanten mi?*, s. 25.

¹⁸⁷ Ortaylı, *a.g.m.*, s. 25.

¹⁸⁸ *Annual Oriental*, 1894, s. 348.

¹⁸⁹ *A. e.*, s. 345; Orhan Koloğlu, *Cercle D’Orient’ten Büyük Kulüp’e*, Boyut Yayınları, İstanbul 2005, s. 27.

¹⁹⁰ “The Turkish Debt”, *London Evening Standart*, nr. 16750, (30 Mart 1878).

¹⁹¹ Abdülhak Şinasi Hisar, *İstanbul ve Pierre Lotti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 35-37.

eder.¹⁹² Achille Lorando, Lorando ailesinin en faal mensuplarından biriydi. 1901 krizi sırasında aileye vekalet ederken devletten yüksek faiz ile fahiş bir meblağ talep etmişti. Ayrıca giriştiği düellolar ve Sultançayırı madenlerinde gösterdiği suiistimaller bilinmekteydi. Nitekim “korsan çıkmazı” yakıştırmasının bu sebeplerden kaynaklanması muhtemeldir.

Lorando ailesinden birinin karıştığı diğer bir düello 7 Temmuz 1869 tarihinde Levant Herald ve Terakki gazetelerine yansımıştır. Haberlere göre iyi bilinen bir Galata bankerinin oğlu olan Mösyö Lorando, Fransa Elçiliği Ataşesi Mösyö Daru’ya bir at terbiyecisi meselesinden dolayı düello için meydan okudu. Haberde “bu saçmalığın” Lorando’nun kılıcının Mösyö Daru’nun bileğine değmesi ve yaralanması ile sona erdiği ifade edilmiştir.¹⁹³

Lorando ve Tubini aileleri hayır faaliyetleri ile de cemiyet hayatında adlarından bahsettirmişlerdir. Bunlardan birisi Hindistan’da yaşanan bir olaydan dolayı zarar görenler için toplanan yardım fonuna L. ve E.J. Lorando adına yapılan katkıdır.¹⁹⁴ Ayrıca *London Hospital* adına yapılan yardım çağrısı için oluşturulan hayırseverler listesinde *Tubini and Company* de yer almıştır.¹⁹⁵ İkamet ettikleri semt olan Kadıköy’de çıkan bir yangın sonrasında yardıma muhtaç olanlar için kurulan komisyonda yine Tubini ailesinden isimler de görev almışlardır.¹⁹⁶

Levantenlerin kendilerine has yaşayışları ve kültürleri 18. ve 19. yüzyıllarda farklı bir sosyokültürel şekle bürünmüştür. Osmanlı Devleti’nin farklı milletlerden oluşan yapısının etkisi, çevrelerinden izole halleri ve kendi sosyal çevresiyle beraber taşıdıkları özellikleri Osmanlı topraklarından ayrılana dek sürmüştür.¹⁹⁷ 1908 senesinden sonra alınan ekonomik tedbirler ve I. Dünya Savaşı’nın başlaması Osmanlı

¹⁹² A. e., s. 37.

¹⁹³ *Levant Herald*, 06.07.1869, s. 3; *Terakki*, nr. 177, 27.03.1286, s. 3.

¹⁹⁴ “Subscription At Constantinople in Aid of the Fund for the Relief of the sufferers by the Mutiny in India”, *The Morning Post*, nr. 26155, 28 Ekim 1857, s. 1.

¹⁹⁵ “London Hospital”, *The Times*, 8 Mayıs 1873, s. 4.

¹⁹⁶ Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, Orion Kitabevi, c. II, İstanbul 2011, s. 47.

¹⁹⁷ İlber Ortaylı, “Levantenler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.206.

topraklarındaki Levanten nüfusun göç etmesinin başlıca sebeplerinden olmuştur. Birçok Levanten Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya göç etmiştir.¹⁹⁸

Lorando ve Tubini ailelerinin I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde İstanbul'da ikamet ederek ticarî faaliyetlerine devam etmekteydiler.¹⁹⁹ Haydar Kazgan, Tubini ailesinin 1901 krizinin ardından prestijlerini kaybetmeleriyle iktisadi faaliyetlerini de tasfiye ettiklerini belirtmektedir.²⁰⁰ Ancak Lorando ailesi, Jean Lorando ve Etienne Lorando'nun vefatının ardından yavaş yavaş emlaklarını satışa çıkarmışlardır.²⁰¹ Diğer yandan Lorando ve Tubini ailelerinin İstanbul'dan tam olarak ayrılış tarihleri bilinmemekle beraber Anuaire Oriental serisi aracılığıyla bazı çıkarımlar yapılması mümkündür. Bu doğrultuda 1921 yılında yayınlanmış olan seride Lorando ve Tubini ailelerinin üyelerinin bulunduğu görülmektedir. Bunlardan Hyacinthe ve Michel Tubini banker olarak kaydedilirken Bernard Tubini mühendis olarak yazılmıştır. Lorandolardan ise kuaförlük mesleği yapan Gregorie Lorando ile Georges Lorando kaydedilmiştir.²⁰²

¹⁹⁸ Raziye Oban, **a.g.m.**, s. 352.

¹⁹⁹ Bu belgelerden birisi 15 Mayıs 1913 tarihlidir. Lorando ailesinden Liber ve Achille Lorando, Beyoğlu'nda cadde-i kebirde bulunan 332 ve 340 numaralı mağaza ve apartmanları ile Beyoğlu'nda Glavani Sokağı'nda 1,3 ve 5 numaralı emlaklarının vergi ödemelerinde fazla talep olduğunu öne sürerek itiraz etmişlerdir. BOA, ŞD 3118/49 (2 Mayıs 1329/15 Mayıs 1913). Tubinilerden ise Mösyö Tubini olarak zikredilen bir üyesi Karesi Sancağı'nda maden imtiyazını Mart 1913 tarihinde elde etmiştir. BOA, BEO 4157/311718 (16 Rebiülahir 1331/25 Mart 1913).

²⁰⁰ Haydar Kazgan, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Şirketleşme**, Vakıfbank Yay., İstanbul 1999, s. 86.

²⁰¹ Satışa çıkarılan ilk gayrimenkullerden birisi Ortaköy sahilinde Lorando veresesine ait arsadır. Bu arsa 2550 liraya devlet tarafından istimlak edilmiştir. BOA, BEO 1377/103207 (18 Cemaziyel 1317/24 Eylül 1899); Satışı yapılan önemli mal varlıklarından birisi de Kadıköy'de Lorando Sokak'ta yer alan bağ içerisindeki konak olmuştur. Lorando veresesi, Caferağa mahallesinde bir, üç ve beş numaralı konak ve mahallin parça parça satılması için ruhsat almışlardır. BOA, DH.MKT 1154/62 (20 Ramazan 1324/7 Mart 1906). Bu satış için 9 Mart 1907 tarihinde ruhsat verilmiştir. BOA, İ.DFE 19/5 (26 Eylül 1322/9 Mart 1907).

²⁰² Lorando ailesinden olanlar için bkz. **Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie de L'Administration et de La Magistrature**, The Annuaire Oriental & Printing Company Limited, Année, 1921, s. 448; Tubini ailesinden olanlar için bkz. **A. y.**, s. 603.

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA OSMANLI MALİYESİ VE LORANDO – TUBİNİ TİCARET EVLERİ

A. 1838-1863 YILLARI ARASINDA İÇ BORÇLANMA KURUMLARI VE BANKER LORANDO-TUBİNİ AİLELERİ

1. Kambiyo İstikrarı Uygulamaları Dahilinde Lorando ve Tubiniler

Osmanlı Devleti'nin mâli krizler karşısında iç borçlanma yoluna gitmesi ve ortaya çıkan başarısızlıklar neticesinde II. Mahmut devrine gelindiğinde Hazine, her dönemde daha fazla açık vermeye başlamıştır. Bu durumu meydana getiren önemli unsurlardan birisi II. Mahmut döneminde sikkenin önceki devirlere göre daha fazla tağşiş edilmiş olmasıdır.²⁰³ Orhan Bey döneminde 1326 tarihinden başlayarak 17. yüzyıla kadar kullanılan ve 1'lik, 5'lik ve 10'luk gibi türleri olan akçe, III. Ahmet döneminde yerini paraya bıraktı. İlk altın para ise Fatih döneminde 1478 yılında basılmıştı. 17. yüzyılın başında Anadolu Beylikleri'nden ve Bizans'tan kalan paralar hâlâ tedavüldeydi. Bunun yanı sıra Mısır, Eflak-Boğdan, Erdel, Macaristan ve Kırım'a ait mahalli paralara da rastlanmaktaydı. Ayrıca devlet bazı bölgelerinde Venedik dukası, Ceneviz altını, İspanyol reali, Hollanda esedisi, Polonya zolotası, Avusturya taleri ve İran şahisi gibi paraları dolaşımına izin vermekteydi.²⁰⁴

Fatih devrinden beri neredeyse tüm padişahların uygulamaya koyduğu tağşiş işleminin devlete mâliyeti fazlaydı. Ayrıca tağşişlerin artması halkın Osmanlı paralarına olan güvenini kaybetmesi ve yabancı paralara daha fazla itibar göstermesine

²⁰³ Ali Akyıldız, **Para Pul Oldu**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014, s. 39.

²⁰⁴ Ali Akyıldız, "Para", **DİA**, C. 34, 2007, s. 163-166.

neden olmaktadır. Devlet, tağşiş uygulamasını terk etmemekle beraber bunu önlemek için vergi taleplerini arttırmaya yöneldi. Bu arada tağşişler kısa vadede devletin gelirlerini arttırırken uzun vadede enflasyona sebep oluyordu. Tağşişin sebep olduğu diğer önemli sorunlar; kalpazanlığın artması, ortaya çıkan güvensizlik ile piyasaların devlete kredi sağlamaktan sık sık vazgeçmesi olarak sıralanabilir.²⁰⁵

Para sistemlerinde süren karışıklıkların II. Mahmut döneminde de devam etmesi üzerine tağşiş uygulamaları arttı. 1884 yılında gidilen *Tashih-i Ayar* uygulamasına kadar altın paranın ayarı 35, gümüş paranın ise 37 kere değiştirildi. Nitekim kuruşun sterlin karşısındaki değeri azalarak II. Mahmut devrinin başında 1 sterlin 19 kuruş iken, 1839 tarihinde 104 kuruşa ulaştı.²⁰⁶ Böylece Osmanlı coğrafyasında farklı isim ve ayarlara sahip değişik para türlerinin kullanımı nedeniyle ortaya çıkan fiyat farklılıkları, bunları alıp satmayı ve aralarındaki farktan yararlanmayı meslekleri haline getiren sarrafları ortaya çıkarmıştır.²⁰⁷

a. Kambiyo İstikrarı Uygulamalarının Başlangıcı ve Lorando Ticaret Evi

Osmanlı parasının tedavüldeki yabancı paralar karşısında kur oranında yaşadığı en önemli düşüş 1838 *Baltalimanı Muahedesi* ile olmuştur. Ticaret serbestliği getiren bu anlaşma ile kısa vadede yaşanan olumlu gelişmeler sayesinde ithalat 5 kat ihracat ise 3 kat artmıştır. Ancak cari açık zamanla artınca yurtiçindeki altın ve gümüş miktarı ile açığın karşılanması mümkün olmuyordu. Bu dönemde benzer sorunlara önlem olarak Avrupa devletleri, altın rezervlerinin 5-6 katı kadar nakit para çıkararak ülke ekonomisini kontrol altında tutmaya çalışmaktaydı.²⁰⁸ Nitekim ortaya çıkan bu durum karşısında benzer bir uygulamaya giden Osmanlı Devleti, mâli bütçelerinde yaşadığı açıkları kapatmak ve 19. yüzyılın başında yaşadığı mâli sıkıntıları aşmak adına bir iç-

²⁰⁵ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 213-215.

²⁰⁶ Ali Akyıldız, **a.g.e.**, s. 39.

²⁰⁷ Ali Akyıldız, **a.g.e.**, s. 33.

²⁰⁸ Özer Özçelik, "1875 Moratoryumundan Duyun-ı Umumiye İdaresi'ne Osmanlı Ekonomisi", **Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu Bildirileri**, TTK Yay., Ankara 2015, s. 8-9.

borçlanma yöntemi olarak piyasaya kaime sürmüştür. Böylece iç ticarete yerli tüccar artık piyasadan çekilirken kur farkından dolayı kambiyo tutma işlemlerini yürüten bankerler için yeni bir kazanç kapısı ortaya çıkmıştır.²⁰⁹

19. Yüzyılın ilk yarısında 1809-1812 ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Harplerinin yaşanması, 1804-1817 Sırp ve 1821-1829 Rum isyanlarının ortaya çıkması ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanları sürecinde yürütülen ıslahat hareketleri ve 1826 tarihinde Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni bir ordunun kurulması çabaları devletin mâli dengesini sarsmıştır. Bu koşullar altında devlet, esham kavaimi, kavaim-i nakdiyye-i mu'tebere de denilen ve kısaca kaime olarak bilinen kâğıtları piyasaya sürmüştür. 500 kuruş değerindeki ilk kaimeler sekiz yıl vadeli olup yılda % 12,5 faiz getiriyordu. Kaimeler piyasada bir mübadele aracı olarak kullanılmakla birlikte vergi ödemeleri de dahil olmak üzere alışverişlerde tedavülü devlet tarafından teşvik olunmaktaydı. Neticede 1840 yılında 40 milyon kuruşa ulaşan kaimelerin toplam itibarı, 1840-1844 yılları arasında sikkeler ile değer üzerinden aynı dereceye yükseldi. Kalpazanlık ve alışverişlerde kabul görmesinde oluşan sıkıntılara rağmen devlet kaime ihracından vazgeçmeyerek 1844 yılında % 6 faizli yeni kaimeleri piyasaya sürdü. Böylelikle 1853 yılına gelindiğinde tedavüldeki kaime değeri 175 milyon kuruşa ulaştı.²¹⁰

Osmanlı Devleti'nde, 19. yüzyılın ortalarına kadar sermaye piyasasında devletin egemenliği sürmekteydi. Vergi gelirleri, iltizam ve tağşiş Osmanlı Mâliyesi'nin ana hamleleri olmaya devam ederken sarraflar bu politikadaki etkinliklerini sürdürdüler. Ancak devletin artık bono, tahvilat veya sergi yoluyla halka borçlanıyor olması, bu senetlerin kırdırılması için Galata Bankerleri'ne yeni bir iş olanağı sunuluyordu. Bu dönemde banker olarak anılsalar da henüz banka oluşumlarına girişmeyi ticari rollerini de düşünerek tercih etmiyorlardı. Nitekim 1830 ve 1840'lı yıllarda ticaret bankası kurmak için girişimler yapılmışsa da başarıya ulaşamamıştır. 1842 yılında devlet gelirlerini hazine adına toplayıp bunların poliçeler vasıtasıyla güvence altına

²⁰⁹ Hüseyin Al, "Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri (1840-1852)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997, s. 51.

²¹⁰ Osmanlı Devleti'nde kaime uygulamasının ortaya çıkması ve ilk kaime uygulamaları hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Akyıldız, **Para Pul Oldu**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014.

alınmasını hedefleyen Anadolu ve Rumeli Kumpanyaları bu faaliyetlere örnek olarak gösterilebilir. Ancak 1840 tarihinde ilk kaimenin ihracı ile bankacılık faaliyetleri için bir araç olarak değerlendirilmesi bakımından ortam oluşmaktaydı. Böylelikle kaimenin kısa sürede değer kaybı yaşaması üzerine hükümet, kaimenin tedavülden kaldırılması için Galata Bankerleri'ne başvurdu.²¹¹

Bu doğrultuda 29 Mayıs 1843 tarihinde Osmanlı Hükümeti ile Galata Bankerleri'nden Jacques Alleon ve Teodoraki Baltazzi ile 1 sterlini 110 kuruşta tutmak için ilk kambiyo antlaşması yapıldı. Bu sözleşme ile bankerler Londra ve Paris üzerine poliçeler çekme işini üstlendiler. Karşılık olarak ise iki sene müddet için 60 milyon kuruş ile Tokat ve Gümüşhane bakır madeni varidatıyla zeytinyağı aşarı gösterildi.²¹² Hükümet, sonraki dönemde Alleon ile olan kambiyo sözleşmelerine devam etmiştir. Nitekim, Eylül 1845 - Ağustos 1846, Ağustos 1846 - Şubat 1847 dönemlerini kapsayan yeni mukaveleler imzalandı. Bu sözleşmeler süresince Alleon kambiyouyu 110 kuruşta tutmaya devam edecekti.²¹³ Bu döneme dair bir belgede Jacques Alleon ve ortağının kambiyouyu tutmak işinde kaldıkça İstanbul'daki kambiyo kağıtlarının satışı için Lorando nam sarraf ve kardeşi ile anlaştığı ifade edilmektedir.²¹⁴

Diğer yandan 1848 tarihinde Avrupa'da ve bilhassa Fransa'da yaşanan devrimler ticaret piyasasını da etkiledi. 1849 yılında Emanuel Baltazzi ve Alleon'un girişimleriyle kurulan *Dersaadet Bankası* bu krizden en çok etkilenen kurum oldu. Bu süreçte çektiği nakit sıkıntısı nedeniyle piyasaya yeni kaimeler sürdüğü gibi kaimenin karşılığını vermek gerektiğinde iskonto fiyatını yüksek tutarak haksız kazanç sağladı. Yaşanan bu karışıklıktan sonra banka 1852 tarihinde faaliyetlerini durdurmak durumunda kaldı.²¹⁵

²¹¹ Edhem Eldem, **Osmanlı Bankası Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 19-20.

²¹² Hüseyin Al, **Osmanlı Devleti'nde Kambiyo İstikrarı Uygulaması (1839-1863)**, Birleşik Kitabevi, İstanbul 2011, s. 6-8.

²¹³ Nursel Manav, "Devlet Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 11-13.

²¹⁴ BOA, D.DRB.THR 757/58.

²¹⁵ Dersaadet Bankası hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hüseyin Al, "Banque de Constantinople ve İstanbul Bankası Adlarıyla Da Bilinen Dersaadet Bankası'nın Kuruluşu", **Toplumsal Tarih**, 14, nr. 80, 2000, s. 18-22.

Dersaadet Bankası'nın faaliyetlerine son vermesinin ardından hükümet kambiyo istikrarının sağlanması işini bir merkez bankasına devretme gayretine girmiştir. Bu doğrultuda ilk girişim 1851 yılının başlarında gündeme gelmiş ve Dersaadet Bankası'nın Osmanlı Bankası adıyla merkez bankasına dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Ancak projenin sonuçlanamaması nedeniyle devlet bazı bankerler ile yapacağı sözleşmeler üzerinden kambiyonun istikrarını sağlamaya çalışmıştır. Nitekim Kırım Savaşı sırasında piyasaya ihraç edilen ordu kaimelerinin piyasada oluşturduğu dengesizliği kontrol altına almak isteyen hükümet, Theodore Baltazzi ile 6 aylık yeni bir istikraz sözleşmesi imzalamıştır. Bu anlaşma, savaşın finansmanı için alınan dış borcun ve tarım hasadının iyi sonuçlanmasının kambiyo olumlu etkiler yapacağı ümidiyle 3 ay sonunda hükümet tarafından feshedilmiştir. Kırım Savaşı arefesinde Bank-ı Osmani adıyla bir merkez bankası kurulmaya çalışılmışsa da savaşın verdiği güvensizlik ortamı nedeniyle bu mesele kesintiye uğramıştır. Bu sürede hükümet 1856 Mart ayı sonunda Jean Pysichari ve Bazilyo Larikozzo adlı tüccarlarla yeni sözleşme imzalamıştır. Kambiyo kurunun 1856 yılı başlarında 147,5 seviyelerine kadar yükselmesi ve kısa süre içerisinde banka kurma işlerinin çözülemeyecek olması nedeniyle hükümet, 1860'lı yıllara kadar geçen sürede tüccarlarla olan kambiyo sözleşmelerine devam etmiştir. Hükümetin kambiyo istikrarı için yaptığı son antlaşma ise *Union Financiere* ile olmuştur.²¹⁶

b. Şirket-i Mâliye (İttihad-ı Mâli / Union Financière) ve Tubinler

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin gittikçe artan ihtiyaçları karşısında kaime ihracı ve iç borçlanma devam etmiştir. 1860 senesinin başlangıcında tedavülde kalmaya devam eden kaimenin varlığı ve kambiyonun sürekli değişmesi İstanbul piyasasındaki istikrarsızlığı ve mâli bunalımı fazlasıyla tetikliyordu. Altın piyasadaki bütünüyle çekilmiş iken para olarak kaime ve gümüş meskûkâtla ufak paralar tedavülde bulunuyordu. Galata Bankerleri, tedavüldeki kaime ve paranın piyasalarda oluşturduğu karışıklıkları dengelemek ve kambiyo tutmak amacıyla

²¹⁶ Hüseyin Al, *Kambiyo İstikrarı...*, s. 40-49.

Osmanlı Hükümeti'ne taahhütte bulunarak bir finans kurumu oluşturmak için faaliyetlere başladılar.²¹⁷

Şirketin kurulmasından evvel Galata Bankerleri ortaklık şeklinde bir araya gelerek hükümet ile kambiyo sözleşmesini imzaladılar. “*Sarraḫ Cemiyeti*” olarak adlandırılan ve sermayesi 14 hisse üzerinden 700.000 sterlin olan bu ortaklığa Tubiniler, 50.000 sterlin ve 1/14 hisse ile katıldılar. Başlangıçta şirketin en büyük hissedarı 100.000 sterlin ile Theodore Baltazzi idi. İtibarlı diğer bankerler Aristide Baltazzi, Camondo, İlya Hava, Pysichari, Estariv, Kiryakoçu, Korpi ve Zarifi olarak sıralanmakla beraber 50'den fazla banker bu ortaklığa değişik miktarda hisse ile katılmıştı.²¹⁸

Müzakerelerin ardından şirket ile hükümet arasında 1 Eylül 1858 tarihli sözleşme imzalanmıştır. Mukaveleye göre; şirketin sermayesi Londra ve Marsilya üzerinden çekilecek 3 ay vadeli poliçeler vasıtasıyla ödenecekti. Sermayenin %10'u şirket tarafından kuruluş aşamasında tedarik edilecek olup %90'lık kısmı ise İstanbul'da bulunan sarraflara haftada bir kere satılacak poliçeler yoluyla verilecekti. Marsilya üzerinden çekilecek poliçeler tüccarların sermaye miktarını aşmamak koşuluyla 1 sterlin 25 frank 10 santim olmak üzere hesap edilecekti. Tüccarlar şirketin idaresini kendi aralarında yapacakları vazife tayini ile halledeceklerdi. Ayrıca muteber olmayan tüccarlara poliçe satılmayacak ve imzaları sıkıntılı olan kişiler ile kambiyo tellallarına poliçe verilmeyecekti. Sermayesi olan 700.000 sterlin ile Bâbîâlî tarafından verilecek 100.000 lira gelecek Rumi Mart ayının başına kadar kambiyo istikrarı için yetmezse şirket gerekli parayı Avrupa üzerinden poliçeler yoluyla temin edecekti. Şirket bu mukavelenin onaylanmasından önce faaliyete başlamayacaktı.²¹⁹ Bu ilk mukavelenin icraya konulup koyulmadığı bilinmemekle beraber hükümet çok geçmeden şirket ile yeni bir sözleşme daha imzalamıştır.

Şirket, ilk girişimin ardından yeni bir mukavele ile Osmanlı Hükümeti'ne Londra'dan çekecekleri poliçeler ile sterlini 110 kuruşta tutma taahhüdünde bulundu.

²¹⁷ A. Du Velay, **Türkiye Mâliye Tarihi**, Mâliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, 1978, s. 89.

²¹⁸ Hüseyin Al, **Kambiyo İstikrarı...**, s. 49.

²¹⁹ Hariciye Nezareti Tercüme Odası tarafından verilen tarih 31 Aralık 1858'dir. BOA, HR.TO 375/50 (1 Eylül 1858). Mukavelenin yayımlanmış sureti için bkz. Hüseyin Al, **a.g.e.**, s. 117.

Ancak bu işlemin gerçekleşmesi için hükümet tedavüldeki kaimeyi ortadan kaldırmalıydı. Yapılacak işlem Kasım 1859 tarihinde toplanan Meclis-i Vükela kararı ve sonrasında irade ile onaylandıktan sonra Mâliye Nazırı ve şirketin müessisleri Camondo, Zarifi ve Aristidi Baltazzi adına şirketi temsilen Tubini arasında görüşmeler başladı. Yapılan mukaveleye göre şirket 10 yıl süre ile mağşuş sikkeyi tedavülden kaldırma ve kuru sabit tutmak görevini üstleniyordu. Böylece Marsilya üzerine 3 ay süreli poliçe çekilmesi ile sabit kur 110 kuruş olarak kalacaktı. Karşılığında ise hükümet 10 yıl için senelik 80.000 lirayı şirkete ödeyecekti.²²⁰

Şirketin ortakları tarafından yapılan teklif kabul olunarak Union Financiere veya diğer isimleriyle Şirket-i Mâliyye - İttihad-ı Mâli 320.000 sterlin gibi mütevazi bir sermaye ile Mayıs 1860'ta kuruldu.²²¹ Şirketin kurucu hissedarları arasında 5.000 sterlinlik 64 hisseye bölünmüş sermayesinden 28 hisse ile en başta Tubini & Corpi Ortaklığı gelmekteydi. Tubini ve Corpilerin payı 140.000 sterlin ile %43,75 idi. Geriye kalan 36 hisse Aristide Baltazzi, Camondo ve George Zarifi'ye aitti.²²²

Şirket-i Mâliye'nin ana gayesi kambiyou tutmak ve kaimeyi piyasadan kaldırmaktı. Ayrıca şirketin kurucuları kaimelere numara konması, bazı mahallerin aşarından kaimenin tedavülden kalkması için havale edilmesi ve şirkete senelik ağnam vergisi teminat gösterilmek üzere 150.000 sterlin tazminat ödenmesi şartlarını kabul ettirdiler. Müessislerin bir de *Türkiye Bankası* adı ile bir banka vücuda getirmek gibi bir düşünceleri vardı.²²³

²²⁰ BOA, HR.TO 375/69 (21 Mart 1859); Akyıldız, **a.g.e.**, s. 104; Hüseyin Al, **a.g.e.**, s. 51. Mukavelenin yayımlanmış bir sureti için bkz. Hüseyin Al, **a.g.e.**, s. 122. Görüşmelere vekalet eden ve Tubini diye zikredilen kişinin Hyacinthe Tubini olduğu fesih sözleşmesinden anlaşılmaktadır. BOA, HR.TO 473/39 (27 Kasım 1865).

²²¹ Akyıldız, **a.g.e.**, s. 104.

²²² Edhem Eldem, **Osmanlı Bankası Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, s. 73; Hüseyin Al, **a.g.e.**, s. 52. London Daily News "*İstanbul'da 10 yıl boyunca sterlin ve pound başına 110 kuruştan bozdurmayı (değiştirmek) sürdürme ve değerini yitirmiş parayı çekmek amacıyla bir şirket oluşturuldu. Hükümet şirkete yıllık yaklaşık 73.000 liralık tahsisat vermeyi ve 320.000 liralık sermaye. 64 hissede, Tubini ve Corpi 140.000 liralık hisse ve Camondo ve ortakları, Zarifi ve E. Baltazzi her biri 60.000 lira, taahhüt ediyor. Fransa'da 20.000 lira ve Londra'da 50.000 lira civarında bulunduğumuz ayın 14'ünde çekmeye başlayacaklar.*" şeklindeki haberiyle Şirketin kuruluşuna yer vermiştir. "Money Market", **London Daily News**, nr. 4383, 30 Mayıs 1860, s. 5.

²²³ Du Velay, **a.g.e.**, s. 89.

Şirket-i Mâliye her yıl 400.000 lira değerindeki meskûkâtı tedavülden kaldırmayı planlamaktaydı. Devlet de kaimeyi altı ay içerisinde kaldırmak ile yükümlü olacaktı. Şirket, 3 ayda bir 20.000 kese tutarındaki mağşuş meskûkâtı Darphane'ye teslim edecek ve bunlar sağlam sikke olarak basıldıktan sonra şirkete verilecekti. Ayrıca şirkete ödenecek olan yıllık 80.000 lira 3 ayda bir 20.000 olmak üzere Edirne, Filibe, İzmir ve Saruhan sancaklarının aşar gelirlerinden havale olunacaktı. Karşılığında imtiyaz süresi boyunca devlet kâğıt para emisyonu gerçekleştirmeyecekti.²²⁴

Yapılan mukavelenin ardından hükümet, 1858 yılında alınan 5.000.000 sterlinlik istikrazdan kalan 1.000.000 sterlinlik tahvilin Osmanlı Bankası aracılığı ile satılması ve gelirleri ile bir miktar kaimenin tedavülden kaldırılmasını kararlaştırdı.²²⁵ Ayrıca bazı bankerler kaimenin kaldırılması için aracı olmayı Bâbîâlî'ye teklif ettiler.²²⁶ Şirket-i Mâliye ise hükümetin açığı kapatabilmesi için 500.000 liralık kredi sağladı. Karşılığında 1861 yılı ağnam gelirleri teminat olarak gösterilen bu borca %12 faiz eklenecekti.²²⁷ Yapılan bu istikrazın yarısı nisan ve kalanı da mayıs ayına kadar Hazineye teslim edilecekti. Eğer iltizam, hastalık, kıtlık gibi sorunlar yaşanıp yenilenecek olursa kambiyo kuru 110 kuruştan hesaplanarak tahsilat sterlin veya poliçe yoluyla gerçekleştirilecekti.²²⁸

Şirket-i Mâliye gerçekleştirecek bu işlemi beklemeden kambiyoyu tutma çalışmalarına 13 Mayıs 1860 tarihinde başladı.²²⁹ Ancak kaimenin tedavülden kaldırılabilmesi için gerçekleşen çalışmalar Mayıs ayı da geçmesine rağmen tam bir başarıya ulaşamamıştı. 1.401.500 liralık kaime tedavülde kalmaya devam ediyordu. Şirket-i Mâliye yöneticilerinin uğradığı zarar da düşünülerek kaimeyi kaldırma

²²⁴ Yapılan mukaveleye göre sikkenin resmi kur üzerinden tedavülünün gerçekleştirilmesi de devlet tarafından sağlanacaktı. İmtiyaz süresi boyunca bir banka kurulursa ihraç edilecek banknotlar yine bu resmi kurdan karşılanacaktı. BOA, ML.VRD, No.1879, s.10; Murat Hulkiender, **Bir Galata Bankerinin Portresi George Zarifi**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 2003, s. 43-44.

²²⁵ BOA, İ.MM, nr.682 (7 Cemaziyelevvel 1276/3 Aralık 1859).

²²⁶ Başvuruda bulunan bankerlerden birisi de Zarifi idi. Hulkiender, **a.g.e.**, s. 44.

²²⁷ BOA, A.AMD.MV 111/32 (21 Recep 1276/13 Nisan 1860); BOA, A.AMD.MV 111/34 (25 Recep 1276/17 Nisan 1860)

²²⁸ BOA, A.MKT.MHM 181/73 (8 Şaban 1276/30 Nisan 1860).

²²⁹ Ali Akyıldız, **Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 62.

çalışmalarının Temmuz 1861 tarihine kadar uzatılmasını içeren yeni bir sözleşme yapıldı. Buna göre 695.000 lira tutarındaki kaime Eylül ayı nihayetine kadar kaldırılacak olup kalanı bir süre daha tedavülde bırakılacaktı. Ayrıca piyasadan alınacak olan kaimeler Esham-ı Cedide Sandığı ve Şirket-i Mâliye'den birer katılımcının gözetiminde yeni seri numaralı kaimeler ile değiştirilecekti. Ancak kaime tedavülde iken kambiyo tutmak şirketi zarara uğratmaya devam etmekteydi. Bu nedenle Hükümet, Temmuz 1860 tarihinden başlayarak tazminat olarak şirkete aylık 7.500 lira ödemekle yükümlü oldu. Bu miktar piyasadaki kaimenin yarısının tedavülden kalkmasıyla yaklaşık %50 düşecekti.²³⁰

Diğer yandan hükümet 1860 senesinin ilk başlarından itibaren bir istikraz elde edebilmek için Paris'e teklifler göndermekteydi. Bu müracaatların birbiri ardına red edilmesinin ardından Caisse Generale des Chemins de Fer (Demiryolları Genel Müdürlüğü) müdürü Banker Mires ile görüşüldü. Neticede 29 Teşrinievvel 1860 tarihinde Mires ile istikraz anlaşması yapıldı. 400 milyon franklık bu anlaşmanın sonunda %6 faiz ve 53 ihraç fiyatı ve 51 milyonu geçen masrafın çıkarılmasının ardından hükümetin eline 164 milyon frank geçecekti. Yapılan bu istikraz anlaşması kaimenin tedavülden kaldırılması için de kullanılacaktı. Ancak Mires'in Pairs'te hapse atılması hükümeti zor durumda bırakırken bunun sonucundan Şirket-i Mâliye de etkilendi.²³¹

Neticede Şirket-i Mâliye'nin ömrü pek uzun olmadı. Bunun öncelikli sebebi hükümete yaptıkları istikrazın tahsilatını devletten yapamamaları idi. Şirketin kurucularının Avrupa'da mâli itibarlarının düşmesiyle de şirketin mâli durumu gittikçe kötüleşti. Ayrıca Avrupa'dan çektikleri poliçeler artık değer görmemeye ve piyasada geri planda kalmaya başlamıştı. Bu durumun oluşmasındaki en önemli sebep Mires istikrazı anlaşmasının yapılmasıydı. Bu nedenle şirket yöneticilerinin Osmanlı Hükümeti'nden ödeme alamaması Avrupa'dan aldıkları borçlar nedeniyle sıkıntıya düşmelerine ve çektikleri poliçeleri karşılayamamalarına sebep oluyordu.²³² Böylece Şirket-i Mâliye geri planda kaldı. Banka vasıtasıyla kaimeyi kaldırma girişimleri

²³⁰ BOA, İ.MMS, nr. 839 (12 Muharrem 1277/31 Temmuz 1860); Akyıldız, a.g.e., s. 62.

²³¹ Du Velay, a.g.e., s. 89-97.

²³² Akyıldız, a.g.e., s. 65; Hulkiender, a.g.e., s. 46.

başarısızlığa uğradı.²³³ Şirketin ömrünün sona ermesinin ardından en büyük hissedarlarından George Tubini'nin Hükümetten 1.622.742 Frank alacağı bulunmaktaydı.²³⁴

2. Türkistan Bankası (Bank of Turkey Soci t  Anonyme) ve

Tubiniler

Şirket-i Mâliye'nin uğradığı başarısızlığın ardından hükümet, Şirket-i Mâliye'nin kurulma aşamasında bahsi geçen Türkistan Bankası adıyla büyük bir bankanın tesis edilmesini düşünmekteydi. İsviçreli bazı girişimcilerin ve Galata Bankerlerinin ortak projesi olan bu banka sürecinde Tubiniler Şirket-i Mâliye'nin en büyük hissedarı sıfatıyla etkin bir rol oynamışlardır.

Türkistan Bankası'nın kuruluş mukavelesi bankanın fiilen kuruluşundan yaklaşık iki sene evvel yapılmıştı. 4 Mart 1857 tarihinde sermayedarlarla yapılacak mukavele Meclis-i Mahsusa'da kabul edildikten sonra bankanın sermayedarları olan William Gladstow, Michael Emanuel Rodoconachi ve İsviçre Bankası murahhaslarından parlamento azası Charles Gilson ve General Klabka ile Osmanlı Devleti'ni temsilen Sadrazam Âli Paşa, Mâliye Nazırı Safveti Paşa ve Hariciye Nazırı Vekili Mahmud Paşa arasında 19 Mayıs 1858'de imzalandı. 21 maddelik bu mukavele gereğince Şirket, 30 sene imtiyaz süresi ile Osmanlı Devleti'nde iskonto ve emniyet üzerine kredi sağlamak; poliçe, emanet ve muhasebe tutmak gibi her türlü banka muamelesi hakkına sahip olacaktı. Devlet, eğer 30 sene sonunda bankayı feshetmek isterse bir sene önceden bunu haber verecek ve bankaya borcunu faiziyle ödeyecekti. Banka ise elindeki değerli kâğıtları tedavülden kaldıracaktı.

Banka merkezi İstanbul'da olup hükümetin uygun görmesi halinde taşrada ticaretin yoğun olduğu yerlerde de şubeler açılabilirdi. Bankanın idaresi bir nazır ve onun yardımcısı ile dört müfettiş, altısı Osmanlı tebaasından olmak şartıyla 20 müdürden oluşacaktı. Nazır ve yardımcısı ile müfettişlerden ikisi Osmanlı Devleti

²³³ Hulkiender, a.g.e., s. 46.

²³⁴ BOA, İ.MMS, nr. 998 (15 Rebiülevvel 1278/21 Eylül 1861).

tarafından tayin olunacaktı. Bahsedilen müdürlerin çoğunluğunun İstanbul'da oturma zorunluluğu bulunmaktaydı.

Bankanın sermayesi, sadece devletin izni ile 2 ve 3 milyona çıkarılabilmek hakkına sahip olunmakla beraber, 1 milyon sterlinden ibaret olacaktı. Sermayenin tümü toplanmadan banka faaliyete geçemeyecek olup kefalet akçesi olan 20.000 liranın ödenmesi ile verilecek imtiyaz fermanının ardından 6 ay içerisinde sermayenin toplanması gerekecekti. Bu 6 aylık sürede banka sermayeyi toplayamazsa hükümet kefalet akçesini zapt etme hakkına sahip olacaktı.

Mukavelenin 11. maddesi gereğince banka, sermayesinin üç katı kadar para ihraç etme hakkına sahip olacaktı. Bu paralar bankanın İstanbul merkezinde ve şubelerinde tedavül edecekti. İlk sene sermayenin iki misli kadar kaime tedavüle çıkarılabilecek olup banka isterse bunlar sikkeye dönüştürülebilecekti. Ayrıca mukavelenin 12. maddesi ile devlet, imtiyaz süresi boyunca diğer kişi ve kurumlara *evrak-ı nakdiye* çıkarma hakkını vermeyeceğini taahhüt ediyordu.²³⁵

Bankanın kuruluş sürecine dahil olan Bernard Tubini, Türkistan Bankası'nın kuruluşunu acele ettirme ve kolaylaştırma adına gerekli kuruluş işlemlerini Londra'daki sermayedarlarla görüşerek kendi üzerine almıştır. Bu yöndeki ilk faaliyeti bankanın hissesini arttırmaya yönelik olmuştur. 23 Temmuz 1860 tarihinde Osmanlı Devleti'ne verdiği layihada bankanın kuruluşuna ayrılan 5.000 hissenin 15.000 hisseye çıkarılmasını talep etmiştir. Ayrıca tüm hisseler halka satılıncaya kadar verilecek meblağ için konsolide olarak rehin verilmesi ve % 6 faiz teminatı ile Londra'daki kurumlardan peşinat verileceğini belirtmiştir. Bernard Tubini bu layihada hem bankanın kuruluşunun tamamlanması hem de devletten bir lira bile çıkmamasının çözümünü de sunmuştur. Buna göre, devlet 5.000 hisseyi 15.000 hisseye çıkardığı takdirde Londra'dan hisseler için peşinat sağlanacaktır. İki taksitte ödenecek bu

²³⁵ 4 Mart 1857 tarihli Meclis-i Mahsusa kararı için bkz. BOA, C.İKS, 38/1882 (8 Recep 1273/ 4 Mart 1857); Sermayedarlarla yapılan mukavele sureti için bkz. BOA, A.DVN.MKL 74/21 5 Şevval 1274/19 Mayıs 1858); BOA, A.DVN.MKL 2/2 (25 Şevval 1274/8 Haziran 1858); Akyıldız, **a.g.e.**, s. 98. Times gazetesi bankanın kuruluşunu "*Türkiye bankası projesi İstanbul ve Londradaki yöneticilerin listesiyle birlikte bugün çıkarıldı. Eskisi İngiliz ve Fransız tüccarlar, Yunan tüccarlar ve Ermeni tüccarlar ile Russell Ellice, Gladstone, Rodocanachi ve Tubini'den oluşuyor.*" şeklinde okuyucularına duyurdu. **The Times**, 3 Ocak 1860.

peşinatın ilk taksitinde her bir hisse 3 liradan, ikinci taksitte ise 2 liradan hesap edilerek gelirleri toplam 75.000 lira olacaktır. Böylece hem bankanın kuruluş süreci tamamlanacak hem de devletten bir kuruş dahi çıkmayacaktı.²³⁶

Bernard Tubini'nin layihasının Meclis-i Mahsusa'da görüşülerek, bankanın kurulması için verilen sürenin Haziran ayının başında dolduğu ve mukavelenin 19. maddesi gereğince kefalet akçesinin alınması gerektiği ifade edilmiştir. Tetkiki için mesele Meclis-i Ali-i Hazâin'e sevk olunmuştur. Ancak Meclis-i Ali-i Hazâin'den çıkan kararda bankanın kurulması için verilen sürenin Haziran başında dolacağı evrakta açıkça belirtilmediği cevabı verilmiştir. 11 Kasım 1860 tarihinde toplanan Meclis-i Mahsusa'da Haziran başına kadar verilen sürenin dolması ile kefalet akçesinin ödenmesi gerektiği kararlaştırılarak Tubini'nin teklif etmiş olduğu hisse işlemine de Mâliye Nezareti'nin yetkili olmadığı ifade edilmiştir.²³⁷

Türkistan Bankası'nın kurulması için başta Tubiniler olmak üzere Şirket-i Mâliyenin hissedarları hükümetin tedavüldeki kaimeyi kaldırmasına ve böylece kambiyoadaki istikrarın sağlanmasına çalışmaktaydılar. Bu nedenle hükümetin Mires ile yaptığı 400.000.000 franklık 1860 istikrazı üzerinden anlaşma yapmayı başardılar. Mires ve Şürekası'nın 21 Teşrinisanide Türkistan Bankası ile yaptığı bu mukaveleye göre Türkistan Bankası'nın yaklaşık 22 milyon frank değerindeki kaimeyi tedavülden kaldırmak için ihraç edeceği üç ay vadeli tahviller istikraza dahil edilecekti. Bunun karşılığında da banka hükümetten komisyon ve faiz talep edecekti. Ayrıca bu sürede bankanın kurulması için gerekli sermaye toplanacaktı.²³⁸

1860 yılının Aralık ayında Türkistan Bankası'nın baş direktörü namıyla Bernard Tubini, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa'ya Mires ile 1860 istikrazı üzerinden yaptıkları anlaşmanın içeriğini ve kabul edilmesini talep eden layihasını sundu. Bernard Tubini, bu layihasında kurulması kararlaştırılan Türkistan Bankası mümessillerinin bir an evvel teşkiliyle beraber kambiyo ve meskukat fiyatlarının inip çıkmasına ve bankanın kurulmasına mani olan kaimelerin derhal tedavülden

²³⁶ BOA, HR.MKT 357/68; Hüseyin Al, Şevket Kâmil Akar, **Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme Osmanlı Para Reformu**, Merkez Bankası Yay., İstanbul 2014, s. 154.

²³⁷ BOA, HR.MKT 357/68.

²³⁸ Du Velay, **a.g.e.**, s. 94.

kaldırılmasına yardım ederek Osmanlı Hükümeti'ne hizmet etmek arzusunda olduklarını bildirdi. Bu arzularına mukabil Mires ile sözleşme yaparak karşılığında az bir masraf ile komisyon ve faiz talep ettiklerini de ekledi.²³⁹

Bankanın sermayedar ve hissedarları ile Mires arasındaki anlaşma sonrasında Mires banka sermayesinin %20'sine ortak olmuştur. Ancak Mires'in Fransa'da tutuklanması ile düşen itibarı ve Fransa'nın Mires'e kefaletten vazgeçmesi borçlanmanın Paris ve Londra piyasalarında karşılığını bulamamasına neden oldu. Bunun üzerine Türkistan Bankası projesi hayata geçirilemedi ve banka yoluyla kaimenin tedavülden kaldırılması akim kaldı.²⁴⁰

Bâbîâlî ile Şirket-i Mâliye arasında 27 Kasım 1865 tarihinde fesih sözleşmesi imzalanmıştır. Buna göre Şirket-i Mâliye'ye 2.094.724 kuruş 30 para tazminat ödenecektir. Bununla beraber Temmuz 1865 başından itibaren yıllık % 12 faizle beraber; 1 Mart 1866 tarihinde anaparaya mahsuben 54.000 lira ve meblağın faizi olan 4.320 lira, 1 Temmuz'da 63.000 lira anapara 6.360 lira faiz, 1 Eylül'de 53.000 lira anapara 1.420 lira faiz ve toplam 160.000 mecdiye altını nakden şirkete ödenecekti. Ödenecek tazminat için hazırlanan senetler Tubini, Baltazzi, Kamondo ve Zarifi'ye teslim edilmiştir.²⁴¹

3. Kırım Savaşı Sonrası İç Borçlanma ve Lorando-Tubini Ticaret Evleri

19. yüzyılın ikinci yarısı başlarken Rusya, Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini ve Akdeniz'e inme politikasını uygulamaya geçirmek için çalışmaktaydı.

²³⁹ BOA, HR.TO 376/9 (12 Kanunuevel 1860/24 Aralık 1860). Mires istikrazında İstanbul'da görevlendirilecek olanlar paranın Avrupa'ya gönderilmesini sağlayacaklardı. Mires, İstanbul temsilciliği için George Zarifi, Tubini, Cesar Arland ve Marquis de Poleuc isimlerini önermiştir. Ancak Tubini ve Zarifi'nin bu komisyondaki görevleri, Osmanlı Hükümeti'nin daha muteber oldukları gerekçesiyle Glavany ve Charles Hanson'u ataması nedeniyle iki hafta sürmüştür. Hulkiender, **a.g.e.**, s. 37-38; Hüseyin Al, Şevket Kâmil Akar, "Uluslararası Finans Politik Açısından 1860-61 Suriye Bunalımı ve Mires Borçlanması, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, S. 45, İstanbul 2008, s. 95; "...Babîâlî iki üye görevlendirdi bunlar Tubini ile Zarifi ve bu kişilerin yanında M. De Ploeue ve Cesar Arland da yer alıyor." **Morning Post**, nr. 27141, 12 Aralık 1860.

²⁴⁰ Ali Akyıldız, **Osmanlı Dönemi Tahvil...**, s. 98.

²⁴¹ BOA, HR.TO 473/39 (27 Kasım 1865); Hüseyin Al, **Kambiyo Uygulamaları...**, s. 136-137.

Bir süre sonra *Kutsal Yerler* konusunda başlayan anlaşmazlık Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir savaşa neden olacaktır.²⁴² İngiltere ve Fransa Rusya'nın yayılcı politikasına karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak savaşa katıldı. 22 Haziran 1853 tarihinde Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgali ile başlayan savaş, Osmanlı Devleti için savaş harcamalarının finansmanını da zorunlu kılmaktaydı.²⁴³ Bu doğrultuda Mart 1854'te ordu kaimesi adı altında kaime ihracına gidildi. Sadece ordunun bulunduğu yerlerde geçerli olan bu kaimeler 10, 20 kuruşluk faizsiz kağıtlardı.²⁴⁴ Öte yandan *Esham-ı Cedide*, *Esham-ı Mümtaze*, *Tahvilat-ı Mümtaze* adı verilen senetler % 6 faizli olarak piyasaya sürüldü. Tüm bu sergilerin toplamı beş milyonu aşmaktaydı.²⁴⁵

Savaş sırasında Galata Bankerleri'nden yapılan kısa vadeli istikrazların haricinde devlet ilk defa dış borçlanmaya başvurdu. Hazine'nin savaş harcamalarında yaşadığı sıkıntılar neticesinde Londra'da Dent Palmer Company ve Goldshmit Company ile nominal itibarı 3.000.000 sterlin olan bir mukavele 4 Ağustos 1854 tarihinde imzalandı. İhraç fiyatı % 80 olup senelik faizi % 6 idi. Böylelikle hükümetin eline 2.304.829 sterlin geçecekti.²⁴⁶

İlk dış borçlanmanın savaşın finansmanı için kullanılmasından sonra da bütçe açık vermeye devam etti. Kırım Savaşı öncesinde 1849-50 bütçesine göre açık % 0.5 gibi cüzi bir oranda seyretmekteydi. Ancak savaş sırasında 1.4 milyon kuruşa yakın harcama bütçelere yansımamışsa da savaşın etkisi borç ödemelerinin artışı şeklinde görülmüş ve 1861-62 bütçesinde açık % 14.1 gibi bir seviyeye ulaşmıştır.²⁴⁷ Bu doğrultuda bütçe açıklarını kapatmak adına 1855 yılının yaz aylarında Hükümet, Galata Bankerleri'nden yeni bir borçlanmaya gitmek zorunda kaldı. Borcun açıklamasında Mâliye Hazinesi'nin Şubat-Nisan 1855 (Rumi Şubat 1270- Nisan 1271)

²⁴² Mahir Aydın, "Barışı Olmayan Savaş: Kırım", **Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)**, *Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 1-10.

²⁴³ Ali Akyıldız, "Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar", **Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)**, *Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 11-18.

²⁴⁴ Akyıldız, **Para Pul Oldu**, s. 54-55.

²⁴⁵ Refii Şükrü Suvla, **Tanzimat Devrinde İstikrazlar**, Maarif Matbaası, 1940, s. 8.

²⁴⁶ **A. y.**

²⁴⁷ Tevfik Güran, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Mâliyesi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. 49, İstanbul 1998, s. 83.

tarihine kadar ödenmesinde zorluk yaşanılacak miktar 86.301 kese 311,5 kuruş olarak belirtilmekteydi. Bu nedenle Mart maaşları, mukataat ve esham taksitinin ödenmesi için Tubini ve Aristidi Baltazzi'den 30.000 kese borç alındı. Bu meblağ 11 gün içerisinde Hazineye evrak-ı nakdiye olarak teslim edilecekti. İstikrazın mukavelesine göre 4 ay içerisinde borç ödendiği takdirde istikraza katılan bankerler faiz talep etmeyeceklerdi. Dört aydan sonra ise kese başı 5 kuruş faiz alınacaktı. Borcun ödenmesi için gelirlerinden Aydın Sancağı ve Sarıhan Sancaklarından 7500, Denizli Sancağı'ndan 3000, Menteşe Sancağı'ndan 4000, Karesi Sancağı'ndan 4000 ve Karahisar Sancağı'ndan 4000 kese teminat olarak gösterildi. Öte yandan 150.000 liraya denk gelen bu istikrazda Aristide Baltazzi, ödeme dört ay içerisinde yapılmazsa dahi faiz istemeyeceğini Tubini'ye olan faizi ise kendisinin ödeyeceğini beyan etmiştir. Ancak sonrasında Baltazzi verdiği sözden cayarak faiz talep etmiştir.²⁴⁸

Sonrasında geri ödeme geciktiği takdirde faizin evrak-ı nakdiye olarak ödenmesi konusunda hükümetin taahhütte bulunmasıyla anlaşma sağlanmıştır. Bezirgân Tubini ve Aristidi Baltazzi'ye 4 ay zarfında 14.631 kese, dört aydan sonra ise 15.161 kese ödenmiştir. Ödemeler sürerken Baltazzi, geri ödemedeki kalan tutarın ve 4.000 liralık faizin tek seferde ödenmesini talep etmiştir.²⁴⁹ Tubini'nin de 803 kese faiz talebinde bulunması üzerine hükümet bundan vazgeçmesi veya indirim gitmesini istemiştir. Ancak bu teklif Tubini tarafından kabul edilmemiştir.²⁵⁰

1855 yılı sonra ermeden Tubiniler, Baltazzilerin başını çektiği Hazine-i Hassa tarafından yapılan istikrazlarda yer almışlardır. Bunlardan ilki Eylül 1855'de Hazine-i Hassa'nın açıklarını kapatmak için yapılan yeni bir istikraz sözleşmesidir. Tubini, Aristide Baltazzi ve Camondo ile beraber 75.000 liralık bu borçlanmada yer aldı. Borçlanmanın faiz oranı her 5 lira için 5 kuruş olarak belirlendi. Taksitler halinde yapılan geri ödemenin bir bölümü ve faizi Hazine-i Hassa gelirlerinden diğer kısmı ise havaleler aracılığıyla sağlanmıştır.²⁵¹ Bütçe açıklarının mâli sıkıntılara yol açtığı bu dönemde Hazine-i Hassa tarafından Beşiktaş'ta yapılacak sarayın inşaatına harcanmak

²⁴⁸ BOA, İ.MVL 389/16945 Lef 1 (21 Mayıs 1855); BOA, A.MKT.NZD 150/12 (29 Haziran 1855).

²⁴⁹ BOA, İ.MVL 389/16945 Lef 3.

²⁵⁰ BOA, İ.MVL 389/16945 Lef 2 (14 Şubat 1858).

²⁵¹ BOA, MAD.d, nr. 10569, s. 18 (15 Muharrem 1272/27 Eylül 1855); Manav, **a.g.tez.**, s. 116.

üzere Tubini, Aristidi Baltazzi ve Camondo'dan 1.000 liralık yeni bir borç daha alınmıştır.²⁵²

Kırım Savaşı sonrasında hükümet, özellikle 1858-1859 yıllarında yaşanan bütçe açıklarını kapatmak için Galata Bankerlerinden kısa vadeli krediler almaya devam etmekteydi. Nitekim 1858 yılının Mayıs ayında Hükümet Galata Bankerleri'nden yapılan istikrazların vadelerini ödemek, Nizamiye ve Redif askerlerinin maaşlarını karşılamak ve Kurban Bayramı yaklaştığından dolayı memur maaşlarının ödenmesi için yeni bir istikraza gitti. Galata bankerlerinden %2 komisyon ve %8 faiz hesabıyla yapılan 550.000 liralık istikraza Tubiniler 60.000 liralık pay ile katıldı.²⁵³ Yaşanan mâli sıkıntılar nedeniyle 1858 yılı sona ermeden hükümet Galata Bankerlerinden yeni bir istikraza daha gitti. 1.030.000 liralık bu yeni borçlanmadan elde edilecek gelir ile vadesi geçmiş taksitler, memur maaşları ve kapatılması gerek dış borç taksitlerinin ödenmesi planlanmaktaydı. Önemli bir kısmı hazineye evrak-ı nakdiye olarak ödenecek olan bu istikraza Tubiniler 175.000 lira ile katılmıştır.²⁵⁴

1859 yılına gelindiğinde Tubini ve Aristide Baltazzi'nin 1855 yılındaki 150.000 liralık borçlanmadan kalan meblağ, sonraki istikrazlarından ödenmemiş alacakları olan 57.750 liranın da dahil edilmesiyle Tırnova Sancağı'nın gelirlerinden ödenmek istendi. Ancak havaleler zamanında ödenmeyince Baltazzi ve Tubini paranın hazineden karşılanmasını istemişlerdir. Paranın hazineden kaime ile ödenmesi düşünülmekteydi. Ancak oluşacak farktan dolayı 9.630 liralık bir zarar ortaya çıkmaktaydı. Sonrasında Londra'dan yapılmış olan yeni bir dış istikrazdan 1 sterlin 145 kuruş değerinden 43.537 sterlin olarak ödenmiştir.²⁵⁵

1859 yılı sona ermeden Hükümet, Temmuz 1859 tarihinde hazinenin acil ihtiyaçları için Tubini, Camondo, Hanson ve Aristide Baltazzi ile 140.000 liralık yeni

²⁵² BOA, HH.d, nr. 446, s. 16 (14 R 1272/24 Aralık 1855); Manav, **a.g.tez.**, s. 117.

²⁵³ Bu istikrazda Theodore Baltazzi 300.000, Aristide Baltazzi 40.000, Tubini 60.000, Vasil Cricozzo 45.000, Jean Pysichari ve Camondo 40.000, Charles Hanson 25.000, G. Zarifi ve Stefanovich 50.000 lira ile yer almıştır. BOA, MAD.d, No. 12579, s.158-160 (13 Şevval 1274/27 Mayıs 1858). Aristide Baltazzi, Kamondo ve Tubiniye olan borcun ödenmesinde gerçekleşen gecikmeden dolayı 20 Haziran 1858 tarihinde Zarifi'den 5.797 lira 333 kuruşluk bir avans alınmıştır. Hulkiender, **a.g.e.**, s. 26.

²⁵⁴ Bu istikrazda Theodore Baltazzi 150.000, Aristide Baltazzi 75.000 ile yer almıştır. BOA, ML.d, nr. 836, s. 3; Manav, **a.g.tez.**, s. 124.

²⁵⁵ BOA, İ.HR 8795/7 (30 Cemaziyelevvel 1275/ 5 Şubat 1859).

bir istikraz sözleşmesi imzalamıştır. Bu istikraza Edirne, Filibe, Niş, Tekfurdağı ve Gelibolu sancaklarının gelirleri teminat olarak gösterilmiştir.²⁵⁶

1860 yılına girildiğinde Osmanlı Mâliyesi bir yandan hazineye iç ve dış borçlanmalar yoluyla binen yükü hafifletmeye çalışırken diğer yandan patlak veren isyan hareketlerinin bastırılması için kullanılan askeri gücün finansmanı sağlama çabasındaydı. Bu isyanlardan en önemlisi Girit isyanı idi. Rumların Yunanistan sınırlarını dahil etmek için uğraştıkları ada için 1841 yılında çıkan isyan bastırılmıştı. Ancak adanın güvenliğinin sağlanması hükümet için önemini korumaktaydı.²⁵⁷

Bu doğrultuda 4 Nisan 1860 tarihinde toplanan Meclis-i Mahsusa'da görüşüldüğü üzere Tophane-i Amire ve Girit'te bulunan *asakir-i şahane* masrafları için Mösyö Lorando'dan 10.000 kese borç alınmıştır. 10.000 keselik bu istikraz, evrak-ı nakdiye olarak alınacak olmasından dolayı 1 sterlin 130 kuruştan 45.455,4 sterline denk gelmekteydi. Bu miktardan 15.000 sterlin Rumi Temmuz 1276 sonuna (12 Ağustos 1860) kadar Horasancıoğlu Bedros'tan, diğer 15.000 sterlin Rumi Ağustos 1276 sonuna (12 Eylül 1860) kadar Markaroğlu Hoca Oseb'den ve kalan 15.454,5 sterlin Rumi Eylül 1276 sonuna (12 Ekim 1860) kadar Mısırlıoğlu Hoca Bedros'tan Lorando'ya havale edilecekti. Bu istikraz için yıllık %8 faiz ve bir defaya mahsus olmak üzere %2 komisyon verilecekti.²⁵⁸ Lorando borcunun geri ödenmesinde Mısıroğlu Hoca Bedros kendisine havale edilen 15.454 sterlin 10 şilini vaktinde ödemeyerek bunu kambiyalere bölmüştür. Lorando'nun bunu protesto etmesi üzerine zararı için hazineden 94.000 kuruşluk faizin Lorando'ya ödenmesi uygun bulunmuştur. Bu miktarın 15.000 kuruşu Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'dan kalan konağın 2 senelik kirasından, 20.000 kuruşu Sarraf David tarafından havale yoluyla ve kalan 57.339 kuruş ise belirtilen konağın yıllık kira gelirlerinden Lorando'ya ödenecekti.²⁵⁹

²⁵⁶ BOA, C.ML, nr. 4406 (30 Temmuz 1859/29 Zilkade 1275); Manav, **a.g.tez.**, s. 136.

²⁵⁷ Cemal Tükin, "Girit", **DiA**, c. 14, 1996, s. 89.

²⁵⁸ BOA, İ.MMS 18/783 (4 Nisan 1860). Alınan bu istikraz için Sarraf Oseb'e 2 Şubat 1862 tarihinde geri ödeme yapılmıştır. BOA, A.MKT.NZD 396/58 (2 Şubat 1862).

²⁵⁹ Bu miktarın ödenmesi için Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin 74 senesi geliri ve burada bulunan Kemeryanı Adası'nın 1268-73 seneleri arasındaki cizye gelirleri havale olunmak istenmiştir. BOA, İ.DH 494/33569 (13 Ağustos 1862).

Öte yandan Ocak 1860'da toplanan Meclis-i Mahsusa'da 1855 senesi istikrazının Şubat ayı faizi için 65.000 ve 1858 yılında alınan Dent & Palmer istikrazının Mart ayı anapara ve faizi ödemesi için 102.000 sterline ihtiyaç olduğu görüşülmüştür. Bu doğrultuda yapılacak ödemeler için % 6 faiz ve bir defaya mahsus olmak üzere %2 komisyon verilmek kaydıyla kambiyo keşide etmeleri için Tubini, Zarifi, Vasil Cricozza ve Theodore Baltazzi ile anlaşıldı. Hükümet bu istikrazın geri ödemesini Nisan ayı sonuna kadar yapacaktı.²⁶⁰

B. LORANDO VE TUBİNİ FİNANS KURUMLARININ GELİŞİMİ (1863-1875)

1. Osmanlı Mâliyesinde Borçlanmanın Artması ve Lorando-Tubini Kumpanyaları (1863-1869)

Kırım Savaşı'nın ardından hükümetin olağanüstü ekonomik ihtiyaçları genellikle Galata Bankerleri ile *Societe General de l'Empire Ottoman* ve *Societe Generale de Paris* şirketleri tarafından karşılanmaktaydı. Osmanlı Bankası'nın hükümet ile olan ilişkileri ise sınırlı ölçüde devam etmekteydi. Bu şartlar dahilinde bir Galata Kumpanyası olan ve Hyacinthe Tubini tarafından idare edilen *Tubini Ticaret Evi*, tıpkı önemli banker ailelerden Camondo ve Zarifi gibi Batı Avrupa'nın önemli finans merkezlerinde faaliyetlerini arttırıyorlardı. Hyacinthe Tubini'nin kardeşinin oğlu olan Bernard Tubini, bu ailenin en faal üyelerindendi ve 1859 tarihinden önce Londra'da Tubinilere ait bir bankerlik ofisi dahi açmıştı. Bu şube sayesinde Tubiniler ile *Societe Generale de Paris* arasında bir ortaklık kurulmuştur. Bu ortaklık İstanbul'daki temsilcisi olan Hyacinthe Tubini ile beraber bir dizi mâli operasyonu 1865 ve 1867 yılları boyunca gerçekleştirdi.²⁶¹

²⁶⁰ BOA, İ.MMS, nr. 707 (16 Ocak 1860/21 Cemaziyevvel 1276). Öte yandan 17 Ağustos 1861 tarihinde Banque de France'nin temsilcisi Baron Doyen'in hükümete verdiği defterde George Tubini, Aristide Baltazzi, Hava, Hüdaverdioğlu Abraham, Stefan Ambroise, Mavrocordarto, Vasil Cricozzo, Galatti ve Jean Pysichari'nin toplam borçlarını 21.069.193 frank olarak belirtmiştir. BOA, A.MKT.NZD 351/76 (29 Şevval 1277/10 Mayıs 1861); Manav, **a.g.tez.**, s. 153.

²⁶¹ Clay, **a.g.e.**, s. 185.

Lorando ailesi ise Jean ve Etienne Lorando Biraderler Kumpanyası öncülüğünde içeride kredi anlaşmalarında bulunurken dışarda Osmanlı Hükümeti'nin istikrazlar girişimlerine aracılık teşebbüslerini yürütecekti. Ancak Lorando Biraderlerin en faal oldukları ve kazanç sağladıkları dönem Osmanlı mâliyesinin yüksek faizlerle borçlandığı 1875 senesi olacaktır.

Osmanlı Mâliyesi 1862-1863 senelerine gelindiğinde büyük sıkıntılarla boğuşmaktaydı. Bu sırada yaşanan finansal kriz başlıca üç önemli problemden kaynaklanmaktaydı. Bunun ilk sebebi savaşlar ve isyanlar sonucu artan askeri harcamalardı. Diğerleri iç ve dış istikrazların belirli bir plan üzerine yapılmayıp açıkları kapatmaya yönelik olmasıydı. Üçüncü sebep ise sarayın aşırı harcamalarıydı.²⁶² Bu doğrultuda 1863 senesi içerisinde hükümet, açıkları kapatmak adına Lorando ve Tubinilerin de dahil olduğu gruplardan bir takım istikrazlarda bulunmaya devam edecektir. Nitekim Mayıs 1863'te hazinenin mühim masrafları için yeniden Galata Bankerleri'ne başvuruldu. Tubini, Lorando, Aristide Baltazzi, Mısır Sarrafı Kegork ve oğlu İbrahim Bey, Mısırlıoğlu Bogos, Zarifi ve Camondo'nun da aralarında bulunduğu bankerlerden 1.115.735 lira 30.000 sterlinlik borçlanmaya gidildi.²⁶³

Bu dönemde Osmanlı mâliyesini çıkmazdan kurtarmak için yapılan işlemlerden birisi Fuat Paşa'nın girişimleri ve 29 Mart 1865 tarihli irade-i seniyye ile onaylanan tüm iç borçların konsolidasyonu idi. Bunun için *Osmanlı İmparatorluğu Genel Borçları* (Dette Generale de l'Empire Ottoman) adı verilen bir genel borçlar defteri dahi hazırlanmıştı. Fuat Paşa'nın asıl niyeti konsolidasyondan ziyade Avrupa'dan sağlanacak yeni bir istikraz için piyasaları ikna etmektir. Bu işe yaramış ve 40 milyon franklık bir işlem için Societe Generale de France ve Tubini ortaklığı öncülüğünde bir istikraz anlaşması yapılmıştır. Bu borçlanma ile ortaya çıkan % 5 faizli tahviller Paris, İstanbul, Londra, Amsterdam ve Frankfurt kentlerinde nominal değerleri %47,5'ten piyasaya sürülmüştü. Tahvillerin ihracını sağlayan kuruluşlara 500.000 sterlin civarında komisyon verilmiştir.²⁶⁴

²⁶² Clay, **a.g.e.**, s. 87-88.

²⁶³ BOA, İ.DH, nr. 34483 (1 Zilhicce 1279/19 Mayıs 1863); Manav, **a.g.tez.**, s. 163.

²⁶⁴ Verilen 500.000 komisyona ek olarak 100.000 sterlin de işin hal olunmasında aracı olan kişilere rüşvet olarak verilmişti. Kazgan, **a.g.e.**, c. 1, s. 60; Charles Morawitz, **Türkiye Mâliyesi**, Mâliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, No: 1978 – 188, s. 34.

Ancak bankerlerden alınan borçların konsolidasyonunda hükümetin güvensiz bir ortam oluşturması karşısında alacaklılar Bâbiâli üzerindeki baskılarını gittikçe arttırmışlardır. Bunun üzerine önlem olarak 1859 Eylül ayında bir kısım borçlar için esham-ı cedide piyasaya sürüldü. Bu emisyonun ardından Hazine-i Hassa'nın çıkardığı sergilerin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak on senelik sergiler ihraç edildi. Toplam tutarı 4 milyon lira civarında olan bu sergiler % 6 faizli olup ilk beş yılda faizi, kalan beş yılda ise her sene için % 20 oranında anaparası ödenecekti.²⁶⁵

Sergi borçlarının ilk beş yılı içerisinde yer alan faizlerinin ödenmesi için hükümet Lorando ve Tubini ile de anlaşmıştır. Nitekim 1278 senesi sergi borçlarının yıllık faizlerinin ödenmesi için hükümet 26 Şubat 1863 tarihinde Lorando ve Tubini'den istikrazda bulunmuştur. Yapılacak olan 32.505 kese 9 kuruşluk istikrazın Tubini'ye ait olan kısmı 17.013 kese 10 kuruş iken Lorando 15.492 kese 2 kuruşluk kısmı sağlayacaktı. Tubini'ye ait olan meblağın geri ödenmesinde sıkıntı yaşanmış; kendisi bunu talep ettiğinden kontrat tarihinden itibaren Rumi 1281 senesi şubat ayı sonuna kadar yıllık % 6 faiz hesabıyla bu meblağ üzerinden 4.592.418,5 kuruşa denk gelen yeni bir sözleşme yapılmıştır. Bu borcun ödenmesi için İzmit ve Saruhan sancaklarının gelirleri ile bazı vilayetlerin aşar gelirleri teminat olarak gösterilmiştir.²⁶⁶

1865 yılında yapılan konsolidasyonda on senelik sergilerin işleyecek olan faizleri 13 Temmuz 1865, 13 Ocak 1866 ve 13 Temmuz 1866 tarihlerinde olmak üzere üç vadede ödenecekti.²⁶⁷ 1865 yılı taksitinin ödenmesi için hükümet tekrardan Lorando'dan borçlanma yoluna gitti. 10 senelik sergilerin 1278 senesi Haziran başında vadesi dolan faizlerinin ödenmesi için % 6 hesabıyla geri ödenmek şartıyla yapılacak istikraz 9 taksitte ödenecek olup meblağ, Rüsumat Emaneti üzerinden temin olunacaktı. Ancak bu borç Lorando'ya ödenemediğinden dolayı kendisi ile anlaşılarak 82 senesinde iltizam dahilinde ihale olunacak mahallerin beşinci taksitinden ödenmesi kararlaştırılmıştır.²⁶⁸ Bu borcun öncesinde Mösyö Lorando, alacağı olan 17.000 keseyi

²⁶⁵ Hüseyin Al, Şevket Kâmil Akar, **Galata Borsası 1830-1873**, Borsa İstanbul Yay., İstanbul 2013, s. 108.

²⁶⁶ BOA, A.MKT.MHM 354-34; BOA, İ.DH 548-38130 (10 Nisan 1282/22 Nisan 1866).

²⁶⁷ Hüseyin Al, Şevket Kâmil Akar, **a.g.e.**, s. 108.

²⁶⁸ BOA, İ.DH 542/37704 (17 Ekim 1865).

istemiş ve bunun için Sefaret'e başvurmuştur. Fransa Sefaret'inden verilen nota neticesinde 45 gün içerisinde ödeneceğine dair teminat verilmiştir.²⁶⁹

Sultan Abdülaziz (1861-1876) devrinde askeri sanayinin geliştirilmesi ve gemi satın alınması sırasında ihtiyaç duyulan para için birçok kez Galata Bankerleri'ne başvurulmuştur. Lorando'dan alınan borç için yapılan açıklamada Hazine'nin gelirlerini senesi içinde alamadığı ve masrafların ise devam etmekte olduğu belirtilmiştir. Tersane ve Tophane'nin işleyişini aksatmamak adına Lorando'dan 100.000 liralık yeni bir borçlanmaya gidildi. Bu borun geri ödemesi bazı bölge ve vilayetlerin 1282 senesi gelirlerinden yapılacak olup Lorando'ya komisyonuz %12 faiz verilecekti. Kasım 1866 tarihinde Hazine-i Hassa, Tersane ve Nizamiye hazinelerinin acil ihtiyaçlarının karşılanması için hükümet, Mısırlıoğlu Bogos, Lorando ve Tubini'ye 50.000 liralık yeni bir istikraz için başvurmuştur.²⁷⁰

1866 senesi sona ermeden 1867 yılının başında dış borç ve esham-ı umumiyenin ödenmesi için hükümet Societe Generale, Osmanlı Bankası ve bir grup Galata Bankeri'nden yeni bir istikrazda bulunmak yoluna gitti. Hazineye gerekli olan 1.100.600 liranın 600.000 liralık kısmı Societe Generale ve Osmanlı Bankası tarafından karşılanmaktaydı. Kalan 500.000 lira için 1866 yılının Kasım ayında hükümet Tubini & Corpi, Lorando Biraderler ve Mısırlıoğlu Bogos'un dahil oldukları ve bu sefer Avrupa üzerinden sağlanacak yeni bir istikraza başvurdu. 22 Ekim 1866 tarihinde hükümeti temsilen Mâliye Nazırı Mehmed Rüşdi Paşa ve Tubini & Corpi, Lorando Biraderler ve Mısırlıoğlu Bogos arasında 500.000 liralık borç sözleşmesi yapıldı. Bu istikraza Tubini & Corpi ortaklığı 275.000, Mısırlıoğlu Bogos 125.000 ve Lorando Biraderler 100.000 lira ile katıldılar. Bankerler, Ocak 1867 tarihine kadar yükümlü oldukları meblağı 5 taksit halinde Avrupa'dan sağlamak suretiyle hükümete teslim edeceklerdi. Karşılığında ise 1867 yılının Ocak ayından başlayarak Mayıs ayının sonunda son taksiti ödenmek üzere senelik %12 faiz ve bir defaya mahsus %2-3 komisyon verilmek suretiyle geri ödeme gerçekleştirilecekti.²⁷¹ Sözleşme, 18 Kasım

²⁶⁹ Bu sırada Aristide Baltazzi de alacağını istediğinden yeni bir istikraza başvurulmuştur. BOA, İ.DH 1290/101479 (16 Mart 1864).

²⁷⁰ BOA, A.MKT.MHM 366/83 (4 Kasım 1866); BOA, İ.DH 555/3864 (17 Ekim 1866).

²⁷¹ BOA, HR.İD 214-5 (13 Ekim 1866). The Times 16 Kasım 1866 tarihinde yapılan sözleşmeyi okuyucularına duyurmuştur. **The Times**, 16 Kasım 1866.

1866 tarihinde Meclis-i Mahsusa'da görüşülerek karara bağlanmış ve 20 Kasım tarihli irade ile onaylanmıştır.²⁷²

1866 senesinde Rumeli'de ve Girit'te devam eden isyanlar askeri giderlerin artmasına ve yeni borçlanma arayışlarına yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin içerde Girit ve Karadağ isyanları ile uğraştığı ve mâli açıdan sıkıntılar yaşadığı bu dönemde Sultan Abdülaziz, siyasi ve istisadî ittifaklar kurulması ve bunun bir neticesi olarak dış borçlanma operasyonlarında kolaylık sağlanması adına 21 Haziran 1867 tarihinde İstanbul'dan ayrılarak Avrupa seyahatine çıkmıştır. Ancak bu seyahat istenilen neticeleri vermemiş ayrıca Osmanlı mâliyesine pek çok masraf açmıştır.²⁷³ Nitekim seyahatin giderlerinin karşılanması için hükümet Comando, Stefanoviç ve Tubini'den sağlanacak 10.000.000 franklık yeni bir istikraza başvurmuştur.²⁷⁴

1868 senesi başında Osmanlı Hükümeti Hazine'nin acil ihtiyaçları için Avrupa'daki sermayedarlardan 5.000.000 liralık kredi sağlanması adına Paris ve Londra piyasası nezdinde Sefaretler aracılığıyla arayışlara girişmiştir. Bu doğrultuda Hariciye Nazırı Fuat Paşa 10 Şubat 1868 tarihinde Paris Sefiri Cemil Paşa'ya gönderdiği telgrafta 5 milyonluk istikraz için, Paris'teki kardeşinin bu işlemi gerçekleştirebileceğini Mösyö Lorando'nun beyan ettiğini bildirerek kendisi ile görüşmelerde bulunulmasını istemiştir.²⁷⁵ 11 Şubat'ta Cemil Paşa, Mösyö Lorando ile görüştüğünü ve kendisinin mesele ile yakından ilgileceğini ifade etmiştir. Ayrıca yapılacak istikrazın komisyonu ve verilecek teminat hakkında malumat istemiştir.²⁷⁶ Böylelikle Lorando Biraderler Parisli sermayedarlar tarafından sağlanacak kredi anlaşması için temsilcileri Mösyö Mallet ile müzakerelere başlamışlardır.

²⁷² BOA, İ.MMS 33-1344 (12 Recep 1283/20 Kasım 1866); Clay, **a.g.e.**, s. 137. London Daily News, istikrazın görüşülmesinde banker Stefanovitch'in de katkısının olduğunu ancak isminin sözleşmede yazmamakla birlikte Lorando'nun hissinde pay sahibi olduğunu duyurmuştur. **London Daily News**, nr. 6421, 3 Aralık 1866; **London Daily News**, nr. 6435, 19 Aralık 1866.

²⁷³ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, **Sultan Aziz Hayatı-Hal'i-Ölümü**, Milli Saraylar Yayınları, İstanbul 2011, s. 56; Sultan Abdülaziz'in seyahati hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Karaer, "Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ile Osmanlı ve Batı Kamuoyundaki Yankıları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2003.

²⁷⁴ **The Times** 1 Haziran 1867; **Morning Post**, nr. 29165, 1 Haziran 1867.

²⁷⁵ BOA, HR.İD 228/2 (10 Şubat 1868).

²⁷⁶ BOA, HR.İD 228/5 Lef 3 (11 Şubat 1868).

Öncelikle sermayedarlara sunulacak teklifin detayları görüşülmüştür. Bu doğrultuda İstanbul'daki Lorando kumpanyası Fuat Paşa'ya yapılacak istikraza teminat olarak Mısır'ın bazı gelirlerinin gösterilmesini teklif etmiştir. 12 Şubat'ta bu teklifi Paris'e bildiren Fuat Paşa, teklifi kabul etmek istemediklerini ifade ederek daha avantajlı koşulların sağlanmasını Cemil Paşa'dan istemiştir.²⁷⁷ Fuat Paşa 13 Şubat'ta, yapılacak anlaşma için ana hatları sunarak 5 milyonluk istikraz için % 6 faiz ve % 2 amortisman ile Mısır'ın gelirlerinden 400.000 liranın teminat olarak gösterilmesini istemiştir.²⁷⁸

Cemil Paşa sadece Lorando Biraderlere bağlı kalmayarak başka teklifleri de değerlendirmiştir. 13 Şubat'ta başka bir tekliflerin sunulduğunu belirterek istikrazın koşullarına açıklık getirilmesinin istendiğini bildirmiştir.²⁷⁹ Benzer talep Lorando tarafından da yapılarak Parisli sermayedarların acele bir şekilde davranmak istemediklerini ve nihai şartları belirlediklerini Cemil Paşa'ya iletmıştır.²⁸⁰ Nitekim 16 Şubat'ta yapılan teklifi Paris Sefaretine bildiren Mösyö Lorando, senede 10 taksitlik bir geri ödeme için % 62.5, 20 taksitlik bir ödeme için ise % 55 oranında ihraç fiyatının istendiğini, her şekilde % 6 faiz % 2 komisyon talep edildiğini belirtmiştir. Ayrıca Mısır gelirlerin 400.000 liralık teminatın yeterli bulunmayarak 25.000.000 franklık bir ek ödeme istendiğini ifade etmiştir.²⁸¹ Yapılan teklifin yüksek bulunduğunu bildiren Fuat Paşa, Cemil Paşa'dan daha ölçülü rakamlarda anlaşmasını istemiştir.²⁸² Cemil Paşa aynı gün gönderdiği telgrafta 1854 yılında Mısır gelirleri karşılık gösterilerek yapılan istikrazdan biraz daha düşük bir oran üzerinden gidebileceği veya Mösyö

²⁷⁷ BOA, HR.İD 228/4 (12 Şubat 1868).

²⁷⁸ BOA, HR.İD 228/5 Lef 1 (13 Şubat 1868).

²⁷⁹ BOA, HR.İD 228/6 Lef 5 (13 Şubat 1868); BOA, HR.İD 228/6 Lef 7 (13 Şubat 1868).

²⁸⁰ BOA, HR.İD 228/6 Lef 3 (14 Şubat 1868).

²⁸¹ BOA, HR.İD 228/8 Lef 6 (16 Şubat 1868). Cemil Paşa 17 Şubat'ta sermayedarların teklifleri kabul edildiği takdirde sözleşmeyi imzalamayı kabul ettiklerini bildirmiştir. Ayrıca Paris Sefaretinin anlaşmayı sonuçlandırma yetkisine sahip olup olmadığını sorulduğunu bildirmiştir. BOA, HR.İD 228/7 Lef 3 (17 Şubat 1868).

²⁸² BOA, HR.İD 228/7 Lef 1 (19 Şubat 1868). Yapılan teklifin yüksek bulunması üzerine Londra Sefiri Mansur Paşa'dan 19 Şubat 1868 tarihinde gönderilen telgraf ile Osmanlı Bankası sermayedarları ile görüşmesi istenmiştir. BOA, HR.İD 228/9 Lef 1 (19 Şubat 1868). 25 Şubat'ta cevap veren sefir, verilen teminatın hiçbir kesim tarafından kabul edilmeyeceğini bildirmiştir. BOA, HR.İD 228/9 Lef 3 (25 Şubat 1868). Bunun üzerine kendisinden girişimlerde bulunmaması istenmiştir. BOA, HR.İD 228/12 Lef 1 (2 Mart 1868).

Lorando'nun yapmış olduğu teklifi kabul etmek durumunda kalacakları cevabını vermiştir.²⁸³

Cemil Paşa'nın tasarladığı 1854 istikrazının oranlarının kullanılması teklifi sermayedarlar tarafından kabul görmemiştir.²⁸⁴ Sermayedarların üzerinde durduğu nokta, teminat olarak verilecek Mısır gelirlerinin aksamadan işlemesi konusunda güvence verilip verilmeyeceği ve geri ödemenin hangi para üzerinden yapılacağı idi.²⁸⁵ Fuat Paşa borcun lira üzerinden ödeneceği cevabını vermiştir. Ayrıca Cemil Paşa'dan, görüşmelerin uzamasından dolayı rahatsız olduklarını, % 65 oranın ihraç fiyatının sermayedarlara teklif edilmesini ve ivedilikle sonuca ulaşılmasını Mösyö Lorando'ya bildirmesini istemiştir.²⁸⁶ Bunun üzerine Mösyö Lorando sermayedarların Londra'daki ortakları ile görüşeceklerini söylemiştir.²⁸⁷ Paris'ten henüz kesin bir cevap gelmemesi üzerine Cemil Paşa 7 Martta gönderdiği telgrafta, gerçekleştirilecek istikrazın yüksek olması sebebiyle temkinli yaklaşıldığını ve sermayedarların 26 Şubat'ta yapılan teklife açıklık getirilmesini talep ettiklerini yazmıştır. Cemil Paşa ayrıca Mösyö Lorando'nun İstanbul'daki kardeşi ile görüşmek suretiyle ortak bir zeminde buluşulması için çaba sarf ettiğini eklemiştir.²⁸⁸ Nitekim 17 Mart'ta Mösyö Lorando, istikrazdan % 60 oranında bir ihraç fiyatının kabul edildiğini Sefarete bildirmiştir. Fuat Paşa 31 Mart'ta gönderdiği cevapta Lorando'ya % 60 oranına komisyonun da dahil edilmesi ve borcun %20'lik kısmını hemen, kalanının ise 12 aya bölünmüş taksitler ile ödenmesi teklifinin iletmesini istemiştir.²⁸⁹

Paris'ten sağlanması planlanan istikraz için görüşmeler sürerken 1868 yılının Nisan ayı başında Tophane-i Amire'nin ihtiyaçlarının karşılanması için hükümet Lorando Biraderlerden yeni bir borçlanmaya gitmiştir. Lorando'dan yapılacak 50.000

²⁸³ BOA, HR.İD 228/7 Lef 1 (19 Şubat 1868).

²⁸⁴ BOA, HR.İD 228/8 Lef 3 (25 Şubat 1868).

²⁸⁵ BOA, HR.İD 228/15 Lef 6 (26 Şubat 1868).

²⁸⁶ BOA, HR.İD 228/15 Lef 1.

²⁸⁷²⁸⁷ BOA, HR.İD 228/11 Lef1 (29 Şubat 1868). Cevabın gecikmesinin ardından yapılan ihtar üzerine 3 Mart 1868 tarihinde Mösyö Lorando kesin bir cevabın 4 Mart günü verileceğini Cemil Paşa'ya bildirmiştir. BOA, HR.İD 228/13 Lef 1 (3 Mart 1868).

²⁸⁸ BOA, HR.İD 228/16 Lef 3 (17 Mart 1868).

²⁸⁹ BOA, HR.İD 228/16 Lef 1 (31 Mart 1868).

liralık istikraz için geri ödeme 4 ay zarfında Anadolu ağnam vergisinden yapılacak olup Lorando'ya aylık % 1 faiz ve % 0.5 komisyon verilecekti.²⁹⁰

Cemil Paşa Osmanlı Hükümeti'nin son teklifine sermayedarların cevabını 3 Nisan günü İstanbul'a bildirmiştir. Buna göre; 5 milyonluk istikraz için % 6 nominal faiz, yıllık % 2 komisyon, % 60 ihraç fiyatı ve teminat olarak ise Mısır varidatının gösterilmesi kabul edilmiştir.²⁹¹ Lorando Biraderler ayrıca %1 oranında komisyon talep etmekteydiler.²⁹² 7 Nisanda gönderdiği cevapta Fuat Paşa, istenen % 1 komisyonun istikraza dahil olup olmadığını ve hesabının nominal değer üzerinden yapılıp yapılmadığını sormuştur. Ayrıca sermayedarların Mısır varidatı için Mısır Hidivi'nden alınacak bir taahhüdü istemeleri durumunda bunun kabul olunmayacağını bildirmiştir.²⁹³ Cemil Paşa, sermayedarların Mısır Hidivi'nden alınacak bir taahhüdü talep etmediklerini ancak Mısır varidatının başka alacaklara ayrılacağını haber aldıklarını iddia ettiklerinden bu konuda bir güvence istediklerini haber veriyordu.²⁹⁴

Yapılan görüşmelerde mesafe alınması üzerine 20 Nisanda Fuat Paşa, imza yetkisinin Cemil Paşa'da olacağı hazırlanan anlaşma taslağını Paris'e göndermiştir. Buna göre; anaparası en az 5 milyon sterlin olacak istikrazın faiz oranı % 6, amortismanı % 2, ihraç fiyatı ise % 62'dir. Borca teminat olarak 400.000 lira değerindeki yıllık Mısır ek varidatı gösterilmiştir. Geri ödemeler % 20'si hemen kalanı ise 9 aya eşit olarak bölünmüş taksitler halinde ya doğrudan ya temsilciler yoluyla yapılacaktır. Teminata dair irade Fransız Bankası'nda muhafaza edilecektir. Pul

²⁹⁰ BOA, A.MKT.MHM 403-79; BOA, İ.DH 573-39921 (1 Nisan 1868).

²⁹¹ BOA, HR.İD 228/17 (3 Nisan 1868).

²⁹² Cemil Paşa ayrıca Lorando'ya %62 oranında bir ihraç fiyatının esas alındığını ilettiğini bildirmiştir. BOA, HR.İD 228/18 (3 Nisan 1868). Bunun üzerine daha evvel %60 ihraç fiyatı verildiğinden aradaki %2'lik farkı soran Fuat Paşa'ya yanlış anlaşılma olmadığı aslında anlaşılan rakamın %62 olduğunu belirtmiştir. BOA, HR.İD 228/19 Lef 1 (7 Nisan 1868).

²⁹³ BOA, HR.İD 228/18 Lef 1 (7 Nisan 1868).

²⁹⁴ BOA, HR.İD 228/19 Lef 3 (11 Nisan 1868). Öte yandan bu dönemde Paris'te Henry adlı bir girişimci ile %60 oranında ihraç fiyatı üzerinden anlaşıldığına dair iddia ortaya atılmıştır. Bu durumu İstanbul'a bildiren Cemil Paşa, Mösyö Lorando'nun durumu protesto ettiğini belirtmiştir. BOA, HR.İD 228/20 Lef 3 (14 Nisan 1868). 16 Nisan'da konuya açıklık getiren Fuat Paşa, teklifin yapıldığını ancak kabul edilmediğini haber vererek bu konuda Lorando'ya güvence verilmesini istemiştir. BOA, HR.İD 228/20 (16 Nisan 1868).

masrafları Osmanlı Hükümeti'ne ait olacaktır.²⁹⁵ Anlaşma metnini Cemil Paşa 25 Nisan günü Mösyö Lorando'ya teslim etmiştir.²⁹⁶ 27 Nisan'da ise İstanbul'a gönderdiği telgrafta sermayedarların temsilcisi Mallet'in faiz, amortisman ve teminat konusunda anlaşılmasına rağmen bazı değişiklikler sunacağını bildirmiştir.²⁹⁷ Mösyö Lorando ve Mallet ile yapılan görüşmeyi 30 Nisan günü İstanbul'a bildiren Cemil Paşa, üç gündür devam eden müzakereler sonucunda kesin cevabın verildiğini bildirmiştir. Sermayedarların karşı teklifi şöyledir; borç en kısa zamanda bir avans ile gerçekleştirilecektir. Böylelikle Osmanlı Hükümeti'ne 20-25 milyon frank arasında bir kredi sağlanacaktır. Cemil Paşa bu değişikliğin Mısır varidatı üzerinden verilen teminata güvenilmemesi nedeniyle yapılmasının muhtemel olduğunu bildiriyordu.²⁹⁸

Cemil Paşa 8 Mayıs günü Mallet'in sunduğu anlaşma şartlarının detaylarını İstanbul'a sunmuştur. Buna göre; % 6 faiz ve % 60 ihraç fiyatı üzerinden sağlanacak 5.000.000 sterlin borcun geri ödemesi 18 ayda gerçekleşecektir. İlân masrafı 300.000 frank olup pul masrafını Osmanlı Hükümeti karşılayacaktı. Yıllık komisyon miktarı ise 60.000 frank olacaktı.²⁹⁹ Bunun üzerine Fuat Paşa 10 Mayıs'ta, yapılan teklifin üzerinde durdukları ana hatlardan tamamen uzaklaştığını belirterek görüşmelerin bu şartlarda geçerliliğini yitirdiğini belirtmiştir.³⁰⁰ Bu şekilde Lorando Biraderlerin aracılık ettiği istikraz görüşmeleri başarısızlık ile sonuçlanmıştır.

Lorando Biraderler aracılığı ile yürütülen istikraz girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Tubini ve Societe General de Paris grubu devreye girerek Osmanlı Devleti ile Ekim 1868 tarihinde beş yıl için 125 milyon Frank (5.5 milyon lira) değerindeki borç antlaşması yapmışlardır. Aynı zamanda Tubini ve Mahdumları Müessesesi ve Societe General de Paris şirketlerinin uluslararası ortaklıkları, bu

²⁹⁵ BOA, HR.İD 228/21 Lef 1 (20 Nisan 1868). Cemil Paşa 21 Nisan'da gönderdiği cevapta anlaşma taslağının tam olarak anlaşılmadığını belirterek daha açıklayıcı bir metin istemiştir. BOA, HR.İD 228/21 Lef 5 (21 Nisan 1868).

²⁹⁶ BOA, HR.İD 228/22 Lef 1 (25 Nisan 1868). Metnin Mösyö Lorando'ya verilmesinin ardından 26 Nisan'da Fuat Paşa'dan gönderilen telgrafta acilen istikrazın sonuçlandırılması istenmiştir. BOA, HR.İD 228/22 Lef 1 (26 Nisan 1868).

²⁹⁷ BOA, HR.İD 228/22 Lef 3 (27 Nisan 1868).

²⁹⁸ BOA, HR.İD 228/24 Lef 3 (30 Nisan 1868).

²⁹⁹ BOA, HR.İD 228/27 Lef 7 (6 Mayıs 1868).

³⁰⁰ BOA, HR.İD 228/27 Lef 1 (10 Mayıs 1868).

istikrazın etkisiyle İstanbul'da kurulacak bir banka için de zemin hazırlayacaktır.³⁰¹ Bu istikrazın itibari kıymeti 2000 franktı. Karşılık olarak bazı vilayetlerin aşarı gösterildi. Yapılan istikraz mukavelesinde gösterilen vilayetler varidatlarının banka tarafından toplanacak olması bu iş için devletçe resmen tanınmış olan Osmanlı Bankası'nın egemenliğine bir darbe olarak nitelendirilebilir.³⁰² Ayrıca bu borçlanmanın tarihi Osmanlı Bankası'nın kurucu hissedarları olan Credit Mobilier ve Pereire müesseselerinin mâli sıkıntılar yaşadığı bir döneme denk gelmekteydi. Nitekim gerçekleştirilen 125 milyon franklık istikraza Osmanlı Bankası olumlu cevap veremeyerek işi Societe General de France ve Tubini ortaklığına kattı. Böyle bir dönemde Societe General de France ve Tubini ortaklığı, Credit Mobilier ve Pereire Şirketleri'nin rakibi olarak ortaya çıktı.³⁰³ Böylece Bâbîâlî, Hazine işlemlerini üstlenecek yeni bir bankanın kurulmasına izin verdi.

2. İtibar-ı Umumi-i Osmanî Bankası (Crédit Général Ottoman)

Credit General Ottoman yani İtibar-ı Umumi-î Osmanî olarak 5 Ocak 1869 tarihinde ortaya çıkan bu banka ile Osmanlı Mâliyesi'ne 2 milyon sterlin (50 milyon frank) sermaye sağlandı.³⁰⁴ Bankanın yarısı ödenmiş olan her biri 500 franklık 100.000 hissesi mevcut olup kuruluş nizamnamesi gereğince sermayesini iki katına yani 100 milyon Franka çıkarma hakkına sahipti.³⁰⁵ Bankanın hisselerine en önemli katkıyı Tubiniler sağlarken, hisselerde yönetim kurulunda yer alan Galata Bankerleri de pay sahibiydi. Ayrıca 10.000 ile 50.000 arası hisse İstanbul'da halka sunuldu.

³⁰¹ Clay, **a.g.e.**, s. 185; Du Velay, **a.g.e.**, s.121; 1869 yılı bitmeden Credit General Ottoman, 125 milyon franklık istikraza ek olarak 30 milyon franklık yeni bir istikraz sözleşmesi daha yaptı. BOA, İ.DH nr. 40389. Bu istikraza Levant Herald gazetesi de 15 Ekim 1868 tarihli sayısında yer vermiştir. **Levant Herald**, n. 433, 15 Ekim 1868. Diğer taraftan yapılacak istikraz işlemi hükümete muhalif kesim olan Jön Türkler tarafından muhalefete uğramıştır. **Levant Herald**, n. 453, 11 Aralık 1868.

³⁰² Du Velay, **a.g.e.**, s. 178-179. Borcun işlemleri The Societe Generale tarafından Paris'te; Ms. Devaux&Co tarafından Londra'da; Ms. George Tubini & Sons tarafından İstanbul'da; Netherlands Credit Bank tarafından Amsterdam'da yürütülecekti. **The Times**, 4 Mart 1869.

³⁰³ Ali Akyıldız, **Kağıt Para...**, s.310; Du Velay, **a.g.e.**, s. 121; Kazgan, **a.g.e.**, c. 1, s. 161.

³⁰⁴ Clay, **a.g.e.**, s. 185.

³⁰⁵ Du Velay, **a.g.e.**, s. 122.

İtibar-ı Umumi-i Osmani Bankası'nın genel tüzüğü için Bernard Tubini tarafından hazırlanıp Mâliye Nezareti'ne sunulan nizamnameye 23 Ocak 1869 tarihinde son şekli verilmiştir. Tubini imzasıyla sunulan yedi bölüm ve otuz beş maddeden oluşan bankanın kuruluş tüzüğünde ilk fasılda şirketin müddeti ve unvanı yer almıştır. Buna göre; anonim şirket hüviyetine sahip olacak olan *İtibar-i Umumi-i Osmani* Bankası yurt içi ve dışında şube açma hakkını da elde etmekteydi. Osmanlı Sultanı ve devlet kurumları ile istikraz akdi yapabilecek olan banka, tahvilat da çıkarabilecektir. Ayrıca bankanın müddeti mukavele tarihinden itibaren 30 sene içerisinde sona erecektir.³⁰⁶ Nitekim *İtibar-i Umumi-i Osmani* Bankası 1899 senesinde faaliyetlerine son verecektir.

Banka tüzüğünün ikinci faslı şirketin sermayesi ve hisse senetlerine ayrılmıştır. Buna göre; şirketin sermayesi 2.200.000 Osmanlı lirası (50.000.000 Frank-2.000.000 Sterlin) olup her biri 22 Osmanlı lirası (500 Frank-20 Sterlin) değerinde 100.000 hissesi mevcut bulunacaktı. Hissedarlar tüzüğe göre sahip oldukları haklar ile çıkarlarını muhafaza edebileceklerdi.³⁰⁷

Tüzüğün üçüncü faslı şirketin idare şekli ve usullerini belirlemiştir. Buna göre bankanın "*meclis-i idaresi*" 12 azadan oluşacak ve her sene yeni bir başkan seçebilecekti. İlk yönetim kurulu şu şekilde oluşmuştur: Mösyö Hyacinthe Tubini, Köçeoğlu Agop Efendi, Mösyö İgnace Corpi, Mösyö Jean Lorando, Mısırlıoğlu Andon Bey, Düzoğlu Mihran Bey, Guillame Deniere, Blount Edward, Victor Fere, Fredirie Gannerom, Maximilian Königswarter, Paulin Talabot. Yönetim kurulu 5 sene boyunca idarede kalma hakkına sahip olacaktı. Ayrıca her bir aza en az 250 hisse alabilecek olup yurtdışında bulunan azalar kendi adlarına İstanbul'da bir vekil tayin edebileceklerdi.³⁰⁸

Şirketin yöneticisi ve genel müdürü (*Administrateur Délégué – Directeur Général*) Bernard Tubini, yönetim kurulu başkanı (*Président du Conseil d'Administ*) ise Hyacinthe Tubini idi.³⁰⁹ Bankanın yönetim kurulunun altı üyesi Paris'ten ve diğer

³⁰⁶ BOA, A.DVN.MKL 30/21, s. 2-3 (11 Kanunisani 1304/23 Ocak 1869).

³⁰⁷ BOA, A.DVN.MKL 30/21, s. 3-4 (11 Kanunisani 1304/23 Ocak 1869).

³⁰⁸ BOA, A.DVN.MKL 30/21, s. 4 (11 Kanunisani 1304/23 Ocak 1869).

³⁰⁹ "Annuaire Oriental" serisinde 1888 senesine kadar Credit General Ottoman'ın yöneticisi Bernard Tubini, yönetim kurulu başkanı ise Hyacinthe Tubini olarak gösterilmiştir. Credit General Ottoman'ın

altısı İstanbul'dan belirlenecekti. Tüm Paris üyeleri aynı zamanda Societe General de Paris'in de üyesiydiler. Bunlardan biri Societe Generale eski başkanı ve o sırada Paris Ticaret Odası Başkanı olan Guillame Deniere idi. Parisli Banker Edward Blount, Maximilian Königswarder ve ünlü demiryolu patronu Paulin Talabot, Frederic Ganneron, Victor Fere de aynı zamanda Societe General de Paris'te görev alan şahıslar diğer üyelerdi. İstanbul üyelerinin başında Hyacinthe Tubini yer almaktaydı. Darphane-i Amire Müdürü Mihran Düz, Köçeoğlu Agop, Corpi, Lorando ve Mısırlıoğlu diğer üyeler idi. Yönetim kurulunun başında yer alan Bernard Tubini, kardeşi Theodore ve amcası Hyacinthe Tubini ile Köçeoğlu Agop'u da dahil ederek bir üst komisyon dahi oluşturmuştur.³¹⁰

Yönetim kurulunun denetlenmesini içeren tüzüğün dördüncü faslına göre genel kurul tarafından seçilecek iki müfettiş yönetim kurulunu denetleyerek her sene bir rapor hazırlayarak genel kurula sunacaktı.³¹¹

Tüzüğün beşinci bölümünde genel kurulun şekli ve görevleri belirlenmiştir. Buna göre; "*meclis-i umumi*" 10 şirket hissesine sahip olan üyelerden oluşacaktı. Her sene bir ay evvel İstanbul, Londra ve Paris gazetelerine verilecek ilandan sonra meclis-i umumi toplanacaktı. Bu toplantılara yönetim kurulu başkanlık edecek olup gündemi de yine yönetim kurulu tarafından belirlenecekti. Genel kurul sunulacak raporlar ve yapılacak izahatın ardından yönetim kurulunun faaliyetlerinin ibra edilmesinde söz sahibi olacaktı.³¹²

Altıncı bölümde şirketin muhasebesinin ve hisse muamelesinin yürütülme şeması verildikten sonra yedinci bölümde şirketin feshine dair maddeler eklenmiştir. Buna göre; Şirketin yönetimi ve meclisi Osmanlı Devleti'ne tabi olacaktı. Bu

1880'deki yapısı için bkz: **Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature**, Caréé par Raphael C. Cervati, et Publié Cervati Frères & D. Fatzea, Constantinople, Première Année 1880, s. 149. Hyacinthe Tubini 3 Nisan 1887 tarihinde vefat etmiştir. **Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul 1795-1903)**, Relevés Extraits Des Archives Consulaires Du Centre Des Archives Diplomatiques De Nantes, 2005, s. 757.

³¹⁰ Clay, **a.g.e.**, s. 185-186; Du Velay, **a.g.e.**, s. 122. Banka'nın kuruluşu İngiltere basınında yankı uyandırdığı görülmektedir. **Morning Post**, nr. 29776, 15 Mayıs 1869; **London Daily News**, nr. 7187, 14 Mayıs 1869.

³¹¹ BOA, A.DVN.MKL 30/21, s. 4 (11 Kanunisani 1304/23 Ocak 1869).

³¹² BOA, A.DVN.MKL 30/21, s. 5-6 (11 Kanunisani 1304/23 Ocak 1869).

doğrultuda şirketin tüzüğünün Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanmasının ardından kurulabilecekti.³¹³

Haydar Kazgan'a göre Credit General Ottoman'ın kuruluşu Fuat Paşa'nın desteğine dayanıyordu. Banka, Reşit ve Âlî Paşaların desteklediği bankerler olan Baltazzi ve Camondo'nun kurmuş oldukları Şirket-i Umumi'ye rakip olarak ortaya çıkmıştı. Nitekim Tubiniler, Mihran Düz, Köçeoğlu, Mısırlı Andon gibi bankerler Fuat Paşa'ya yakın olarak bilinmekteydiler.³¹⁴ Ali Akyıldız da İtibar-ı Umumi Müessesesi'ni Şirket-i Umumi'nin rakibi olarak nitelermektedir.³¹⁵ Ancak her durumda Osmanlı Devleti, oluşan rekabetten yaralanarak İtibar-ı Umumi'nin gerçekleştirdiği dış istikrazlarda daha iyi şartlar elde etmiştir.

1871 yılının başlarında Osmanlı Hükümeti, içerisinde bulunduğu mâli sıkıntıları aşmak için bir dış krediye ihtiyaç duymaktaydı. Ayrıca Fransa ile Almanya arasındaki savaşın *Frankfurt Antlaşması* ile sona ermesi savaş süresince piyasaları etkileyen süreci de sona erdiriyordu. Hükümetin bu çağrısına İtibar-ı Umumi Şirketi başta olmak üzere ortakları olan Londra'daki Louis Cohen ve Mahdumları Şirketi ile Dent Palmer ve Şürekası Şirketi olumlu yanıt verdi. İki taraf arasında yapılan istikraz sözleşmesine göre hazineye 5.7 milyon sterlin (142.500.000 frank) tutarında bir meblağın gireceği taahhüt olunuyordu. Bu istikraza teminat olarak Mısır vergisi gösterildi.³¹⁶

İhraç edilecek tahviller 1000, 500, 100 ve 20 sterlinlik olarak ayrılmışlardı. İlk keşidesi 1 Temmuz 1872 tarihinde yapılacak olan tahvillerin ihraç fiyatı % 73, faiz miktarı % 6 ve amortismanı % 1 idi. Londra'da Dent Palmer ve Ortakları, İstanbul'da İtibar-ı Umumi 5 Eylül 1871 tarihinde ihraca başladı. Verginin ödenmesi için Mısır Hidivi ile yapılan anlaşma gereğince ödeme İngiltere Bankası'na yapılacaktı. Bankerler bu istikrazın 2/3'ünü maktu, kalanını ise tahvilat satışlarından ödeyecekti. Sonrasında tahvilat aracılığıyla ödeme bankerlerin isteği ile 2/3'e yükselmiş ve istikrazın tüm riskini devlet üstlenmiştir. Yapılan istikraz İstanbul'da çok az rağbet görmüştür. Mevcut mâli sıkıntılar ve eldeki tahvilatın çok daha yüksek faizli olması

³¹³ BOA, A.DVN.MKL 30/21, s. 7-8 (11 Kanunisani 1304/23 Ocak 1889).

³¹⁴ Haydar Kazgan, **Galata Bankerleri**, s.60.

³¹⁵ Akyıldız, **Para Pul...**, s. 310.

³¹⁶ Du Velay, **a.g.e.**, s. 183.

bunun sebeplerindendir. Faiz oranlarının % 15 ile % 18 arasında seyrettiği bu dönemde Osmanlı mâliyesi masraflar için kredi almaya devam etmekteydi. Bu koşullar devletin mâli iflasını da hızlandırmaktaydı.³¹⁷

İtibar-ı Umumi Bankası'nın gerçekleştirdiği önemli istikrazlardan biri de kendi kefaleti altında Avrupa piyasalarına sürdüğü 1872 bonoları olmuştur. Mukavelesi 30 Nisan 1872 tarihinde irade ile onaylanan bu istikraza İtibar-ı Umumi'nin yanısıra Avusturya-Osmanlı Bankası da katıldı. Genel sermayesi 278.155.000 frank olan bu borçlanmaya % 9 faiz verilerek üç kısımda ödenmek koşuluyla çıkarılan 1.000, 500 ve 50 liraya denk gelen bonolar A, B ve C olmak üzere üç seriye taksim edilmişti. A serisinin vadesi 13 Temmuz 1876, B serisinin vadesi 13 Temmuz 1877 ve C serisinin vadesi ise 13 Temmuz 1878 tarihlerinde dolmaktaydı. Bu istikraza teminat olarak Edirne, Tuna ve Selanik vilayetlerinin gelirleri ile Anadolu ağnam vergisi gösterildi. Piyasaya sürülen tahviller *Tubini bonoları* adıyla anılmıştır.³¹⁸ Bu tahviller tahminlerin aksine piyasada itibar görmedi. Bunun sebeplerinden birisi ihracın 6 ve 7 Ağustos 1872 tarihlerinde olması idi. Bundan sekiz gün önce 29 Temmuz 1872 tarihinde Fransa 3 milyon Franklık bir istikraz antlaşması yapmıştı. Bu istikraz için Osmanlı Bankası dahi 600 milyon franklık kayıt almıştı. İkinci sebep ihraçtan bir ay sonrasında ikinci tertip Esham-ı Umumiye'nin emisyonunun yapılacak olmasıdır. Yeni yapılacak emisyonun Londra'da 1858 ve 1862 emisyonunda tahvil satın alanların itirazına uğraması başarısızlığın üçüncü sebebiydi.³¹⁹

Osmanlı İtibar-ı Umumi Bankası devlete sağladığı kredilerin yanında *Osmanlı Kambiyo ve Esham Şirketi*'nin kuruluşunda da etkin bir role sahip olmuştur. İstanbul'da *Evgenidi ve Şürekası* adıyla tanınan ve 30.000 liralık bir sermayeye sahip bankanın İtibar-ı Umumi ile birleşmesi sonucu Osmanlı Kambiyo ve Esham Şirketi ortaya çıktı. Sermayesi 10 liralık 60.000 hisseden oluşup 600.000 sterline denk gelen bu şirket İtibar-ı Umumi Bankası himayesi ile 16 Ekim 1872 tarihinde kuruldu.

³¹⁷ BOA, İ.MM nr. 1699; Du Velay, a.g.e., s. 183-184. 1871 yılı içerisinde İtibar-ı Umumi borçları iki defa konsolidasyona uğramıştır. BOA, İ. DH nr. 43508 (21 L 1287/12 Ocak 1871); BOA, İ.DH nr. 44748 (17 Şevval 1288/29 Aralık 1871).

³¹⁸ Du Velay, a.g.e., s. 187-189; Clay, a.g.e., s. 176.

³¹⁹ Du Velay, a.g.e., s. 187-189.

Şirketin hisse senetleri 1899 yılında tasviyesine kadar İtibar-ı Umumi Bankası aracılığıyla ihraç edildi.³²⁰

İtibar-ı Umumi Bankası'nın dahil olduğu diğer bir borçlanma 1873 istikrazıdır. 1873 yılı Eylül ayında Osmanlı Hükümeti, İtibar-ı Umumi, Dersaadet Bankası ve Credit Mobilier'in katıldığı 2.7 milyon sterlinlik yeni bir istikraz anlaşmasını imzalamıştır. Bu borçlanmaya teminat olarak Tuna ve Ankara vilayetlerinin aşar vergisi, Anadolu ağnam vergisi ve İstanbul Tütün inhisarının varidat fazlası gösterilmiştir. Bu istikraz için % 6 faizli tahviller, % 54 ihraç fiyatı ile piyasaya sürülmüştür.³²¹ Bu istikraz için İstanbul, Londra ve Paris'te açılan kayıtlar sadece Paris'te sınırlı sayıda bir rağbet görmüştür. İstanbul ve Londra'da ise bu emisyon başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³²²

1873 yılı istikrazının sağlanması sırasında Merton ile Theodor Tubini arasında bir rüşvet meselesi ortaya çıkmıştır. Kredinin sağlanması için Mahmut Paşa'nın 100.000 sterlini Theodor Tubini'ye rüşvet olarak verdiğini iddia eden Merton konuyu mahkemeye taşımıştır. Paranın yarısını talep eden Merton, mahkeme tarafından haksız bulunarak mahkeme bu rüşvet iddiasının kanıtlanamadığını düşünerek Merton'u haksız bulmuştur.³²³

İtibar-ı Umumi Bankasının ve Societe General'in Osmanlı Devleti'nin mâli işlemlerinde başarılı neticeler elde etmeleriyle beraber diğer finans kurumları ile aralarında rekabet ortamı da oluşmaktaydı. Bu rekabet sayesinde Osmanlı Mâliyesi iflasına yaklaşan süreci biraz daha erteleme imkânını buluyordu.³²⁴ İtibar-ı Umumi Bankası Osmanlı Bankası'ndan sonra hisse senetleri en fazla değer bulan kurumdu.³²⁵ Kasası Osmanlı tahvilatı ile dolu olan bu banka ayrıca Hazine ile beraber yüklü miktarda cari hesapları kontrol ediyordu. Ancak 1875 yılındaki kararname, son

³²⁰ Du Velay, **a.g.e.**, s. 123-124.

³²¹ BOA, A.DVN.NMH, 21/3 (22 Recep 1290/15 Eylül 1873); Du Velay, **a.g.e.**, s. 194-195.

³²² Du Velay, **a.g.e.**, s. 196.

³²³ BOA, HR.TO 512/63 (24 Cemaziyelevvel 1290/20 Temmuz 1873).

³²⁴ Du Velay, **a.g.e.**, s. 186.

³²⁵ Kazgan, **a.g.e.**, s. 142.

dönemdeki bütün Osmanlı istikrazlarını idare etmiş olmasından dolayı en fazla İtibar-ı Umumi Bankası'nı etkiledi.³²⁶

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Credit General Ottoman'ın 19 Nisan 1875 tarihinde yapılan yıllık genel kurulunda kuruluşundan beri kaydettiği gelişme ve gerçekleştirdiği mâli operasyonlar değerlendirilmiştir. Şirket-i Umumiye hariç Galata'nın tüm önemli kuruluşlarının katıldığı oturumda Londra, Viyana ve Paris piyasalarında bankanın yürüttüğü faaliyetlerin 5 yıl içerisinde hisselerine kattığı değer açıklanarak bunun hisse başına 12 lira olduğu saptanmıştır. Bankanın beşinci hesap yılı olarak hazırlanan raporda beş yıl içerisinde gerçekleştirilen önemli faaliyetlere değinilmiştir. 1873-1874 yıllarında yaşanan krizi atlatmasında ve 252.302 lira kâr etmesinde Bernard Tubini yönetimindeki idareci kadronun başarıları ön plana çıkarılmıştır. Ardından genel kurulun gündem maddelerinden biri olan yönetim kurulunun tekrardan seçilmesine geçilmiştir. Yapılan seçim sonucunda yönetim kurulu listesi Bernard Tubini, Hyacinthe Tubini, Mihran Düz, Köçeoğlu Agop Efendi, Jean Lorando, Zani Stefanovitch ve Paradia Chiari'den oluşmuştur.³²⁷

Tablo-II: Credit General Ottoman Bankası'nın 1871-1875 Arası Başlıca Mâli Faaliyetleri³²⁸	
Mâli Faaliyet	Katılım Şekli
1871 Tarihli % 6 Faizli Dış İstikraz	İstikraz akdi yapılmış ve emisyon yürütülmüştür.
1872 Tarihli % 9 Faizli Hazine Tahvilatı İhracı	İtibar-ı Umumi Bankası emisyonda yer almıştır.
1873 Tarihli 160.000.000 Frank İstikraz Akdi	Osmanlı Mâliyesine doğrudan kredi sağlanmıştır.
Demiryolları İnşaatı İçin %5 Faizli 50.000.000 Lira İstikraz	Osmanlı Bankası ile işlemler yürütülmüştür.

³²⁶ Du Velay, a.g.e., s. 230.

³²⁷ Haydar Kazgan, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi**, Türkiye Bankalar Birliği Yay., İstanbul 1997, s. 248-250.

³²⁸ Kazgan, a.g.e., s. 252-254.

Rumeli Demiryolları Sendikası Obligasyonu	Banka emisyon faaliyetlerinde yer almıştır.
Peru Hükümeti Bonolarının Satın Alınması	1.000.000 Franklık Yatırım
1872 Tarihli % 5 Faizli Peru Hükümeti İstikrazı	Banka emisyon ihracında yer almıştır.
1872 Tarihli 80.000.000 Franklık İspanya Kredisi	Banka bu istikraza 500.000 frank ile katılmıştır.
1875 Tarihli % 7 Faizli Mısır İstikrazı	Banka bu istikraza belirli bir meblağ ile iştirak etmiştir.
1874 Tarihli % 5 Faizli Osmanlı Konsolide İstikrazı	Banka bu istikraza 250.000 lira ile katılmıştır.

Bankanın genel kurulunda gider kalemleri üzerinde de durularak yapılacak yeni banka binası için 11.634,52 lira değerinde harcama yapıldığı belirtilmiştir. Diğer bir gider olarak yaşanan ekonomik krizlerin yol açtığı kambiyo işlemlerindeki 15.945,75 liralık kayıp gösterilmiştir. Bunun yanı sıra bankanın kuruluşundan beri edindiği portföyü; 3. Seri hazine bonoları, Esham-ı Umumiye, Rumeli Demiryolları Tahvilatı, 1873 % 6 faizli dış istikrazı, bankanın hisse senetleri ve % 7 faizli Mısır tahvilatından oluşmaktaydı. Bankanın tüm mâli operasyonlarından elde ettiği kâr ise 176.220,34 liraya ulaşmıştır.³²⁹

Ancak 1875 senesinde Osmanlı Devleti'nin iflasını ilan etmesinin ardından Credit General Ottoman da içerisinde daralmaya gitmiştir. Nitekim son büyük istikrazı 1879 Mart sonlarında Osmanlı Hükümet'ine verdiği 100.000 lira borç olmuştur.³³⁰ İtibar-ı Umumi Bankası'nın 1881 yılında Duyun-ı Umumiye'nin kurulmasının ardından Osmanlı Devleti dahilindeki kredi sağlama işlemleri azalmış ve faaliyetleri 1899 yılında sona ermiştir.

³²⁹ Kazgan, a.g.e., s. 254-255.

³³⁰ Clay, a.g.e., s. 390.

3. 1875 Senesi İstikrazları ve Lorando Biraderler Kumpanyası

1869-1875 seneleri arasında iç borçlanmasını özellikle başını İtibar-ı Umumi Bankası'nın çektiği finans kurumları ile sürdüren devlet, 1875 senesinin kriz ortamında içerisinde bulunduğu dar boğaz nedeniyle acil çarelere başvurmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde faiz oranlarının artması karşısında Mâliye Hazinesi'ne % 15'den % 18'e kadar yükselen nispetlerde borç verilmekteydi. Artık en küçük bir masrafı dahi karşılamak için istikraz yoluna gidiliyordu. 1875 senesi içerisinde Lorando Biraderler ile yapılan istikraz sözleşmelerini yüksek faizli iç borçlanmalar oluşturacaktır.

Bu istikrazlardan ilki Nafia Nezareti ile Haydarpaşa'dan İzmit'e kadar olan demiryolunun birikmiş borçlarının ödenmesi ve masraflarının karşılanması için yapılmıştır. Borcun sözleşmesinin yapılmasına kadar Lorando Biraderler ve Hükümet arasında borcun detayları konusunda bazı görüşmelerde bulunulmuştur. Önce Aralık 1874 tarihinde Nafia Nazırı Ethem Paşa ve Lorando Biraderler arasında 20.000 liralık istikraz için % 12 faiz ve % 3 komisyon verilerek demiryolu gelirleri karşılık gösterilmek üzere anlaşılmıştı. Ancak Meclis-i Mahsusa'da 7 Ocak 1875 tarihindeki görüşmenin ardından demiryolu hasılatının borca teminat gösterilmesi maddesinin çıkarılarak % 15'lik bir faizin Lorando Biraderlere teklif edilmesi istenmiştir.

27 Ocakta Nafia Nazırı, istenen şartların Lorando Biraderler tarafından kabul edildiğini bildirerek 20.000 liralık meblağın yeterli olmayacağı beyanıyla borçlanmanın 10.000 lira daha arttırılmasını istemiştir. Artışı kabul eden Sadaret hasılatın teminat gösterilmesini sakıncalı bulmuştur. Ethem Paşa 3 Şubat'ta bu miktarın Haydarpaşa'dan İzmit'e kadar olan demiryolu inşaatı için çıkarılmış olan ve Mâliye Nezareti elinde bulunan 350.000 liralık Esham-ı Cedide'den karşılanabileceğini beyan etmiştir. Bu teklif Mâliye Nezareti'ne sorulduğunda esham satışından bu sırada birçok alacağın karşılanacağı belirtilerek yeni esham satışı sonrasında olumlu cevap verilebileceği cevabı alınmıştır. Ethem Paşa'nın, yeni esham satışını yapılması için vakit olmadığını ve acilen istikraza gidilmesi gerektiğini

vurgulaması üzerine mukavele 11 Mart'ta padişaha arz edilmiş ve 12 Mart'ta onay iradesi çıkmıştır.³³¹

Yapılan mukaveleye göre Lorando Biraderler Haydarpaşa Demiryolu İdaresi'ne 30.000 lira vermeyi taahhüt ediyorlardı. Bu meblağın 20.000 lirası sözleşmenin yapıldığı tarihte, kalan 10.000 ise dört ay içerisinde teslim edilecektir. Borcun faizi % 15 olmak üzere demiryolu idaresi tarafından Lorando Biraderlere nakden 1250 liralık taksitler halinde geri ödenecekti. Bunun haricinde de herhangi bir miktar ödenmeyecekti. Rumi 1876 senesi Mayısından itibaren başlayacak olan geri ödeme 1877 senesi Temmuzunda sona erecekti. Mukavelenin son maddesine göre demiryolu idaresi borcun geri ödemediği takdirde Mâliye Nezareti bu istikraza kefil oluyordu.³³² Mukavelenin ardından Lorando Biraderler, sırasıyla 1875 senesinin 20 Martında 20.000 liralık; 8 Nisanında 5.000 liralık; 22 Mayısında ise 5.000 liralık teslimat yapmışlardır.³³³

Hükümetin Lorando Biraderlerden yaptığı diğer bir istikraz Haziran 1875 tarihlidir. Mâliye Nezareti ile yapılan ve geri ödenmemesi üzerine 1901'de Osmanlı Devleti ile Fransa arasında ciddi bir krize konu olan bu borçlanma, Baltazzi'ye olan 124.000 liralık borç taksitinin ödenmesi için yapılmıştır. Borçlanma sözleşmesi için 13 Haziran 1875 tarihinde irade çıkmıştır.³³⁴ Mâliye Nazırı Yusuf Paşa ile yapılan mukaveleye göre Lorando Biraderler 55.000 lirayı, dokuz ayda Mâliye Hazinesi'ne vermeyi taahhüt ediyorlardı. Teminat olarak gösterilen Selânik, Tuna, Edirne vilayetlerinin gelirleri dokuz ay boyunca Hazine'de tutularak sürenin sonunda % 12 faiz verilmek kaydıyla Lorando Biraderler'e teslim edilecekti. Ayrıca bu süre sonunda ödenmez ise kalan miktar üzerine % 12 faiz ve % 0,5 komisyon eklenecekti.³³⁵

Eylül 1875'te Mösyö Lorando ile Bahriye Nezareti arasında yapılan 40.000 liralık istikraz anlaşması fahiş faiz ile yapılmış diğer bir sözleşmedir. Bahriye Nazırı Sadaret'e bu istikraz ile ilgili yazdığı yazıda askerlerin ve mühimmatın taşındığı vapurların masrafları ile asker maaşlarının ödenmesi için 10.000.000 kuruşluk bir

³³¹ BOA, İ.MMS 51/2234 (4 Safer 1292/12 Mart 1875).

³³² BOA, İ.MMS 51/2234.

³³³ BOA, Y.PRK.TNF 7/13 (10 Recep 1319 / 23 Ekim 1901).

³³⁴ BOA, İ.DH 703/49172 Lef 3 (9 Cemaziyelevvel 1292/13 Haziran 1875).

³³⁵ BOA, İ.DH 703/49172 Lef 1.

ihtiyacın olduğu ve bunun karşılanması için bankerlerden yapılan borçlanma teşebbüsünün başarısız olduğu belirtilerek, sonunda Lorando'dan olumlu yanıt alındığını söylemekteydi.³³⁶ İstikraz olunacak 40.000 lirayı Mösyö Lorando 29 Eylül 1875 tarihinden itibaren teslim başlanmıştır. Yapılacak geri ödeme Bahriye Hazinesi'ne ait fenerlerin gelirlerinden temin edilecekti. Bu borç için Lorando'ya % 14 faiz verilecek olup başka bir şey talep etmeyecekti.³³⁷

C. 1875-1881 YILLARI ARASINDA OSMANLI MALİYESİ VE LORANDO-TUBİNİ TİCARET EVLERİ

İtibar-ı Umumi Bankası'nın başını çektiği 1872-1873 borçlanmalarına rağmen 1875 senesine gelindiğinde mâli yetersizlikler had safhaya ulaşmıştı. 1872-1875 yılları arasında yaşanan kıtlık sebebiyle aşar ve diğer vergilerin toplanamaması ve Bosna – Hersek'te çıkan ayaklanmanın getirdiği masraflar ile hazinenin yükü gittikçe artmaktaydı. Ayrıca dış borçların yıllık 12.000.000 sterlini aşan mâliyeti ve 16.000.000 sterlini bulan dalgalı iç borçlar hükümetin elini iyice daralıyordu.³³⁸ Bu sıkıntıların yaşandığı dönemde dış kredi de sağlayamayan hükümet, Galata Bankerleri'nden sürekli yüksek faizlerle borçlanma yoluna gidiyordu.

Öte yandan Avrupa ve Amerika piyasalarında 1873 yılında Avusturya Borsası'nın çöküşü ile başlayan mâli kriz, zaten kötü durumda olan Osmanlı Mâlîyesi'ni daha da güç bir duruma sokmuştur. Nitekim Avrupa'dan borç sağlama artık imkânsız bir hale gelmiştir. Bu vaziyet karşısında Mahmut Nedim Paşa, 5.000.000 liralık bütçe açığının bulunduğunu ve hükümetin borçların anapara ve faizlerinin ancak yarısını kalan kısmını da 5 yıla bölünmüş taksitler halinde ödenebileceğini duyuran 6 Ekim 1875 tarihli *moratoryum* kararını ilân etmiştir.³³⁹ İlan edilen kararnamede mevcut şartlarda dış borç taksitlerinin yarısının nakden ödeneceği taahhüt edilmekteydi. Diğer yarısı için ise % 5 faizli ve 5 yıl vadeli tahvilatın verilmesi

³³⁶ BOA, İ.DH 708-49577 Lef 2 (29 Eylül 1875).

³³⁷ BOA, İ.DH 708-49577 Lef 1 (29 Eylül 1875).

³³⁸ Donald C. Blaisdell, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mâlî Denetimi Düyunuümüye**, Doğu Batı Yay., İstanbul 1979, s. 75.

³³⁹ Özçelik, **a.g.m.**, s. 15; Cevdet Küçük, "Düyûn-ı Umûmiyye", **DİA**, c. 10, 1994, s. 58.

ön görülmekteydi. Bu tahvilata teminat olarak tüm gümrük gelirleri ile tuz, tütün, ağnam resmi ve Mısır vergisi gösterilmiştir.³⁴⁰

1875 kararnameşinin ilân edilmesinin ardından özellikle yurt dışındaki tahvil sahipleri kararı protesto ettiler. Nitekim Osmanlı tahvillerinin en yoğun şekilde tedavülde olduğu Londra ve Paris piyasalarından tepkiler gelmekteydi.³⁴¹ İçerde ise tepkilerini en yoğun şekilde ortaya koyan ve moratoryumun oldu-bittiye getirilmesine karşı çıkan devlet bankası hüviyetindeki Osmanlı Bankası ve Galata Bankerleri olmuştur. Özellikle Osmanlı Bankası ve Credit General Ottoman'ın başını çektiği bankalar moratoryumun etkilerinden dolayı iki sene boyunca ortaklarına kazanç sağlayamamışlardır.³⁴² Son istikrazların gerçekleşmesinde ön planda bulunan İtibar-ı Umumi 1875 kararnamesinden ziyadesiyle etkilenmiştir. Banka 275 franka satın aldığı hisseleri 1876 senesi sonunda 50 franktan piyasaya sürmekteydi.³⁴³ Aynı durum bankanın devletten alacağıının artması ile de kendisini göstermektedir. Nitekim Mart 1875'te Banka'nın Osmanlı Devleti'nden 331.866 lira alacağı bulunmaktaydı.³⁴⁴ Ekim 1875 tarihinde ise bankanın alacağı 356.298 liraya yükselmiştir.³⁴⁵ Clay'a göre 1875 tarihinde Credit General Ottoman'ı diğer Galata kurumlarının aksine iflastan kurtaran Paris'teki ortağı Societe Generale idi.³⁴⁶

Osmanlı Devleti'nin moratoryum kararının kesinleşmesinin ardından Osmanlı tahvillerinin sahipleri Fransa ve İngiltere'deki tahvil sahiplerinin haklarını temin etmek için birlikler oluşturdular. İstanbul'da ellerinde önemli miktarda tahvilleri bulunan kurum ve şahıslar ve özellikle 1872 hazine bonoları sahipleri İtibar-ı Umumi Bankası'nın teşebbüsleri ve liderliğinde Osmanlı Hükümeti ile görüşmelerini sürdürmüşlerdir.³⁴⁷ Yürütölen görüşmelerde Galata Bankerleri adına oluşturulan konseyde Bernard Tubini de yer almıştır.³⁴⁸

³⁴⁰ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 58-59; Du Velay, **a.g.e.**, s. 209-210.

³⁴¹ Blaisdell, **a.g.e.**, s. 79.

³⁴² Haydar Kazgan, "Galatada Bir Yabancı", **Para ve Sermaye Piyasası Dergisi**, Aralık 1986, s. 45.

³⁴³ Du Velay, **a.g.e.**, s. 230.

³⁴⁴ Clay, **a.g.e.**, s. 281.

³⁴⁵ Clay, **a.g.e.**, s. 283.

³⁴⁶ Clay, **a.g.e.**, s. 306.

³⁴⁷ Du Velay, **a.g.e.**, s. 222-223.

³⁴⁸ Clay, **a.g.e.**, s. 519.

Moratoryumun olumsuz tepkiler ve sonuçları devam ederken Bosna-Hersek'teki isyanını sebep gösteren Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti. Bu karışık dönemde başlayan savaşın finansmanı konusunda devlet, gerekli meblağı arama yollarına girdi ve önlem olarak tekrardan kaime ihracına yöneldi. İlk etapta 2 milyon ve toplamda 3 milyon kaime tedavüle çıkarılacaktı.³⁴⁹

Hükümet, savaşın acil masraflarını karşılayabilmek için Galata Bankerleri ile de görüşmelere başladı. Bu doğrultuda ilk olarak Mavrocordato ve Dersaadet Bankası ile 350.000 lira tutarındaki istikraz anlaşması yapıldı. 1876 senesi sona ermeden Şirket-i Umumi ile 118.721 sterlin ve Zarifi ile 53.000 liralık diğer sözleşmeler bunu takip etti.³⁵⁰ Diğer taraftan Rusya'nın Osmanlı sınırlarında askeri hazırlıklarda bulunması endişelerin iyice artmasına neden oldu. Bu doğrultuda hükümet, Osmanlı Bankası ve Galata Bankerleri ile yeniden kaime ihracı için görüşmelere başladı. Tedavüle çıkarılacak olan 7 milyon liralık kaime, iflasa doğru sürüklenen bankaların alacaklarının ödenmesinde, acil masrafların karşılanmasında, bankerlere olan borç ödemelerinde ve bakır sikkelerin piyasadan çekilmesinde kullanılacaktı.³⁵¹

Bu sırada iç siyasette önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Mithat Paşa ve taraftarlarının desteği ile tahta çıkan II. Abdülhamid verdiği sözü yerine getirmiş ve 26 Aralık 1876 tarihinde meşrutiyeti ilân ederek *Kanun-ı Esasi*'yi kabul etmişti.³⁵² II. Abdülhamid, 1875 kararnamesine yönelik dahilde ve hariçte yükselen tepkilere karşı devletin borçlarının siyasi bir hüviyette olmayıp şahıslara olduğunu belirterek yakın bir zamanda çözüm yolunun bulunacağını açıkladı.³⁵³

Balkanlardan gelen isyan haberleri ve Rusya'nın baskıları nedeniyle artan gergin siyasi ortam yeni gelişmeleri doğuracaktı. Nitekim 1877 senesinin Şubat ayının başında Mithat Paşa'nın azledilip yerine Ethem Paşa'nın atanmasıyla başlayan süreçte siyasi istikrarsızlık da artmıştır.

³⁴⁹ Akyıldız, *Para Pul...*, s. 94-96.

³⁵⁰ Hulkiender, *a.g.e.*, s. 95.

³⁵¹ Akyıldız, *a.g.e.*, s. 107, Eldem, *a.g.e.*, s. 133-134.

³⁵² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. IV, TTK Yay., s. 7.

³⁵³ Cevdet Küçük, *a.g.e.*, s. 59.

1877 yılının başında Rusya'nın Bulgaristan'a muhtariyet ve başka bir takım isteklerde bulunması gerginliğin iyice artmasına sebep oldu. Nitekim Nisan başında Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti.³⁵⁴ Bu koşullar altında masrafların iyice artacağı aşikârdı. Dolayısıyla hükümet tekrardan Galata Bankerlerine yöneldi. Bu dönemde pek çok bankerin iflas etme noktasına gelmesi hükümeti tekrardan Zarifi ile yapılacak istikraz sözleşmelerine zorunlu kılıyordu. Nitekim Temmuz ayında 300.000 liralık yeni bir borçlanmaya gidildi.³⁵⁵

Savaşın finansmanı için başvuru yöntemlerinden bir diğeri de harcamaların yurtdışından kredilerle sağlanması olmuştur. Moratoryumun etkilerinin Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhinde artması sebebiyle uzun süredir dış borçlanma yolu kapanmış bulunmaktaydı. Böyle bir ortamda savaşın finansmanı için Mâliye Müsteşarı Zühdü Bey, 5 milyon liralık bir istikrazın Osmanlı Bankası aracılığıyla Londra'dan sağlanması konusunda anlaşmaya vardı. İhraç edilecek olan tahvillerin ihraç fiyatı % 52 ve % 5 faizli olacaktı. Ayrıca teminat olarak Mısır vergisi gösterilecekti. Ancak Londra'da bu ihracın tepkiyle karşılanması nedeniyle Osmanlı Bankası istikrazın yükünü üstlenmek durumunda kaldı. Bu istikrazdan hükümetin eline 2.860.000 lira geçmiştir.³⁵⁶

1878 başında savaşın tüm cephelerinden mağlubiyet haberleri gelmekteydi. Ayrıca savaşın getirdiği huzursuz ortam ve Rus ordusunun hızlı ilerleyişi neticesinden yurtlarından ayrılan muhacirlerin iskânı sorunu ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Zarifi'nin başını çektiği 45 milyon kuruşluk istikraz sözleşmesi içerisinde Şirket-i Umumi, Dersaadet Bankası ve Stefano Ralli ile birlikte Esham ve Kambiyo Şirketi de yer aldı. Paranın kaime olarak verilecek olması bu sırada düşük fiyatlarla tedavülde bulunan kaime nedeniyle hükümetin baştan zarar etmesine yol açtı. Ayrıca borçlanmanın 39 milyon kuruşluk kısmı Osmanlı Bankası'nda rehin olarak tutulan kaimeler üzerinden mahsup edilecekti. Borca teminat olarak Rumi 1294 senesi ağnam

³⁵⁴ Karal, a.g.e., s. 40.

³⁵⁵ Hulkiender, a.g.e., s. 96-98.

³⁵⁶ Blaisdell, a.g.e., s. 84; Du Velay, a.g.e., s. 238-239.

gelirleri gösterildi. Bankerlere verilecek % 2 komisyon ile birlikte 45.900.000 kuruş miktarında geri ödeme yapılacaktı.³⁵⁷

Rus ordularının 20 Ocak 1878 tarihinde Edirne'yi işgal etmeleri üzerine hükümetin ateşkes anlaşması için istekleri Rusya'ya iletildi. Rus ordularının Yeşilköy'e kadar ilerlediği haberinin alınması üzerine yeni bir darbe teşebbüsünden çekinen II. Abdülhamid 13 Şubat 1878'te meclisi tatil etti. 3 Mart'ta imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti mağlup devlet sıfatıyla 35.310.000 kuruş savaş tazminatı ödemeye mahkûm ediliyordu. Ayrıca bu antlaşma ile Karadağ, Sırbistan ve Romanya bağımsızlık kazanırken Bulgaristan muhtariyet elde ediyordu.³⁵⁸

Ayastefanos antlaşması ile Rusya'nın elde ettiği kazançlar Avrupa'nın hoşuna gitmeyen bir durumdu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin ödeyeceği savaş tazminatı kendi alacakları için teminat olarak gösterilen gelirlerin tehlikeye düşmesi anlamına geliyordu. Özellikle tahvil sahipleri kendi hükümetlerine bu yöndeki endişelerini dile getirdiler. Bu girişimler sonuç vererek Ayastefanos Antlaşması'nın Berlin'de tadil edilmesi konusunda anlaşıldı.³⁵⁹ Berlin'de toplanan kongrede tahvil sahiplerini temsilen bulunan delegeler kurulacak uluslararası bir komisyonun kurularak şikâyetlerin değerlendirilmesini ve çözüm bulunmasını talep ettiler. Nitekim Rusya'ya verilecek savaş tazminatının kendi alacaklarından sonra ödenmesi konusunda anlaşmaya varıldı.³⁶⁰

Bir yandan savaşın vermiş olduğu ağır mâli yük ve ordunun giderleri, diğer taraftan Osmanlı topraklarına sığınan muhacirlerin iskânı ve iaşesi giderek artan masraflara yol açmıştı. Hükümet bu masrafların karşılanması için tekrardan borçlanmaya gitmekten başka çare bulamamaktaydı. Nitekim Esham ve Kambiyo Şirketi'nin de dahil olduğu yeni istikrazlara başvuruldu.

³⁵⁷ Hulkiender, **a.g.e.**, s. 101.

³⁵⁸ Karal, **a.g.e.**, s. 64.

³⁵⁹ Özçelik, **a.g.m.**, s. 20; Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", **DiA**, c. 5, 1992, s. 516-517.

³⁶⁰ Blaisdell, **a.g.e.**, s. 83. Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. M. R. Milgrim, "The War Indemnity and Russian Commercial Investment Policy in the Ottoman Empire: 1878-1914", **Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar (8-10 Haziran 1973)**, Ed. Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975, s. 297-366.

Kasım 1878 tarihinde toplanan Meclis-i Mahsusa'da ordunun iâşe ve giyim gibi bazı acil ihtiyaçları için 1.000.000 liraya ihtiyaç olduğu tespit edildi. Bu miktarın karşılanması için Esham ve Kambiyo Şirketi ve Şirket-i Umumiye 201.500 lira ile istikraza dahil oldu. İstikrazın 46.500 lirası borcu sağlayan şirketlerin alacakları için ayrıldı. Alacaklara ayrılan kısma sözleşme tarihinden itibaren kalan kısmı için ise teslim tarihinden başlayarak % 11 faiz verilmekteydi. Bu borca teminat olarak Konya, Halep, Aydın, Selanik, Adana ve Kastamonu vilayetlerinin ağnam gelirlerinin 250.000 liralık kısmı gösterildi.³⁶¹

Hükümet, 1878 yılının Kasım ayında Şirket-i Umumiye ile Esham ve Kambiyo Şirketi'nin dahil olduğu yeni bir istikraza daha başvurdu. Bu doğrultuda 1.650.000 liralık istikraz akdi ile 750.000 liralık kaimenin tedavülden kaldırılması, 560.000 lirası Osmanlı Bankası'na olan borçlara ve kalanı ise Hazine'nin harcamalarına ayrılması için anlaşıldı. Meblağın Hazine'ye teslim edilmesi taksitler halinde olacak olup 200.000 lirası 10 gün içerisinde teslim edilecekti. 900.000 lirası altın olarak teslim edilecek olmakla beraber borçlanmanın kalan kısmı Şirket-i Umumiye ile Esham ve Kambiyo Şirketi'nin alacaklarına ayrıldığından hükümetin eline 1.100.000 lira geçmiş olacaktı. %10 faizli istikrazın 637.874 liralık kısmı gümrük vergisinden teminat olarak gösterildi. Geri kalan kısmı Rüşumat Emaneti'nden karşılanmakla beraber her iki şirkette bu sırada memurlarını gözetmen olarak gönderebileceklerdi.³⁶²

Diğer yandan Berlin Antlaşması ile Avrupalı devletlerin Osmanlı Mâliyesi'ne müdahalede bulunmalarını öngören milletlerarası komisyon fikrine karşı içerde böyle bir müdahaleyi kendi alacaklarına karşı tehdit olarak gören Galata Bankerleri ile konuyu görüşmek üzere 1 Ekim 1878 tarihinde bir komisyon toplandı. Sadrazam Tunuslu Hayreddin Paşa, riyasetinde toplanan bu komisyonda devletin genel varidatı üzerinden bir plan yapılarak borçlara dair ödeme takvimi oluşturulması ön görülmekteydi. Osmanlı Bankası müdür Foster ile Credit Lyon Bankası müdür Mercet'in de üye olduğu komisyonda öncelikle Galata Bankerleri'nin borçları ele alınmıştır. 9 milyona yakında iç borcun yaklaşık 4'te 3'ünü Osmanlı Bankası'na olan

³⁶¹ BOA, İ.MM nr. 2810 (10 Zilkade 1295/6 Kasım 1878).

³⁶² BOA, İ.DH nr. 63268 (4 Zilhicce 1295/29 Kasım 1878).

borçlar oluşturmaktaydı. Bu doğrultuda 22 Kasım 1878 tarihinde iç borç hamilleri ile alacaklarının düzenlenmesini ön gören bir anlaşma yapıldı.

Yapılan mukavele ile üzerinde indirimle gidilerek 8.750.000 liraya denk gelen borçların kambiyyaller suretiyle 10 sene içerisinde ödenmesi karara alındı. Ödemeye teminat olarak altı gelir kalemi verilmekle beraber tümünün işletmesi alacaklıların yöneteceği *Rüsumat-ı Sitte İdaresi*'ne devredilmekteydi. Böylelikle müskirat, pul, İstanbul ve civarı deniz ürünleri rüsumu, İstanbul, Edirne, Samsun ve Bursa İpek öşürü, tömbeki ve tütün tekeline oluşan altı kalemin senelik varidatı ödemelere ayrılmış 1.100.000 liralık taksiti karşıladıktan sonra geri kalan gelirin dış borçlara ödenmesi kararlaştırıldı.³⁶³ Yapılan anlaşmaya Osmanlı Bankası adına H. Foster, Emile Deveaux ve Von Has, Şirket-i Umumiye'yi temsilen ise Salamon Fernandez imza attılar. Anlaşmada Galata Bankerlerinden ise Bernard Tubini, George Zarifi, Eustache Eugenidi, Theodore Mavrocordato, A. Vlasto, A. Baker, Paul Stefanovitch, Şilizzi, Leonidas Zarifi, George Coronio, Ulyyse Nekroponte ve Z. Stefanovitch'in imzaları yer aldı.³⁶⁴

Rüsumat-ı Sitte İdaresi'nin göstermiş olduğu başarı Avrupa'da büyük yankı uyandırmıştır. Böylece Osmanlı tahvillerinin değeri artmıştır. İdarenin başarısı ile bankerlere olan borçların ödenmesi karşısında benzer bir uygulamayı İngiliz ve Fransız tahvil sahipleri de talep etmişlerdir. 13 Eylül 1881 tarihinde başlayan müzakereler neticesinde 20 Aralık 1881 tarihinde ilan edilen Muharrem Kararnamesi ile 1858, 1860, 1862, 1863, 1865, 1869, 1870, 1872 ve 1873 senesi istikrazları dahil edilerek borçların idaresini sağlayacak Duyun-ı Umumiye İdaresi kurulmuştur. Böylelikle daha önce kurulmuş olan Rüsüm-ı Sitte İdaresi'nin genişletilmiş bir şekli olarak ortaya çıkmıştır.³⁶⁵

³⁶³ Blaisdell, **a.g.e.**, s. 83.

³⁶⁴ Clay, **a.g.e.**, s. 459; Morawitz, **a.g.e.**, s. 46-47; Haydar Kazgan, *Düyûn-ı Umûmiye, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. III, İstanbul 1985, s. 701;

³⁶⁵ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 59.

D. YENİ DÖNEMDE BANKERLİKTEN İŞLETMECİLİĞE LORANDO VE TUBİNİLER (1881-1914)

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında devletin mâli sıkıntıları aşmak için başvurduğu yöntemlerden birisi de sarraflara uzun süreli imtiyazlar vermek olmuştur. Lorando ve Tubini aileleri bu imtiyazlardan bazı madenleri Avrupalı girişimciler adına veya kendi sermayeleri ile üzerlerine almışlardır. Fransız tabiiyetinde bulunup Katolik Cemiyetine yaptıkları katkılar ile bilinen Lorando ve Tubini ailelerinin Fransız ekonomisine katkıları da bu dönemde daha bariz ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda 1888 senesinden sonra Fransız yatırımları bankacılık, madencilik, liman ve demiryolları işletmesi gibi sektörlerde gelişmekteydi.³⁶⁶ Osmanlı topraklarında gelişen Fransız yatırımlarının vekili sıfatıyla iki ailenin mensupları idarede yer almışlardır.

1. Ergani Bakır Madeni

Yaklaşık 2000 yıllık bir maziye sahip olan Ergani Bakır Madeni, Osmanlı Devleti tarafından ilk başlarda cevherin beşte biri devlete verilmek şartıyla mültezimlere verilmiştir. 1850 senesinden sonra ise maden devlet tarafından ihale olunarak mültezimlere kiralanmıştır. Ergani'deki bakırın dünya piyasasındaki değeri dünyadaki en kıymetli bakır madeni olmasını da sağlamıştır.³⁶⁷

Tubini ailesinden Bernard Tubini'nin maden ile olan ilişkisi 1888 senesi başında başlamaktadır. Glasgow Herald gazetesinin 13 Ocak 1888 tarihli haberinde Diyarbakır'da yer alan Ergani Bakır Madeni'nin önemli bakır madenlerinden olduğu belirtilerek bu sırada yeterli miktarda cevherin çıkarılamamasından dolayı madenin başmühendisi Vaisse'nin üretim hacmini arttırmak için teklifte bulunduğu ifade edilmiştir. Madenin artan önemi karşısında Bernard Tubini, Fransız girişimciler adına Osmanlı Devleti ile olan müzakereleri yürütmüştür.³⁶⁸ Nitekim çok geçmeden Ergani

³⁶⁶ Necla Geyikdağ, **Osmanlı Devletinde Yabancı Sermaye 1854-1914**, Hil Yayınları, İstanbul 2008, s. 107.

³⁶⁷ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, TTK Yay., Ankara 1994, s. 51-52.

³⁶⁸ **Glasgow Herald**, nr. 11, 13 Ocak 1888.

Bakır Madeni'nin 1880'li yıllarda Avrupa'da en güncel maden çıkarma metodu olan *methes* usulüne göre çıkarılması için Mösyö Methes adına vekilleri olan Banker Tubini ve Tüccar Mösyö Jan Patit Dalpeçu tarafına 25 Haziran 1888 tarihinde ihalesi yapılmıştır. Meclis-i Mahsusa kararının padişah iradesi ile onaylanması üzerine maden 40 sene müddetle Tubini ve Dalpeçu'ya bırakılmıştır.³⁶⁹

İmtiyaz mukavelesinde 1500 lira kefalet akçesi ve madenin inşaatı için 18 aylık bir süre tayin olunmaktaydı. 1891 senesine gelindiğinde madenden cevher çıkarılması işine henüz başlanamadığı Tubini tarafından verilen arzuhalden anlaşılmaktadır. Ağustos 1891 tarihindeki arzuhalde, madenin inşaatına başlanabilmesi için Avrupa'dan bir takım alet ve edevatın getirilmesine ihtiyaç duyulduğu ve bunun şimdiden sipariş olunursa madene ancak 1892 senesinin Temmuz ayında ulaşabileceği ifade ediliyordu. Meclis-i Vâlâ bunun üzerine, 18 aylık sürenin Mayıs 1892'den başlanmak üzere 14 ay daha uzatılmasına, 1500 lira kefalet akçesine 750 lira daha eklenmesine karar vermiştir. Ayrıca inşaat için verilecek süre 40 senelik imtiyaz müddetinden düşülecek ve eğer inşaat verilen yeni sürede de bitirilemez ise anlaşma feshedilecekti.³⁷⁰ Meclis-i Vâlâ'nın bu kararı irade ile onaylanarak icrası Mâliye Nezareti'ne havale edilmiştir.³⁷¹

Tubini ve ortağı olan Dalpeçu üzerlerine düşen taahhüdü yerine getiremediklerinden imtiyaz konusu ihtilafı bir hale düşmüştür. Neticede 2 Ağustos 1896 tarihli Meclis-i Vâlâ kararı ile ihalesinin fesholunarak madenin en iyi şartlar sunan başka bir girişimciye verilmesi uygun görülmüştür.³⁷²

³⁶⁹ BOA, A.DVN.MKL 30/10 (15 Şevval 1305/25 Haziran 1888).

³⁷⁰ BOA, MV 66/107 (18 Muharrem 1309/24 Ağustos 1891).

³⁷¹ BOA, MV 67/55 (16 Safer 1309/20 Eylül 1891).

³⁷² BOA, MV 88/77 (22 Safer 1314/2 Ağustos 1896).

2. Sultançayırı Borasit Madeni

Bandırma civarında 1815 senesinde keşfedilen Borasit madeninin işletmesi 1867 senesinde bir Fransız Şirketi'ne devredilmiştir. Ardından şirket imtiyazını 1887 senesinde İngiliz menşeli "Borax Consolidated Ltd." şirketine devretmiştir. Dünya bor rezervinin önemli bir kısmı Osmanlı toprakları dahilinde olup I. Dünya Savaşı'na kadar dünyaya ihraç edilmiştir. Nitekim şirket 1888-1909 seneleri arasında 31.4 milyon kuruş kâr elde etmiştir.³⁷³

Karesi Sancağı Fart Nahiyesi'nde yer alan Sultançayırı Borasit madenleri için ilk imtiyaz Temmuz 1875'te Camille Desmazes'e verilir. Desmazes'in imtiyaz mukavelesine aykırı bir biçimde madeni Avrupa'ya kaçırmaya Osmanlı hükümetini madenin işletilmesi için yapılan diğer teklifleri değerlendirmeye iter. Öte yandan Desmazes ve Groppler Şirketi'nin sahip olduğu maden sahası haricinde kalan bor madenleri için Giove ve Hanson Şirketi'ne de imtiyaz verilir. Böylelikle Borasit madenleri sahası iki şirketin mücadele alanı haline gelmiştir.

Karesi Sancağı'ndaki bor madenleri sahası için 1875 senesinden başlayarak bu iki şirketin haricinde imtiyaz talebi için münferit başvurular da olur. Bunlardan Osmanlı tebaasından Mihran Şirinyan 1875 ve 1876 yıllarında maden sahasının içinde yer alan Sultançayırı, Yıldız, Ömerköy ve Demirkapı'da arama ruhsatı için Mâliye Nezareti'ne başvurur. Şirinyan istediği imtiyazı elde edemese de girişimlerinden vazgeçmeyecektir. Maden sahası için oluşan bu rekabet ortamında Ocak 1878'de Desmazes'in Sultançayırı, Yıldız, Ömerköy ve Demirkapı'yı içerisine alan sahada 99 yıl süre ile yeni bir imtiyaz elde etmeye çalışması diğer müteşebbislerin itirazlarına yol açar.³⁷⁴

1881 senesine gelindiğinde Karesi Sancağı'nın müstakil olarak tekrar teşkilatlandırılması sonucunda Şirinyan girişimlerini hızlandırarak 1 Eylül'de Yıldız, Demirkapı ve Ömerköy civarında maden arama ruhsatını elde eder. Öte yandan Desmazes ve Groppler ile Giove ve Hanson Şirketleri arasındaki ihtilafın 1880

³⁷³ Vedat Eldem, **a.g.e.**, s. 55-56.

³⁷⁴ Mesut Sayan, "Karesi Sancağında Bor Madeni İşletmeciliği (1865-1887)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 17-34.

senesinde çözülmesiyle beraber iki şirket, rekabet ortamı neticesinde % 15 oranlarına çıkan vergi oranları ve cevherin yurtdışına çıkarılmasında çıkarılan zorluklar karşısında birlikte hareket etmeye başlayacaklardır.

Mihran Şirinyan ile Desmazures Şirketleri arasındaki rekabet özellikle Demirkapı'da yer alan madenler üzerinde yoğunlaşacaktır. Desmazures ve Groppler ile Giove ve Hanson ortaklığı Meadin İdaresi, Karesi Mutasarrıflığı³⁷⁵ ve yerel halk üzerinde oluşturduğu nüfuz sayesinde Mihran Şirinyan gibi teşebbüslerin engellenmesini sağlayacaktır. Bu güçlü ortaklık karşısında İngiltere tebaasından James Whithall ile Ağustos 1883'te ortaklık kuran Şirinyan Demirkapı maden sahası için girişimlerini arttırmıştır.³⁷⁶

1887 senesine kadar ihtilaflı olan borasit madenleri sonunda Desmazures ve Groppler ile Giove ve Hanson ortaklığının maden cevherini kullanma imtiyazını almaları ile sona ermişse de Kasım ayında imtiyaz haklarını Osmanlı Bankası direktörü Morgan Foster'a devrederler. Foster'ın üzerine aldığı maden sahalarının imtiyazı aynı zamanda Avrupa ve Amerika kaynaklı şirketlerin ortaklığına dayanmaktaydı. Morgan Foster, İngiliz rafineri sahiplerinin 1 Aralık 1887 tarihinde Londra'da kurdukları *The Borax Company Limited* Şirketi'nin temsilcisi sıfatıyla maden sahasının direktörü konumunda bulunuyordu. Böylelikle Foster, Desmazures ve Hanson şirketlerinin sahip olduğu imtiyaz sahasını genişletmeye çabalarken aynı zamanda Demirkapı'da Mihran Şirinyan ile Vital'in ile olan rekabette de mücadeleye girişecektir. Aynı zamanda vekil olarak Manulaki Dimitriyadiye'yi vekil tayin eder.³⁷⁷

Foster'ın imtiyazı devralmasından sonra Etienne Antione Lorando ile bir ortaklığın içine girmiştir. Etienne Lorando, Sultançayırı'nda maden müdürü veya direktörü sıfatına sahip olmakla beraber görevi esnasında Osmanlı süvarilerinin sevkinde ve Bandırma'da bulunan Çerkezlere nezdinde yaptığı yardımlar sebebiyle dördüncü rütbeden nişan-ı mecdî ile ödüllendirilmiştir.³⁷⁸ İstanbul ve Balıkesir arasında Etienne Lorando'nun da dahil olduğu yazışmalardan Galata merkezli Foster

³⁷⁵ Osmanlı Devleti'nde Mutasarrıflık idareleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Fuat Öreñç, "Mutasarrıf" *DİA*, c. 31, s. 377-379.

³⁷⁶ Sayan, *a.g.tez.*, s. 37-56.

³⁷⁷ Sayan, *a.g.tez.*, s. 67-69.

³⁷⁸ BOA, İ.HR, 285/17728 (22 Zilhicce 1297/25 Kasım 1880)

kumpanyası ile ortaklık içerisinde olan Lorando kumpanyası'nın çeşitli yollara başvurarak Mihran Şirinyan ve James Whithall ile mücadele ettiği görülmektedir. Ayrıca Beyoğlu'ndan Bandırma'ya Morgan Foster'ın vekili olan Manulaki tarafından gönderilen bir mektuptan Etienne Lorando'nun Foster Kumpanyası'nın adına faaliyet gösteren müdürlerden olduğu anlaşılmaktadır.³⁷⁹ Bu doğrultuda hem mahalli idarecilere rüşvet yoluyla hem de yerel halkı kendi tarafına çekmek gibi argümanlar kullanılmıştır.

Hamidiye madenlerinin Şirinyan'a verilmesinden sonra bu bölgede yoğunlaşan mücadelede Şirinyan ve Whithall'in faaliyetlerine karşı geri çekilmeden mukavemette bulunması, Etienne Lorando, adamları olan Bardoçi ve Petri Gabriliyan ile olan yazışmalarında sıkça tekrarlamıştır. 16 Ağustos 1887 tarihli mektupta mücadele için Hamidiye köyü halkının ayaklandırılması ve Sultançayırı civarından gelecek halk ile de desteklenmesi istenmiştir. Dostlarım tabiri ile de İstanbul'daki ortaklarının desteğini hatırlatmıştır. Bu noktada yerel halkın Lorando kumpanyası tarafına çekilmiş olduğu görülmektedir. Nitekim mektubun açıklamasında Etienne Lorando'nun daha önce 16 Aralık'ta İngiliz, Fransız ve İtalyan bayraklarıyla Hamidiye madenine hücum ederek yerel halkın yanında yabancı ameleleri de kullandığı yazılmıştır.³⁸⁰

Madenin Şirinyan'a verilmesinden sonra Lorando ve ortaklarının rüşvet vermek suretiyle kendi taraflarına çektikleri Çerkezler, bölgede bulunan Osmanlı memur ve askerleri ile fiili mücadeleden geri durmamışlardır. Nitekim 20 Ağustos 1887 tarihli mektubunda Etienne Lorando, burada bulunan Osmanlı askerinin takviye edilmesine engel olunmasını ve valinin ise tehdit edilmesini istemiştir. Çerkez kadınlarının Lorando kumpanyasından madenin Şirinyan'a teslimine karşı para aldıkları, Osmanlı askerlerinin takviye edilmesini engellemek için Alay Beyi'ne rüşvet verilmesini teklif edildiği ve Vali üzerinde nüfuzunun olmasından dolayı Pamukhane kaymakamının valiyi ikna için kullanılmasının istendiği mektubun açıklamasında yazılmıştır. Ayrıca mektupta görüşmeleri gerçekleştirecek dostlar olan yerel idareciler de sıralanmıştır.

³⁷⁹ BOA, İ.DUİT 140/41, s. 8

³⁸⁰ BOA, İ.DUİT 140/41, s. 1.

Bunlar Mektubî Rafet Bey, azadan diye tanımlanan Basri, Giridlizade Ali Bey ve Antoniyadistir.³⁸¹

Etienne Lorando'nun 21 Ağustos 1887 tarihinde Demirkapı'ya gönderdiği diğer bir mektup sayesinde verilen mücadele hakkında daha detaylı bilgiler edinebilmekteyiz. Lorando ve Kumpanyası tarafından bölgede daha etkin bir rol oynamak üzere Demirkapı ve Hamidiye köylerinin Çerkez Şeyhi ile de birlikte hareket edilmiştir. Etienne Lorando, Şeyh Efendi'nin İstanbul'a yerel halkın Şirinyan aleyhinde olan şikayetlerini ifade etmek için gönderildiğini ancak Sultan ile görüşemeyip sadrazama bunu bildirdiğini ifade etmiştir. Öte yandan Etienne Lorando bu mektubunda, Şirinyan'a karşı olan mukavemette geri adım atılmamasını, Şirinyan'ın madene sokulmamasını emretmiştir.³⁸²

Demirkapı ve Hamidiye köylerindeki Çerkez halkı Şeyhinin Hamidiye köyü namına İstanbul'a iki telgraf göndererek bunları Mabeynci Ali Bey ile Hacı Mahmut Bey'e hitap edeceği Etienne Lorando'nun 4 Eylül 1887 tarihli mektubunda yer almıştır. Aynı zamanda İstanbul ve Londra'da herşeyin yolunda gittiğini ifade etmekle beraber Şirinyan'a karşı mukavemetten geri durulmasını isteyerek kendisinin de Bandırma'ya yakında ulaşacağını bildirmiştir.³⁸³

Etienne Antoine Lorando'nun maden müdürlüğünü ne kadar sürdürdüğü bilinmese de Morgan Foster'ın vefat etmesinin ardından varisleri madenleri İngiliz Lord Hillingdon'a devretmişlerdir. 1889 yılında ise Alman Birliği ve The Borax Company Limited arasındaki anlaşma ile kurulan ortaklık ile devam eden uluslararası şirketlerin Osmanlı topraklarında yer alan bor madenlerini yönetmesi durumu, 1899 senesinde Avrupa ve Amerikalı ortakların oluşturduğu The Borax Consolidated Şirketi ile zirveye ulaşır.³⁸⁴ The Borax Consolidated Şirketi'nin 1890 senesinden itibaren en büyük sermayesine sahip olan La Société Lyonnaise şirketi adına İstanbul'daki temsilcisi Aristide Tubini idi. Tubinilerin bu işletmecilikteki faaliyetlerine *A History of Borax* adlı eserlerinde yer veren N.J. Travis ve E.J. Cocks, Tubinilerin saray ve

³⁸¹ BOA, İ.DUİT 140/41, s.2-3.

³⁸² BOA, İ.DUİT 140/41, s. 4.

³⁸³ BOA, İ.DUİT 140/41, s. 4-5.

³⁸⁴ Sayan, **a.g.tez.**, s. 69-70.

çevresi ile olan bağlantıları sayesinde işleri hızlıca sonuca ulaştırabildiklerini ifade etmişlerdir. Aristide Tubini bunu gerektiğinde rüşvet dağıtarak da sağlamıştır. Ayrıca aynı eserde Aristide Tubini vefat ettikten sonra oğlu Hyacinthe Tubini'nin 1908 senesinde şirketin temsilciliği görevini devraldığı ve bu durumun Tubini ailesinin saray ve çevresindeki gücünün halen devam ettiğine kanıt olarak gösterilebileceği belirtilmiştir.³⁸⁵

Sultançayırı'nda yer alan Borasit madenleri için Tubinilerin yaptığı girişimler 1911 yılında tekrar başlamıştır. Bu girişimlerden ilki Tubini ailesinden H. Tubini'nin ihalesini kendisinin idare ettiği bir maden imtiyazını alması ile olmuştur. Aynı zamanda bu süreçte Mihran Şirinyan ve James Whithall ile olan anlaşmazlık, Tubinilerin de karşılaştığı sorunlardan birisi olmuştur.

Karesi Vilayeti'nin Fart Nahiyesi'nde yer alan Borasit madeninin ihalesi 19 Ekim 1911 tarihinde H.Tubini'ye verilmiştir. Tubini ile yapılan mukaveleye göre belirtilen madenin imtiyazı 60 sene müddetle kendisine bırakılmaktaydı. 12 maddelik mukavelenamede madenin imtiyaz süresi boyunca Tubini, 1069 dönümlük maden arazisinin her dönümü için yıllık 10 kuruş vergi vermeyi taahhüt ediyordu. Madenden Avrupa ve Amerika'ya yapılacak ihracattan % 16 vergi olarak ödenecek olup 150 lira ise *ferman-ı ali akçesi* olarak ödenecekti. Ayrıca hasılatın % 5'i kuruş % 5'i ise asgari oranda iane olarak alınacaktı.³⁸⁶

Tubini'ye verilen maden imtiyazı, bir önceki ihalenin sahibi olan Osmanlı tebaasından Mihran Şirinyan ve İngiltere tebaasından William Vital'in itirazları neticesinde ihtilafli bir konuma düşmüştür. Şirinyan ve Vital ortak sıfatıyla 1 Eylül 1881 tarihinde madenin işletmesi için ruhsatname almışlardır. Öte yandan maden cevheri üzerinden alınacak vergiden ve ihale için verilecek avanstın mahsub edilmek üzere 19 Temmuz 1891 tarihinde 4040 lirayı Mâliye Hazinesi'ne borç olarak vermişlerdir. Verdikleri borcu temin edememeleri üzerine hem ikraz ettikleri akçeyi kurtarmak hem de madenin devlet tarafından hazine-i hassaya devredilmek istenmesinden dolayı maden üzerindeki haklarından 22 Kasım 1893 tarihinde

³⁸⁵ N.J. Travis ve E.J. Cocks, **The Tincal Trail, A History of Borax**, Harrap, London 1984, s. 256-257.

³⁸⁶ BOA, ŞD 551/8 Lef 2 (19 Ekim 1911).

vazgeçmişlerdir.³⁸⁷ Ancak meşrutiyetin 1908 senesinde tekrar ilânından sonra madenin ihalesi tekrar açılıp Tubini'ye verilmesinden sonra maden üzerinde hakları olup ihalenin kendilerine verilmesini talep etmişlerdir.³⁸⁸

Şirinyan ve Vital'in hak taleplerine karşılık Osmanlı makamlarının farklı kararlar verdiği görülmektedir. Şura-yı Devlet, Vital ve Şirinyan'ı haklı bulurken Meclis-i Mahsusa ve Ticaret ve Ziraat Nezareti ise Şura-yı Devlet'in kararının anlaşılmadığını belirtirken kararının kanuna uygun olduğunu beyan etmiştir.³⁸⁹ Bu karışıklığın neden olduğu belirsizlik sonucunda ihalenin mukavelesinin imzalanmasının ardından halen iradenin verilmemiş olması Tubini tarafından protesto edilmiştir. Nitekim Tubini, 24 Eylül 1912 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne gönderdiği yazıda ihale koşullarının bir an evvel sağlanmasını talep etmiştir.³⁹⁰

Tubini'ye verilen imtiyaz mukavelesi 9 Şubat 1913 tarihinde irade ile tasdik edilerek yürürlüğe konmuştur. 11 Mart 1913 tarihli Meclis-i Vâlâ kararı ile Şirinyan ve Vital'in mahkemeye başvurmakta serbest olduğu belirtilerek Tubini'ye verilen ihalenin icrası Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne havale olunmuştur.³⁹¹

3. Üsküdar-Kadıköy Tramvay Hattı

19. yüzyıl aynı zamanda dünyada taşımacılık konusunda önemli adımların atıldığı bir yüzyıl olmuştur. Bu doğrultuda şehir içi taşımacılıkta öneme sahip olan tramvay, başlangıçta ray üzerinde atlarla çekilmek şeklinde kullanılmaktaydı. 1830 senesinde Amerika'da kullanılmaya başlanan bu uygulama İstanbul'da da faaliyete geçirilebilmesi için 1869 senesinde "Dersaadet'te Tramvay ve Tesis İnşasına" dair

³⁸⁷ Meselenin Şura-yı Devlet mazbatasında özetlenmesi ile malumat edinebilmekteyiz. BOA, ŞD 551/8 Lef 9 (13 Zilkade 1329/5 Kasım 1911).

³⁸⁸ Mihran Şirinyan ve William Vital'in Sadaret'e takdim ettikleri arzuhal için bkz. BOA, BEO 4153/311418 (5 Eylül 1328/18 Eylül 1912).

³⁸⁹ Şura-yı Devlet'in ilgili karar mazbatasına için bkz. BOA, ŞD 551/8 (13 Zilkade 1329/5 Kasım 1911). Meclis-i Vâlâ'nın ihalenin Tubini lehine icrasını Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden talep ettiği karar için bkz. BOA, MV (21 Cemaziyevvel 1330/8 Mayıs 1912); Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin Sadaret'ten ihalenin Tubini lehine icrasını talep ettiği yazı için bkz. BOA, BEO 4157/311718 Lef 4 (18 Nisan 1328/1 Mayıs 1912).

³⁹⁰ BOA, BEO 4157/311718 Lef 8 (11 Eylül 1328/24 Eylül 1912).

³⁹¹ BOA, MV 175/17 (26 Şubat 1328/11 Mart 1913).

mukavele yapılarak 40 yıl süre ile Dersaadet Tramvay Şirketi'ne imtiyazı verilmiştir. Böylece 1871 senesinde ilk atlı tramvay seferleri Azapkapısı-Galata-Tophane-Beşiktaş arasında işletilmeye başlanmıştır.³⁹²

İstanbul'da Tramvay taşımacılığının yaygınlaşması ile halkın da talepleri artmış ve artık tramvaylar yetersiz kalmaya başlamışlardır. Öte yandan atlarla çekilmesinden dolayı atların bakım masraflarının fazlaşması ve 1912 senesinde ihtiyaca binaen atların orduya teslim edilmesi artık 19. yüzyılın sonunda Avrupa başkentlerinde kullanılan elektrikli tramvayın uygulanmasını daha gerekli bir hale sokmuştur.³⁹³ Nitekim 20. yüzyılın başından itibaren elektrikli tramvay imtiyazının alınabilmesi için çeşitli projeler sunulmuştur.

Osmanlı sınırları içerisinde ilk elektrikli tramvaylar Şam Vilayeti'nde 1907 senesinde çalıştırılmaya başlanmıştır. Bunu Konya, Beyrut, Selanik ve Manastır için dağıtılan elektrikli tramvay imtiyazları izlemiştir. İstanbul'da ise elektrikli tramvay yapımı için çalışmalar başlamış ve Dersaadet Tramvay Şirketi'ne Aralık 1911 tarihinde imtiyaz verilmiştir. 1913 senesinde tamamlanması ön görüldüyse de Balkan Savaşları'nın başlaması ve 1913 senesi yaz aylarındaki sel felaketi nedeniyle ancak Şubat 1914 tarihinden itibaren elektrikli tramvay İstanbul'da görülmeye başlanmıştır.³⁹⁴

İstanbul'un ilk tramvay hatlarının yapılması ve rağbet görmesi çok geçmeden Anadolu yakası tarafında da tramvay hatlarının yapılması taleplerini arttırmıştır. Üsküdar iskelesinden Çamlıca'ya kadar atlı tramvayların işletilmesi 1870'lı yıllardan itibaren görüşülmekteydi.³⁹⁵ Nitekim Kasım 1899 tarihinde Üsküdar-Kadıköy arasındaki tramvay işletmesi ilk kez Ahmed Celalettin Paşa'ya verildi. Ancak imtiyazı yerine getiremediğinden dolayı Rusya vatandaşı olan Salavan'a devretmiştir. Bunun üzerine Salavan ile Nafia Nezareti arasında Üsküdar-Kadıköy tramvay hattı için Eylül 1902 tarihinde mukavele imzalanmıştır.³⁹⁶ Ancak Salavan'ın bu imtiyazı 1908

³⁹² Melek Çolak, "XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Trafik ve Tramvay", **Osmanlı Araştırmaları/Journal of Ottoman Studies**, XXII, İstanbul 2003, s. 177-179.

³⁹³ R. Sertaç Kayserilioğlu, **Osmanlı'da Ulaşımın Serüveni**, c.1, İ.B.B. Yay., İstanbul 2011, s. 197.

³⁹⁴ Kayserilioğlu, **a.g.e.**, s. 272-273.

³⁹⁵ Vahdettin Engin, **İstanbul'un Atlı ve Elektrikli Tramvayları**, İTO Yay., İstanbul 2011, s. 209.

³⁹⁶ BOA, BEO 3628/272083 Lef 3 (3 Cemaziyelahir 1320/7 Eylül 1902).

senesine kadar hayata geçiremediğini 1908 senesinde vekil Nesim imzasıyla verilen arzuhalden anlamaktayız. Bu arzuhalde Salavan'a verilen ihalenin bir an evvel gerçekleştirilmesi istenmiştir.³⁹⁷ Bunun üzerine Salavan imtiyazı Rus Popof ile Fransız Payet Dadavan'a devretmiştir. Dadavan'ın İstanbul'daki ortağı ve imtiyazının direktörü Mösyö Lorando idi.³⁹⁸

Üsküdar ve çevresine tramvay yapımı bir türlü gerçekleşemiyordu. Bunun en önemli sebeplerinden birisi bölgede Anadolu Demiryolları İdaresi'nin kendi imtiyazında olduğu gerekçesiyle yapımına karşı gelebileceği düşüncesi idi. Diğer yandan Aralık 1906 tarihinde Üsküdar ve çevresinde elektrikli tramvay hattının yapımı için Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'ya imtiyaz verilmiştir.³⁹⁹ Ancak bu imtiyazın Salavan'a verilen imtiyazı ihlal demek olduğu ve Anadolu Demiryolları Şirketi'nin muhalefeti sonucu tazminat ödenmesine yol açabileceği gerekçesiyle dönemin ricali tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir. Neticede Abdurrahman Paşa imtiyazın gereklerini yerine getirememiştir. Tramvay yapımı için girişimde bulunan imtiyaz sahiplerinin karşılaştığı diğer bir sorun ise hay üzerinde yer alan vakıf arazileri olmuştur.⁴⁰⁰ 1912 senesinde Fransız Omnium Enterprise ve onun temsilci Oktav Bezanson'a devredilen Üsküdar-Kadıköy tramvay imtiyazı Evkaf Nezareti'nin muhalefeti sonucu faaliyete geçememiştir. Bunun üzerine Evkaf Nezareti imtiyazı doğrudan 8 Mart 1913 tarihinde üzerine almıştır.⁴⁰¹

Kadıköy-Üsküdar Tramvay imtiyazının Evkaf Nezareti'ne devredilmesinden ve kendi tebaası Popof'un imtiyaz sahiplerinden olması nedeniyle Rusya duruma müdahale ederek protestoda bulunmuştur.⁴⁰² Hükümetin bu kararına ayrıca Mösyö Dodovan adına olarak Mösyö Lorando da protestoda bulunmuştur. Lorando bu protesto-namede Mösyö Salavan'dan devrolunan imtiyaz hakkının Popof ve Dadavan arasında bölüşüldüğünü ancak imtiyazın alınması için Nafia Nezareti'ne yapılan başvurunun neticesiz kaldığını ifade etmiştir.⁴⁰³ Neticede yapılan protesto-nameler

³⁹⁷ BOA, BEO 3628/272083 Lef 7 (23 Haziran 1325/6 Temmuz 1908).

³⁹⁸ BOA, BEO 4213/315915 (13 Şevval 1331/15 Eylül 1913).

³⁹⁹ BOA, BEO 2954/221519 (17 Şevval 1324/4 Aralık 1906).

⁴⁰⁰ Engin, **a.g.e.**, s. 210.

⁴⁰¹ BOA, BEO 4213/315915 (13 Şevval 1331/15 Eylül 1913).

⁴⁰² BOA, BEO 4202/315091 (29 Şaban 1331/3 Ağustos 1913).

⁴⁰³ BOA, BEO 4213/315915 (12 Ağustos 1913).

sadece Ahmed Celaleddin Paşa'ya verilen imtiyazın tanındığı gerekçesiyle reddedilmiştir.⁴⁰⁴ Evkaf Nezareti tramvay hattının yapımı için çalışmalara başlasa da I. Dünya Savaşı'nın başlaması yapılan bu çalışmaları sona erdirmiştir.⁴⁰⁵

19. yüzyılda devlet, olağanüstü koşullar altında bulunan Osmanlı mâliyesinin karşılaştığı sorunları çözmek adına Galata bankerlerine başvurdu. Banker Lorando ve Tubini Ticaret Evleri, devletin iç borçlanması sırasında özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra gelişen hızlı borçlanmalarda ve finans kurumları içerisinde yer aldılar. Bu doğrultuda Tubinilerin ön planda olduğu Credit General Ottoman Bankası 1869-1874 seneleri dahilinde önemli mâli faaliyetlerde bulunurken Lorandolar ise hem bu finans kurumlarında pay sahibi oldular hem de bir dizi krediyi devlete doğrudan veya aracılık yoluyla dışarıdan temin ettiler. 1881 senesinden sonra bankerlerin piyasada daha az etkin olmasından sonra maden ve ulaşım gibi imtiyazları ile idarelerini yönetme faaliyetlerine Lorando ve Tubiniler de katılmışlardır. Nitekim Ergani ve Sultançayırı Borasit madenleri ile Kadıköy-Üsküdar Tramvay imtiyazları Lorando ve Tubini ailelerine mensup girişimcilerin dahil oldukları girişimler olmuşlardır. Her iki aile, gerçekleştirdikleri mâli operasyonlar sırasında devletle ve şahıslarla ihtilaflara düşmüşlerdir. Çalışmanın son bölümünde Lorandolar ve Tubinilerin dahil oldukları hukukî meseleler üzerinde durulacaktır.

⁴⁰⁴ BOA, BEO 4213/315915 (13 Şevval 1331/15 eylül 1913).

⁴⁰⁵ Engin, a.g.e., s. 211.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LORANDO VE TUBİNİ AİLELERİNİN DAHİL OLDUKLARI ANLAŞMAZLIKLAR

A. LORANDO VE TUBİNİ ALACAKLARI MESELESİ (1875-1901)

1. Lorando ve Tubini Alacakları Meselesi'nin Ortaya Çıkması

Lorando Biraderler'in 1875 yılında Nafia ve Mâliye Nezareti'ne yaptıkları istikrazın ödemesinin geciktirilmesi ve Tubinilerin Köçeoğlu Agop'tan alacaklarına karşılık Agop'un devletten olan matlubatına haciz koydurmaları ile başlayan bu borç meselesi, Fransa'nın Lorando ve Tubini ailelerini himaye etmesi sonucunda Osmanlı Devleti ile Fransa arasında ortaya çıkacak mâli, siyasi, hukuki ve diplomatik bir krizi ortaya çıkarmıştır. Lorando alacaklarında 1892 senesine kadar mesele bizzat Lorando Biraderler Şirketi'nin sahipleri Jean ve Etienne Lorando tarafından idare edilmiştir. Ancak Jean Lorando'nun 1891 ve Etienne Lorando'nun 1892 tarihinde vefat etmesinin ardından bu anlaşmazlık varislerine kalmıştır. Anlaşmazlıkta 1891 ve 1892 yıllarında Jean ve Etienne kardeşlerin vefatının ardından 1895 senesine kadar sürecek olan dönemde Osmanlı Hükümeti ve Fransa nezdinde olan girişimleri daha az olacaktır. Ancak Leon Ostrorog'un 18 Nisan 1895 tarihinde Jean Lorando'nun torunu olan Marie Jeanne Lorando ile evlenmesinin ardından, mesele sona erene dek varislerin vekili sıfatıyla davada yer alacak ve daha yoğun bir sürece girilecektir.⁴⁰⁶

Tubini alacaklarının gündeme gelmesi ise 9 Ocak 1893 tarihinde Aristide Tubini'nin Fransa Sefareti'ne başvurması ile olmuştur. Bu mesele Sarraf Köçeoğlu Agop'a verdikleri borca karşılık Agop ile anlaşarak hazineden olan alacaklarını devr almalarına dayanıyordu. Tubinilerin Agop alacakları üzerinden olan yaklaşık 140.000 lira miktarın yarısı V. Murad diğer yarısı ise Mâliye Hazinesi borçları dairesinde idi.

⁴⁰⁶ Lorando ailesinin doğum, ölüm, evlilik ve vaftiz bilgileri için bkz. *Les Français en Turquie*, s. 488-489.

Aristide Tubini, Sefaret'e başvurarak bu alacaklarını Osmanlı Devleti'nden talep etmiştir.⁴⁰⁷

Lorando alacaklarının bir mesele haline dönmesine neden olan istikraz sözleşmelerinden birisi Lorando Biraderler'in Haydarpaşa Demiryolu İdaresine nakit olarak verdikleri 30.000 Osmanlı Lirası idi. Faizi teslim tarihinden itibaren yalnız %15 olan bu istikraz, Demiryolu İdaresi tarafından ödenmediği takdirde, zikrolunan %15'lik faiz anaparaya ilave edilecekti. Borcun geri ödenmesi Lorando Biraderlere (Jean ve Etienne Lorando) nakden Osmanlı lirası olmak üzere 1875 ve 1876 seneleri Rumi Mayıs ayı başlangıcından Teşrin-i Evvelin sonuna kadar her ay ortalama 1250'şer lira İdare tarafından taksitler halinde olacaktı. Nihayet 1877 senesi Temmuz sonuna kadar faiziyle birlikte ödemeler tamamlanacaktı. Bu suretle ödenecek miktarın teslim tarihinden itibaren faizleri durdurulacaktı.

Diğer istikraz sözleşmesi ise 3 Haziran 1875 tarihinde yapılmıştır. Yusuf Paşa'nın Mâliye Nazırlığı zamanında senelik %12 faizle Banker Baltazzi (Baltazzi) istikrazının vadesi gelen 124.000 liralık taksitine mahsuben kullanılmak üzere 55.000 liralık istikraz mukaveleye bağlı olarak gerçekleşmiştir.⁴⁰⁸

Lorando ailesi, Etienne ve Jean Lorando'dan alınan borcun geri ödenmesi sırasında Osmanlı Devleti tarafından tehir edilmesi üzerine 1877 tarihinden itibaren hem Osmanlı makamları hem de Fransa Sefareti nezdindeki girişimlerine başlamışlardır.⁴⁰⁹

Lorando ailesi, borcun gelirlerinin havale edildiği Haydarpaşa Demiryolları gelirlerinin başka mahallerde sarf edileceklerini haber aldıklarından Fransa Sefareti

⁴⁰⁷ Aristide Tubini'nin 9 Ocak 1893 tarihli sefarete takdim ettiği arzuhal için bkz. BOA, HR.H nr. 437.

⁴⁰⁸ 30.000 liralık mukavele için bkz. BOA, İ.MM nr. 2234; (4 Safer 1292/12 Mart 1875); 55.000 liralık borcun mukavelesi için bkz. BOA, İ.DH, 703/49172 1901 senesinde Fransa'da meclise sunulacak lahiyanın içerisinde her iki borç mukavelesi de yer almıştır. BOA, Y.MTV 217/86 (11 Rebiülevvel 1319/28 Haziran 1901).

⁴⁰⁹ Sefareten verilen sözlü notada Lorandoların 1877 senesinden beri geri ödeme talep ettikleri ifade edilmiştir. BOA, HR.H 431/22 vr. 44 (6 Haziran 1880). Lorando ailesinin ihtilaflı meselelerinde Fransa Sefareti'nin dahil olmasına başka misaller de gösterilebilir. Bunlardan Ocak 1846 tarihinde İstefan Lorando'nun Osmanlı tebaasından Vasilaki, Dimirtaki ve Karkoço'ya olan borcunu ödememesi karşısında Sadaret, Fransa Sefareti'den aracı olmasını istemiştir. BOA, A.DVN 14/31 (25 Muharrem 1262/24 Ocak 1846). Diğer bir misalde Osmanlı tebaasından Polçi ve Hekimoğlu'nun Lorando'ya olan borcunu ödememesi üzerine Fransa Sefareti, Sadaret'ten meseleyi çözmesini istemiştir. BOA, HR.MKT 309/55 (20 Rebiülevvel 1276/18 Ekim 1859).

aracılığıyla Osmanlı Hükümetini protesto etmişlerdir. 14 Nisan 1880 tarihinde Fransa Sefareti'ne yaptıkları başvuruda borcun gelirlerinden havale edildiği Demiryolları İdaresi'nin el değiştirmesine karşı çıktıklarını ve yabancı şirketler ile olan görüşmeleri ise onaylamadıklarını Sefaret'e bildirmişlerdir. Şirketin satılması için yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin Lorando alacaklarına dair madde koydurup koydurmadığı hakkında malumat sahibi olmadıklarını ekleyerek Sefaret'ten konu ile ilgili tüm detayların hükümetten istenilmesini talep etmişlerdir. Ayrıca 17 Mart 1875 tarihinde Nafia Nezareti'ne verdikleri borcun şimdiki haliyle ve Nafia Nezareti tarafından onaylandığı şekliyle 46.033,66 lira olduğunu belirtmişlerdir.⁴¹⁰ 19 Nisan'da bu dilekçenin Hariciye Nezareti'ne gönderilmesinin ardından⁴¹¹ Mâliye Nezareti için Nafia Nezareti tarafından Haydarpaşa Demiryolları'nın gelir fazlasından ödenmesini istemiştir.⁴¹²

23 Eylül 1880 tarihinde Fransa Sefareti konu hakkında girişimlerini hızlandırarak gereken tedbirlerini alınması gerektiğini Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir.⁴¹³ 9 Ekim 1880 tarihinde ise Hariciye Nezaretin'nden Fransa Sefareti'nin konunun hal olunması için bir an evvel tedbirlerin alınmasını istediğini içeren yazısı Mâliye Nezareti'ne gönderilmiştir. 6 Kasım 1880 tarihinde gönderilen cevapta konunun araştırılmak üzere Duyun-ı İdare-i Umumiyyesi'ne gönderildiği ifade edilmiştir.⁴¹⁴ Ancak Osmanlı makamlarının bu süreçte yavaş davranması Lorando Biraderlerin protestolarına zemin hazırlamıştır. Bunun üzerine Nafia Nezareti, alacakların yeni bir ödeme plânına kavuşması için Mayıs 1881'de Lorando Biraderlere teklifte bulunmuştur.

Nafia Nezareti, Mâliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda, istikrazın hazineye ait olmasından dolayı ve bunun da Haydarpaşa Demiryolu hasılat fazlasından ödeneceğinin kararlaştırılmasından dolayı konunun Fransa Sefareti'ne bildirildiği belirtmiştir. Ayrıca borcun ödenme şartlarının 12 senede demiryolu hasılatından ödenmek suretiyle yeniden bir mukavele düzenlenmesini içeren teklifin Sadaret'e

⁴¹⁰ BOA, HR.H 431/22 vr. 38 (14 Nisan 1880).

⁴¹¹ BOA, HR.H 431/22 vr. 39 (19 Nisan 1880).

⁴¹² BOA, HR.H 431/22 vr. 41 (9 Eylül 1880).

⁴¹³ BOA, HR.H 431/22 vr. 37 (29 Eylül 1880).

⁴¹⁴ A. y. (5 Zilkade 1297/9 Ekim 1880) ve (3 Zilhicce 1297/6 Kasım 1880).

sunulduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁵ Sadaret'e sunulan bu mukavele ile Lorandoların borcu 53.497,408 kuruş üzerinden senelik %10 faizle ödenecekti. Her yıl Rumi Şubat ayının sonunda 12 adet kambiyal suretiyle ödenecek bu borca Lorandolara verilecek komisyonun da eklenmesiyle yıllık taksit tutarı 8.000 lira olacaktı. Borç, demiryolu hattının gelir fazlasından ödenecek olup taksitleri karşılayamadığı durumlarda Mâliye Nezareti kalan kısmı tamamlayacaktı. Böylece Rumi 1308 yılı Şubat sonuna kadar Lorando Biraderler'e ödenecek toplam tutar 91.881,99 kuruşa denk gelmekteydi. Ayrıca bu mukavele ile 5 Mart 1875 tarihinde yapılan ilk mukavele iki tarafın da rızası ile feshediliyordu. Antlaşmanın 4. maddesi ile demiryolu şirketinin yeni bir imtiyaz alması halinde ise Lorando Biraderler, her 1000 kilometre için bir defaya mahsus ödeme alacaklardı.⁴¹⁶

Lorando Biraderler, 31 Mayıs 1881 tarihinde Fransa Sefareti'ne gönderdikleri yazıda Haydarpaşa Demiryolları'nın yapımı için verdikleri borcun hattın yapımında kullanıldıktan sonra bu hattın gelirlerinden borçlarının ödeneceğini ancak şimdi bu şirketin satılmakla karşı karşıya olduğunu ifade ettikten sonra alacaklarının 53.197,40 liraya yükseldiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Nafia Nezareti'nin teklifi üzerine İzmit-Haydarpaşa Demiryolu hattı gelirlerinin fazlasıyla borçlarının ödenme şeklini içeren anlaşmayı kabul ettiklerini beyan etmişlerdir. İmzaladıkları bu anlaşma ile ilk mukaveleyle göre Temmuz 1877'de ödenmiş olması gereken borçlarının 1892 tarihine kadar uzatılmasıyla fedakârlık sergilediklerini de belirtmişlerdir. Ancak Babîâli'nin bu anlaşma için onay vermediğini ve taraflarına da hiçbir gerekçe sunulmadığını ifade etmişlerdir. Bu durumda Fransa Sefareti'nin Lorando Biraderlerin haklarını savunmasını ve alacaklarının faiziyle bir an evvel ödenmesi için Babîâli'ye nota verilmesini talep etmişlerdir.⁴¹⁷

Mukavelenin kabul görmemesi ile ilgili olarak Sadaret'ten yapılan açıklamada hasılatın bu borca bağlanacak 8.000 liralık hasılatın hali hazırda demiryolu giderlerine harcanması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca daha önce yapılan mukavele gereğince devam edilmesi istenmiş ve düzensiz borçlarda uygulanan faizler uyarınca

⁴¹⁵ BOA, HR.H 431/22 (14 Şaban 1298/12 Temmuz 1881).

⁴¹⁶ BOA, HR.H 431/22 vr. 43.

⁴¹⁷ BOA, HR.H 431/22 vr. 42 (31 Mayıs 1881).

%10 faizin fazla olduğu vurgulanarak % iki veya üçlük bir faiz eklenmesi gerektiği yazılmıştır. Bu surette bir mukavele için Lorando Biraderler'in Hazineye gelmeleri de eklenmiştir.⁴¹⁸

Mukavelenin Babiâli tarafından onaylanmaması üzerine 6 Haziran 1881'de Lorando Biraderler tarafından Sefaret'e tekrar bir şikâyet dilekçesi verilmiştir. Bunun neticesinde 15 Temmuz 1881 tarihinde Fransa Sefareti, Babiâli'ye konunun halledilmesinde ısrarcı olduklarını ve kısa sürede çözüme kavuşmasını istediklerini bir nota ile bildirmiştir.⁴¹⁹ Lorandoların mukavelenin iptaline karşın verdikleri bir diğer protestoname ise 18 Temmuz 1881 tarihlidir.⁴²⁰ 11 Ağustos 1881 tarihinde Sadaret'ten Sefaret'e gönderilen cevapta konu hakkında araştırmaların yapıldığı ve mukavelenin hukuki olarak Lorandolara istisnai bir olanak sağladığı ve bunun kabul olunamayacağı belirtilmiştir. Borcun geri ödenmesinin ise nizamiye hazinesi için ayrılmış olan 1.000.000 lira tutarındaki ödenekten ödeneceğine karar verildiğini ve bu sureti görüşmek üzere Lorando Biraderlerin Mâliye Nezareti'ne davet edildikleri ifade edilmiştir.⁴²¹ Lorando Biraderler ile bir antlaşma sağlanamamasına rağmen hükümet, yeni bir uzlaşma için girişimlerini sürmüştür.

16 Şubat 1882 tarihinde istikrazın tetkik edilmesi için Babiâli'de bir komisyon oluşturularak meselenin burada çözülmesine çalışıldı. Ancak Lorando Biraderler, meselenin uzatılmasından rahatsız olduklarını Fransa Sefareti'ne ifade ederek Sefaret'in durumu protesto etmesini sağladılar. Sefareten 22 Nisan 1882 tarihinde gönderilen protestonamede, Lorandoların borçlarının ödenmesi için ayrılan akçenin diğer mahallere sarf edildiği ve bu istikrazın düzensiz borçlara dahil edilmesinden dolayı bir mukaveleye bağlanarak faiz ve komisyon verilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Duyun-ı İdare-i Umumiyesi, protesto dahilinde bir muamele yapılmayacağını

⁴¹⁸ BOA, HR.H 431/22 (14 Şaban 1298/12 Temmuz 1881).

⁴¹⁹ BOA, HR.H 431/22 vr. 45 (15 Temmuz 1881).

⁴²⁰ Lorandolar Fransa Sefareti'ne verdikleri bu dilekçede mukavelenin iptalinden dolayı artık borçlarının geri ödenmesini hemen istemişlerdir. BOA, HR.SYS 1922/36 (6 Temmuz 1297/18 Temmuz 1881).

⁴²¹ BOA, HR.H 431/22 vr. 46 (11 Ağustos 1881); BOA, HR.SYS, 1922/39.

bildirerek daha önce Babıâli'de kurulan komisyon kararından sonra borcun ödeneceğini ifade etmiştir.⁴²²

Osmanlı Hükümeti nezdinde yaptıkları tüm girişimlerin neticesiz kalması üzerine Lorando Biraderler hukukî yollara başvurdular. Nitekim 13 Eylül 1882 tarihinde Nafia Nezareti'ne verdikleri 30.000 liralık istikrazın faiziyle ödenmesi için Mahkeme-i Ticaret Birinci Dairesi'nden Osmanlı Devleti aleyhine ilam çıkartmışlardır.⁴²³

1882 yılın sonbaharında meselenin halen Lorando ailesinin şikâyet dilekçelerine ve Fransa Sefareti'nin Osmanlı Devleti'ne verdiği notalara konu olduğu görülmektedir. 3 Ekim 1882 tarihinde Sefaret'ten verilen yeni notada 1875 yılında Lorandoların verdiği 55.000 liralık tutarın geri ödenmesi sürecinde sadece Eylül 1875'te az bir miktar ödeme yapıldığı sonrasında ise herhangi bir ödeme yapılmadığı belirtilmiştir. Notanın devamında ise borcun kısa sürede ödeneceğinin umulduğu vurgulanmıştır.⁴²⁴ Meselenin sonrasında sürüncemede kalmasıyla 12 Haziran 1886 ve 28 Şubat 1887 tarihli yeni notların da verildiği sefaretin 23 Ekim 1895 tarihli sözlü notasından anlaşılmaktadır.⁴²⁵

Osmanlı Hükümeti, Lorandoların şikâyetleri ve sefaretin notalarına rağmen çözümü geciktirmekle veya sessiz kalmakla birlikte 1891 senesine gelindiğinde bazı girişimlerde de bulunmuştur. Ayrıca Mâliye Nezareti'ne verdikleri 55.000 lira da yeni görüşmelere ve hesaplara dahil olunmuştur. Nitekim 1891 yılının Temmuz ayında Babıâli'den Mâliye Nezareti'ne Lorandoların iki kalem olan alacaklarının birleştirilmesi ve ellerinde rehin bulunan tahvilatın da hesaba dahil edilmesi yönünde bir yazı gönderilerek konunun Meclis-i Valâ'da görüşülmesi kararlaştırılmıştır.⁴²⁶

⁴²² BOA, HR.H 431/22 vr. 46. (10 Mayıs 1298/22 Mayıs 1882) Mâliye Nezareti, konunun neticeye bağlanmasının ümit edildiğini ve komisyonun vereceği kararın ardından ödenmesine çalışılacağını Hariciye Nezareti'ne bildirir. BOA, HR.H 431/22 vr. 46 (23 Muharrem 1300/4 Aralık 1882).

⁴²³ İlâmın alındığı tarihe dair bilgiyi Babıâli Hukuk Müşavirinin yazısından tespit etmekteyiz. BOA, Y.PRK.HR 30/104 (23 Temmuz 1314/4 Ağustos 1898).

⁴²⁴ Bu notada açıkça bu borcun Fransa'nın garantisi halinde olduğu ve Lorando ailesinin haklarının Fransa tarafından güvence altına alındığı yazılmıştır. BOA, HR.H 431/22 vr. 52 (3 Ekim 1882).

⁴²⁵ BOA, HR.H, 431/22 vr. 54 (23 Ekim 1895).

⁴²⁶ BOA, Y.A.HUS 251/172 vr. 54.

6 Ağustos 1891 tarihinde Meclis-i Valâ'da yapılan görüşmeden borcun geri ödenmesinde artık hazineye verilen istikrazlarının da dahil olduğu görülmektedir. Mâliye Nezareti tarafından Meclis-i Valâ'ya gönderilen yazıda Lorando Biraderlerin ilki hazineye ve ikincisi Nafia Nezareti'ne olan istikrazlarının ileride daha büyük miktarlara ulaşmasından endişe duyulmasından dolayı bu iki borcun birleştirilerek bir ödeme planı oluşturulması talep edilmiştir. Ayrıca Nafia Nezareti'ne yaptıkları borç için ellerinde bir ilâm hükmü bulunduğu belirtilerek Lorandoların elinde bulunan rehin tahvilatlar da gündeme getirilmiştir. Neticede tahvilatların da borcun içerisinde hesaplanması teklif edilmiştir. Yapılan hesaba göre borçta bir hayli indirimle gidilmekteydi.

II. Abdülhamit'in iradesi ile borcun birleştirilmesine karar verilip 15 Haziran 1875 tarihli mukavele ile alınmış olan 55.000 ve Nafia Nezareti'ne verdikleri 30.000 liranın Temmuz 1886 sonunda ödenmesine dair yapılan hesaba göre anapara ve faizden oluşan 158.244 lira 85 kuruştan % 40'ı olan 61.697 lira 60 kuruş tenzil olunarak kalan 96.547 lira 25 kuruş için gümrük tahvilatı verilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca bu tahvillerin 155 liradan 53.100 lira tutması üzerine belirtilen tarihten 1307 Haziran / 1891 Haziran sonuna kadar yıllık %9 faiz ve ellerinde rehin bulunan tahvilatın bedeli olan 598 lira 35 kuruşun tenzil olunmasıyla beraber toplamı 76.396 lira 65 kuruşa denk gelmekteydi. Varisler ile görüşülerek hemen ödenmesi şartıyla 70.000 lira verilmesiyle bu iki kalem alacağın sulhen çözülmesi kararlaştırılmıştır. Beyan edilen % 40 tenzilat ve tahvilat fiyatı farkından 6.396 lira hazinenin çıkarına görülmüş ve bu hesaba göre 5 sene için yıllık % 9 faiz dahi % 7 oranına indirilmiş olup 10.879 sterlin ederindeki tahvilatın 70.000 liradan mahsubu veya tahvilatın geri alınması gerekli görülmüştür.

Meclis-i Valâ'nın kararında yapılan açıklamada Babîâli'de kurulmuş olan komisyon, Lorando ve biraderlerinin iki kalem olan alacağının Temmuz 1886 tarihine kadar olan faizlerin % 40 tenzil olunmasının ardından geri kalan borcun ödenmesi için gümrük tahvilatı verilmesini kararlaştırdığı halde Lorando Biraderlerin bu kararı kabul etmemesi üzerine kararın icraya konulmadığı ifade edilmiştir.⁴²⁷

⁴²⁷ BOA, MV 66/68 (30 Zilhicce 1308/6 Ağustos 1891).

13 Ağustos 1891 tarihinde Meclis’i Valâ’nın mazbatası mabeyne arz edilmiş ise de 1 Ekim 1891 tarihine kadar henüz tesviyesi için muamele yapılmadığı ve Lorando Biraderlerin sonrasında tekrar müracaatta bulunarak bu tenzilatı kabul etmelerine karşın parayı tahsil edememelerinden dolayı şikâyetçi oldukları sadrazamın arzından anlaşılmaktadır. Ancak bu sefer de II. Abdülhamit, bu anlaşmayı onaylamamıştır. 6 Ekim 1891 tarihinde Mabeyn-i Hümayûn’dan buna cevap olarak yazılan iradede meselenin suistimallere maruz kaldığı ve bunun araştırılması gerektiği ifade olunmuştur.⁴²⁸

1892 tarihinin sonuna gelindiğinde meselenin halen çözüme kavuşmadığı Parandes imzalı bir dilekçeden anlaşılmaktadır. Parandes, 31 Aralık 1892 tarihinde sadrazama yazılan bu dilekçede Lorando varislerinin Osmanlı Devleti’nden olan alacaklarına tüm varisleri temsil suretiyle vekil tayin olunduğunu beyan etmiştir. Parandes verdiği mektupta Lorando ailesinin faiziyle beraber 85.000 lira alacakları olduğunu ve bunun geri ödenmesine dair Sadrazamın emir buyurmasını istemiş ve meselenin uzamasından dolayı veresenin zararının karşılanmasını umduğunu da eklemiştir.⁴²⁹

Tubini ailesi, 1893 yılının başından itibaren başka bir alacak meselesi ile ilgili olarak konuya dahil olmuştur. 9 Ocak 1893 tarihinde Fransız Bankası Tasfiye memuru sıfatıyla Aristide Tubini imzasıyla Fransız Sefiri Cambon’a verdiği mektuba göre bu bankanın müdürü George Tubini iken 6 Aralık 1881 tarihinde George Tubini ve oğlu, banker Köçeoğlu Agop’a daha evvel verdikleri 191.455,14 lira borç için Agop ile bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre Agop Efendi’nin bankadaki hisselerinden feragat etmesi koşuluyla bu borçta 49.525 lira indirimle gidilmiştir. Kalan 141.929,14 lira borcun ödenmesinde ise Agop Efendi ile anlaşmaya varılmıştır. Buna göre Agop Efendi, Tubini’nin alacağının yarısına denk gelen kısım olan 70.964,57 lirayı Mâliye Nezareti’nden olan alacağından temin ettiği ilk ödemede vermeyi kalan kısım için ise Agop Efendi’nin Murat Efendi ve Valide Sultan’dan alacağı olan 498.509 liralık kısımdan ödemeyi taahhüt etmiştir.

⁴²⁸ BOA, Y.A.HUS, 251/172 lef 1 (2 Rebiülevvel 1309/6 Ekim 1891).

⁴²⁹ BOA, Y.A.HUS, 251/172 lef 3. mektubun Osmanlıca tercümesinde 31 Ağustos 1308/12 Eylül 1892 tarihi yer almaktadır.

Aristide Tubini, mektubunda Agop Efendi'nin verdiği hiçbir taahhüdü yerine getirmediğini ve 141.929,14 lira tutarındaki meblağdan Murad Efendi ve Validesi alacağına bağlanmış olan meblağın buna istinaden Hazine-i Hassa'dan karşılanmasını talep etmiştir. Öte yandan Agop Efendi'ye olan borcun 6 sene önce 220.000 lira olarak düzensiz borç olarak kaydedildiği ve bunun da devlet tarafından ödenmediği ifade edilmiştir. Dolayısıyla Tubini ailesi, bu borçtan olan 70.964,57 liralık kısmını ise Mâliye Hazinesi'nden talep etmekteydi. Aristide Tubini, "*Fransız Büyükelçisinin durumu göz önünde bulundurarak ilgili şikâyetlerinin giderilmesi gerektiğini*" belirterek taraflarının korunacağını ümit ettiklerini eklemiştir.⁴³⁰

Süleyman Kâni İrtem'e göre 192.000 liralık borç Credit General Ottoman'ın 1874 senesinde yaptığı bir istikrazdan kaynaklanmaktaydı. Ancak 1901 senesinde yapılan mukavelede belirtildiği üzere taraf, Hyacinthe Tubini ve Mahdumu Şirketi olup doğrudan devletten değil Köçeoğlu Agop'tan alacaklı olmuşlardır.⁴³¹

Tubiniler tarafından Fransa Sefareti'ne verilen dilekçe Sefaret nezdinde takibe alınmış ve 17 Ekim 1893 tarihinde konu Ticaret Mahkemesi Birinci Meclisi'ne gönderilmiştir. 18 Ekim 1893 tarihinde mahkemeye verilen dilekçede tebaasından olan George Tubini ve Mahdumları ile müteveffa Köçezade Agop Efendi arasında 6 Kanunievvel 1881 tarihinde yapılan anlaşma gereğince Agop Efendi'nin Tubinilere alacaklarını devrettiği ve bunun şimdiki tarihte mahkeme giderleri ve faiz de eklenerek 142.000 Osmanlı altınına denk geldiği belirtilmiştir. Nitekim Mahkeme, Agop Efendi'nin vefatından dolayı varisleri üzerinden alacaklarından Tubinilere anlaşma gereği kalan ve kuruş hesabıyla 19.000.000 meblağa haciz koymuş ve konuyu icra dairesine sevk etmiştir.⁴³²

Aristide Tubini'nin belirttiği üzere Köçeoğlu Agop'un Sultan V. Murat ve Valide Sultan'dan 498.509 lira 96 kuruş alacağı bulunmaktaydı.⁴³³ Köçeoğlu Agop,

⁴³⁰ BOA, HR.H nr. 437.

⁴³¹ Süleyman Kâni İrtem, **Şark Meselesi-Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999, s. 192- 193.

⁴³² BOA, Y.PRK.MŞ 5/31 lef 1 (6 Teşrinievvel 1309/18 Ekim 1893).

⁴³³ BOA, Y.EE 54/9 (17 Şaban 1292/18 Eylül 1875); Melike Oktay, "19. Yüzyılda Bir Galata Bankeri: Köçeoğlu Agop Efendi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 59.

Tubinilere olan borcu için kendisinde rehin olarak bulunan V. Murat ve Validesine ait mücevheratdan teslim etmiştir. Agop Efendi, bunlardan evvela 1.184.600 kuruş değerinde mücevheratı ardından 13 parça başka bir teslimatı Tubinilere yapmıştır.⁴³⁴

2. Alacak Meselesinde İkinci Perde: Değişen Aktörler

1875 senesinde istikrazda bulunan Lorando Biraderler'den Jean Lorando'nun 26 Aralık 1891 tarihinde ve Etienne Lorando'nun 1892 senesinde vefat etmesinin ardından alacaklar varisleri olan Etienne Lorando adına Ernest ve Achille Lorando, Jean Lorando adına ise Liber Lorando'ya devr olunmuştur. Ayrıca 1895 senesinde Leon Ostrorog,⁴³⁵ Jean Lorando'nun torunu olan Marie ile evlenmesi sonucunda bu meseleye dahil olmuş ve veresenin vekaletini de üstüne almıştır. Böylelikle Jean Lorando alacaklarına Leon Ostrorog vekalet ederken, Etienne Lorando alacaklarına ise Achille Lorando vekalet etmiştir.

Başlangıçta Fransa ve Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlık, alacak meselesi ile ilgili konuları içerirken özellikle Constans'ın⁴³⁶ 1898 senesinden sefir olarak atanmasından sonra daha farklı bir şekle bürünmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'nın doğudaki hakimiyeti Fransa'da sorgulanan bir konu haline almıştır. Bu hakimiyetin en büyük teminatı olarak Fransa'nın Katolikleri himaye hakkı görülmekteydi. Bu teminatın en güçlü argümanı olan Katolik misyoner okullarının Osmanlı Devleti dahilindeki durumlarının II. Abdülhamit'in misyoner okulları ile ilgili izlediği politika neticesinde sekteye uğraması Fransa'nın da tutumunu daha sert

⁴³⁴ Oktay, **a.g.tez**, s. 64-66.

⁴³⁵ Leon Ostrorog, 1867 yılında Varşova'da doğmuştur. Polonya kökenli olmakla beraber Fransız vatandaşıdır. İlk defa 1887 senesinde İstanbul'a gelmesinden sonra ziyaretleri sıklaşan Ostrorog, 1895 senesinde Jean Lorando'nun kızı Marie ile evlenmiştir. İttihat ve Terakki yanlısı basın faaliyeti yapmasıyla da bilinmektedir. II. Meşrutiyet'in ardından Adliye Nezareti'nde hukukçu kimliği ile görevler almıştır. Şeyhmus Güzel, "Babadan Oğula Ostroroglar", **Tarih ve Toplum**, S. 92, Ağustos 1991.

⁴³⁶ 1898-1909 seneleri arasında İstanbul'daki Fransa Sefiri olan Ernest Constans diplomatik kariyerinden ziyade politik kimliği ile ön plâna çıkmıştır. Constans Fransa'da cumhuriyetçilerin içerisinde yer almış ve ekonomik yatırımlardaki rolü ile şöhretini arttırmıştır. 1889 senesinde Fransa Senatosu'nda yer almış olan Constans İstanbul'da sultan ve devlet erkânı iyi ilişkilerde bulunmuştur. Ayrıca kendisine dahil olduğu işlerdeki tavrı nedeniyle "bay yüzde 12" lâkabı da takılmıştır. Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki kurum ve kişilerine tam bir Fransız koruması sağlanması için mücadele etmiştir. Bruce Fulton, "France Extraordinary Ambassador: Ernest Constans and the Ottoman Empire, 1898-1909", **French Historical Studies**, Vol. 23, No. 24, 2000, ss. 683-706.

bir konuma soktu.⁴³⁷ Bu konu hem siyasi çevre hem de basın üzerinden Fransa'nın doğudaki hakimiyetinin engellenmesi olarak görülüyordu.⁴³⁸ Diğer yandan Almanya ve İtalya'nın Osmanlı topraklarındaki Katolikler üzerindeki etkisini arttırması da Fransa'nın politikasına etki ediyordu.⁴³⁹

1901 yılına gelindiğinde Fransa, doğudaki hakimiyetini pekiştirmek adına bazı argümanları öne sürüyordu. Fransız vatandaşı Lorando ve Tubini alacakları meselesi dışında üzerine durulan başka Fransız anlaşmazlıkları da bulunmaktaydı. Bunlardan Dersaadet Rıhtımları'nı işleten Fransız firması olan The Societe des Quais, Docks et Entrepots de Constantinople ile Osmanlı Devleti arasında süren bir anlaşmazlık bulunmaktaydı. Rıhtımların işletilmesi imtiyazına sahip olan firma, bu imtiyazını II. Abdülhamit'in muhalefeti sebebiyle kullanamadığını iddia etmekteydi. Fransa Sefareti, Osmanlı Devleti'nden şirketin limanları işletmesine izin verilmesini veya devlet tarafından satın alınmasını istemiştir.⁴⁴⁰ Fransa'nın hâl olunmasını istediği başka bir konu ise Adapazarı Bataklıkları meselesi idi. Osmanlı Hükümeti, Adapazarı Bataklıkları'nın kurutulması için Fransız bir şirkete imtiyaz vermişti. Anlaşmaya göre şirket, kurutma işlemini tamamladıktan sonra burada mülkiyet hakkına da sahip olacaktı. Ancak Bosna muhacirlerinin şirkete ait araziye yerleşmesi üzerine bu durum şirketin protestosuna ve sefarete başvurmasına yol açmıştır.⁴⁴¹

⁴³⁷ II. Abdülhamit'in misyoner okulları hakkında izlediği siyaset ve yapılan kanun çalışmaları için bkz. Şamil Mutlu, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2005.

⁴³⁸ 19. Yüzyılın sonunda Fransa'nın doğudaki çıkarlarının zayıflaması ve girdiği rekabet hakkında detaylı bilgi için bkz. William I. Shorrock, "The Lorando-Tubini Affair", **French Imperialism in the Middle East, The Failure of Policy in Syria and Lebanon**, The University of Wisconsin Press, Madison 1968, s. 23-32; William I. Shorrock, "The Protectorate", **French Imperialism in the Middle East, The Failure of Policy in Syria and Lebanon**, The University of Wisconsin Press, Madison 1968; Graham H. Stuart, **French Foreign Policy, From Fashoda to Serajevo (1898-1914)**, The Century Company, New York 1921; Şerife Yorulmaz, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl – 20. Yüzyıl Başları)", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi**, S. 11, Ankara 2000.

⁴³⁹ Pierre de Coubertin, "Le Conflit Franco-Turc", **La Chronique de France**, Paris 1901, s. 130-139.

⁴⁴⁰ Rıhtım Şirketi ve kuruluşu hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Fuat Öreñç, "Modern İstanbul Limanının İnşası Sürecinde Galata ve Eminönü Semtlerinde Kentsel Değişim", **Osmanlı İstanbul'u IV**, Ed. Feridun Emecen, Ali Akyıldız, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

⁴⁴¹ Adapazarı Bataklıkları için Emile Baudovy'e verilen imtiyaz ve ardından kendisinin bildirdiği şikayetler hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Sarı, Bahadır Ünal, "Adapazarı'nda Gölçeören Bataklığını Kurutma Çalışmaları ve Muhacirlerle Yaşanan Sorunlar (1890-1908)", **Akademik İncelemeler Dergisi**, c. 9, S. 2, 2014.

Fransa Sefareti, Lorando borcu ile ilgili olarak baskısını diplomatik girişimler yoluyla sürdürmeye devam etmiştir. 23 Ekim 1895 tarihinde verilen sözlü notada daha önce konuyla ilgili verilen altı notaya da atıf yapılarak Leon Ostrorog'un Jean ve Etienne Lorando mirasçılarının hak taleplerine dair Sefarete verdiği dilekçe ekte sunulmuştur. Bu dilekçede Mâliye ve Nafia Nezareti'ne verilen toplam 55.000 tutarındaki borçtan bahis olunarak Nafia Nezareti'ne olan borç için 5 Eylül 1882 tarihinde konunun Ticaret Mahkemesi'nden Nafia Nezareti aleyhine olarak açılan davada görüşüldüğü belirtilmiştir. Mahkemenin verdiği karara göre Lorando varislerinin 1.792.524 Türk Lirası yani 41.227.552 Frank alacakları olduğu ve buna ilişkin hesap ayrıntılarının ilişikte sunulduğu ifade olunmuştur.⁴⁴² Ayrıca bu istikrazın sözleşmelerden birinin ilâmla hukuki yaptırıma sahip olmasından diğerinin ise sonradan geri alınmış olsa da verilen rehinlerle taahhüt edilmesinden dolayı düzensiz borçlar sınıfında yer alamayacağına işaret edilmiştir. Verilen bu rehinlerin Lorando ailesinin iyi niyetiyle geri alındığı ancak Mecelle'nin 741. Maddesi uyarınca "*verilen rehinin ortadan kaldırılması veya çıkartılması halinde bunu ortadan kaldıran veya çıkartan bir tazminatla yükümlüdür*"⁴⁴³ ibaresine göre ödeme planının yeniden düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Fransa Sefareti Lorando istikrazına ilişkin ödeme yapılmasını veya en azından ödeme yapılincaya kadar daha önce verilmiş rehinlere denk teminatlar verilmesini talep etmiştir. Ayrıca Osmanlı Hükümeti'nin meseleyi idare edememesinden dolayı davada değişikliklerin yaşandığını ve sefaretin Babıâli tarafından kabul edilecek bir miktarda tenzilat için aracı olacağı ifade edilmiştir.⁴⁴⁴

Hariciye Nezareti'nden 30 Ocak 1896 tarihinde Fransa Sefareti'nin verdiği notaya cevap olarak gönderilen yazıda 1.792.524 liranın Sefir'in de takdir edeceği üzere bir hayli fazla olduğu bildirilmiştir. Oysa sözleşme gereği faiz uygulamasının 31 Ağustos 1895 tarihinde sona erdiği vurgulanmıştır. Son olarak Hariciye Nazırı ilgili

⁴⁴² Borcun hesaplanmasında Nafia Nezareti ile olan Mart 1875 tarihli sözleşme gereğince alınan 30.000 lira üzerinden senelik %15'lik bir faiz uygulandığı ve Mâliye Nezareti'ne verilen 55.000 lira için ise senelik %12'lik bir faiz uygulandığı görülmektedir.

⁴⁴³ Mecelle'nin 741. Maddesi "Rehni, râhin itlâf yahut ta'yîb ettikde, zâmin olması lâzım geldiği gibi, mürtehin itlâf yahut ta'yîb ettikde dahi, kıymeti mikdarı deynden sâkit olur." şeklindedir. Cengiz İlhan, **Günümüz Türkçe'siyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)**, Yetkin Yayınları, İstanbul 2014, s. 253.

⁴⁴⁴ BOA, HR.H 431/22 Vr. 54 (23 Ekim 1895).

belgelerin Osmanlı makamları tarafından değerlendirileceğini eklemiştir.⁴⁴⁵ Ancak aradan aylar geçmesine rağmen Osmanlı Devleti tarafından Fransa Sefareti'ne bir cevap gönderilmemesi üzerine 9 Temmuz 1897 tarihinde gönderilen notada Sefaret'in meselenin çözülmesi için aracı olmayı teklif etmeyi sürdürdüğü ve bu şekilde konunun uzamasının olası bir uzlaşmayı engellediği belirtilmiştir.⁴⁴⁶

20 Mart 1898 tarihinde gönderilen sözlü notada 23 Ekim 1895 tarihli sözlü notaya halen bir net bir cevap alınmadığı ancak Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin adaletine güvendiği yenilenmiştir. Sefaret, bu notada Osmanlı Hükümeti'ni, Hariciye Nezareti'ni, Sefaret'i ve Lorando ailesini temsil edecek üyelerden oluşan bir komisyon kurulmasını teklif etmiştir. Ayrıca notanın sonunda söz konusu komisyonun kısa sürede toplanacağını ümit ettiğini ve 22 yıldan uzun bir süredir sürüncemede kalan bu meselenin hal olunacağını umduklarını belirtmiştir.⁴⁴⁷

Fransa Sefareti, borcun ödenmesi için girişimlerine devam ederken görev süresi sona eren Sefir Paul Cambon, İstanbul'dan ayrılmadan önce 9 Kasım 1898 tarihinde II. Abdülhamit'e yazdığı mektupta meselenin çözümü için resmi kimliğinden sıyrılarak dost sıfatıyla sefaretin çözümünü talep ettiği meselelere ihtimam gösterilmesini istemiştir. Çözümü talep olunan bu meselelerden Lorando Alacakları'na dair talebini de belirten Cambon, Sefaret'in notasını yineleyerek bir komisyon kurularak meselenin çözüme kavuşturmasını istemiştir.⁴⁴⁸ Ancak sarayın Lorando Alacakları'nda aceleci davranmadığı Sefaret'in isteklerde bulunduğu ve meselenin neden ibaret olduğunun bildirilmesi istendiği 17 Ağustos 1899 tarihinde yazılan iradeden anlaşılmaktadır.⁴⁴⁹

Bu dönemde Tubinilerin ise Mâliye Hazinesi'nden olan alacaklarının 185.230 liraya çıktığı ve ödenmediğinden dolayı Fransa Sefareti tarafından nota verildiği

⁴⁴⁵ BOA, HR.H 431/22 Vr. 55.

⁴⁴⁶ BOA, HR.H 431/22 Vr. 53 (9 Temmuz 1897). Sefaretin bu notası 22 Temmuz 1313/3 Ağustos 1897 tarihinde Mâliye Nezareti'ne gönderilmiştir. BOA, HR.H 431/22 vr. 53.

⁴⁴⁷ BOA, HR.H 431-22 Vr. 58 (20 Mart 1898). Sefaretin bu notası 30 Mart 1314/11 Nisan 1898 tarihinde Mâliye Nezareti'ne gönderilmiştir. BOA, HR.H 431-22 vr. 58.

⁴⁴⁸ "Lorando veresesinin hükümet-i seniyye zimmetinde olan matlubatının takdir ve tayini zımında Hariciye ve Mâliye Nezareti celileri ile sefaret ve verese-i mezkure tarafından bir vekil nesbiyle bab-ı alice bir komisyon-ı mahsusa teşkili..." ., Nantes Arşiv, M.A.E, 166PO/E.

⁴⁴⁹ BOA, İ.DUİT 140/39 (9 Rebiülahir 1317/17 Ağustos 1899).

Mâliye Nezareti'nden Sadaret'e 24 Aralık 1898 tarihinde gönderilen yazıdan tespit edilmektedir.⁴⁵⁰

1900 yılına gelindiğinde Lorando alacakları ile ilgili olarak Osmanlı tarafının herhangi bir ödemeye yanaşmadığı ancak borçta indirime gidilmesi için girişimlerde bulunduğu Fransa Sefareti'nin 6 Mart 1900 tarihli notasında görülmektedir. Bu notada söz konusu borçların herhangi bir neticeye kavuşmadığı tekrar edilmiş ve varislerden gayr-i menkul vergisi istenmesinin yanlış bir uygulama olduğu ifade edilmiştir. Sefaret, bu talebin durdurulmasını buna karşılık vergilerin Lorandoların alacaklarından mahsup edilmesini talep etmiştir.⁴⁵¹

Sefaret'in bu talebinin ardından Hariciye Nezareti'nin İstişare Odası'na gönderilen yazıda, Lorandoların istedikleri meblağın faiz hesabının fahiş miktarlarda olduğu ve bunun tenzil edilmesi gerektiği ifade edildikten sonra konunun tetkike muhtaç iken Mâliye Nezareti'ne sorulmuş ise de henüz cevap alınmadığı belirtilmiştir. Ayrıca bu gibi alacaklı olanların vergi borçlarının alacaklarından mahsubunun ise uygun olacağına nazar-ı dikkate alınması ve konunun Sadaret'e arz olunması istenmiştir.⁴⁵²

16 Nisan 1900 tarihinde Fransa Sefareti'nden gönderilen yeni bir sözlü notada Babîali'nin anlaşılması güç bir sessizlik ile meseleyi çözüme kavuşturmak için adım atmadığı ifade edilirken bundaki sebebin ise faiz eklenmesiyle oluşan miktarın büyüklüğü olduğu belirtilmiştir. Meselenin en kısa zamanda çözüme kavuşmasının ve varislerin yasal hakkı olan 546.000 liranın ödenmesinin ümit edildiği eklenmiştir.⁴⁵³ Diğer yandan Tubini ailesinin Agop Efendi veresinden dolayı alacakları olan meblağın 200.000 lirayı bulduğu ve Fransa Sefareti'nin verdiği nota ile bunun temin edilmesini istediği 24 Nisan 1900 tarihli Hariciye Nezareti'nin Sadaret'e gönderdiği yazıdan tespit edilmektedir.⁴⁵⁴ Ayrıca Tubini ailesinin Kadıköy ve Beyoğlu'nda bulunan emlaklarının vergilerinin alacaklarından mahsup edilmesi için Fransa Sefareti

⁴⁵⁰ BOA, BEO 1247/9347 (10 Şaban 1316/24 Aralık 1898).

⁴⁵¹ BOA, HR.H 431/22 vr. 59 (6 Mart 1900).

⁴⁵² BOA, HR.H 431/22 vr. 59 (23 Şubat 1315/5 Nisan 1900).

⁴⁵³ BOA, HR.H 431/22 vr. 60 (16 Nisan 1900).

⁴⁵⁴ BOA, BEO 1476/110672 (25 Zilhicce 1317/25 Nisan 1900).

tarafından bir yazının gönderildiğinden bahseden Hariciye Nezareti'nin bir diğer yazısı da 3 Nisan 1900 tarihinde sadarete arz olunmuştur.⁴⁵⁵

Cambon'un ardından Fransa'nın İstanbul Sefiri olan Constans, meselede daha etkili bir politika izlemiştir. Onun bu tavrı II. Abdülhamit nezdinde yaptığı girişimlerde de görülmektedir. 14 Aralık 1900 tarihinde Fransa Sefiri Constans, II. Abdülhamit ile görüşerek altı aydan beri Sadrazam ve Hariciye Nazırı'na müracaat ettiğini ve bu meselenin çözülmesi için bir komisyon oluşturulacağı ve eğer varisler tarafından fahiş bir istekte bulunur ise bunu düzeltmek için komisyonda sefaretten de bir memurun bulunacağını vaat edildiğini söylemiştir. Ancak aradan dört ay geçmesine rağmen böyle bir komisyonun kurulmadığını eklemiştir.

Sefir, bu mülakatında Lorando ailesinin Osmanlı Bankası'na olan alacaklarından dolayı emlaklarına ipotek konulduğu ve borçlarını ödeyemediklerinden dolayı da mülklerinin satılmasına dair verilen ilâmın uygulanıp alacaklarına dair olan ilâmın uygulanmamasının Fransa'da Tan ve Figaro gibi Osmanlı Devleti'ne karşı yazılar yazan gazetelere yansiyabileceğini ifade etmiştir. II. Abdülhamit ise konu ile ilgili herhangi bir malumatının olmadığını bu yüzden de cevap vermesinin uygun olmayacağını meselenin Mâliye Nezareti'nde bir komisyon tarafından araştırılacağını ifade etmiştir. Sefir ise uzun süreden beri devam etmekte olan bir mesele olduğundan malumatının olmamasının kabul edilemez olduğunu ancak bu meselenin çözümü için bir irade yayınlanmadığını ve gazetelerin aleyhte neşriyatlarına şimdilik engel olunabildiğini belirterek hiç değilse Mâliye Nezareti ve varisler arasında bir ödeme şekli için görüşülmesinin talep olduğunu söylemiştir.

Öte yandan Hariciye Nazırı'nın pazartesi günü bir komisyon kurulacağını ancak varislerin vekili olan Ostrorog, fahiş faiz talep edebileceğinden Sefaret'ten de bir memurun bulunması gerektiğini beyan etse de bir şey yapılmadığını eklemiştir. Artık gazetelerin aleyhte haberlerine karşı duramayacağını ve bunun da Osmanlı Devleti için zararlı sonuçlar doğuracağını söylemeyi vazifeden ad ettiğini de ifade etmiştir.

⁴⁵⁵ BOA, BEO 1470/110241 (9 Zilhicce 1317/10 Nisan 1900).

Sefire göre Hariciye Nazırı böyle bir komisyonu padişahın iradesi olmaksızın kuramayacaktı. Eğer böyle bir komisyon kurulsa dahi bunun hükmü olmayacaktır. Nitekim Nazır Paşa'nın işini bilir bir kişi olmasından dolayı bu işte bir yanlışlık olduğunu ve bu meselenin çözüme kavuşmamasında kendisinin mesul kabul edileceğini belirtmiştir. Borcun şimdiki haliyle 900.000 liraya ulaştığı iddia edilse de kendisinin de bunu fahiş bulduğunu ve geri ödenmesini bir seferde değil yirmi veya otuz seneye yayılmış taksitler halinde yapılabileceğini ifade ederek böyle bir sebepten Osmanlı Devleti aleyhinde haber yapılmasını reva görmediğini ilave eder. II. Abdülhamit ise bir ay kadar zaman istediğini ve bu sürede meselenin tahkik edileceğini ancak sefirin aleyhte yapılacak haberlerin bu süre içerisinde engellenmesine çalışmasını ve mesele neticeye kavuşmaz ise gazetelerin istediklerini yazabileceklerini ifade etmiştir.⁴⁵⁶

Constans'ın padişah ile mülakatından Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa, hatıratında bahsetmiştir; *“Fransa sefiri Müsyü (Konstan) bir aralık bu teşebbüslerinde daha müessir ve acı bir lisan kullanmağa başladı: İlama merbut bir alacağın tahsil olunamaması ve Fransa tebaasından birinin hukuku tanıtılmaması matbuatça türlü türlü neşriyata sebebiyet vermekte olduğunu ve alacak sahiplerini hükümete müracaatla şikayet etmekte bulduklarını ve bu keyfiyetin Fransa efkârı umumiyesinde suitesirlere yol açtığını söyledi. Bu mükerrer teşebbüslerden bir netice çıkmadığını gören Müsyü (Konstan) Hünkârdan bir mülakat istedi ve bir Cuma günü selamlık alayından sonra huzura girerek Babîâlden şikayet yollu bir lisanla meseleyi anlattı. O gün sadrazama bir irade tebliğ olundu. Ancak bu da neticesiz kaldı. Diğer taraftan Sultan Abdülhamid Adliye Nazırı Abdurrahman ve İzzet ve Ragıp paşalardan*

⁴⁵⁶ BOA, Y.PRK.TŞF 6/21 (14 Aralık 1900). 13 Eylül 1901 tarihinde Fransa'nin İstanbul'daki maslahatgüzarı Bapst'ın Delcasse'ye gönderdiği telgrafında meselenin 1901 yılının Temmuz ayından itibaren acilen halledilmesi gereken bir mesele haline gelmesinde Lorando ailesinin borçlarının ve Osmanlı Bankası tarafından ipotek altında olan mallarının etkili olduğu belirtilmiştir. **Ministere Des Affaires Etrangeres, Document Diplomatiques, Affaires De Turquie, 1900-1901**, Paris Imprimerie Nationale, MDCCCCII, nr. 38 (13 Eylül 1901). Süleyman Kâni İrtem, Lorandoların Osmanlı Bankası'na olan borçlarına atıf yaprak, 1900 yılı Temmuz ayında bankanın bir ilâmla Lorandoların malvarlığına haciz koydurduğunu ifade etmiştir. Süleyman Kâni İrtem, **a.g.e.**, s. 194. Öte yandan Lorandoların Osmanlı Bankası'na olan borçlarından dolayı emlaklerinin satışının devletten olan alacaklarını temin etmelerinden sonra gerçekleştirilmesini Sadarettin daha önce talep etmişlerdir. BOA, BEO 201/15015 (28 Şevval 1310/15 Mayıs 1893).

mürekkep bir komisyonda meselenin tetkikini emretti. Sefir Müsyü (Konstan) bu aralık gelmişti. Adliye Nazırı Abdurrahman Paşaya tevcihi hitap ederek: “Paşa Hazretleri, mahkeme ilamına merbut bir alacağın tahsil olunamamasını ve bir ilamın icrasız kalmasını siz, Adliye Nazırı sıfatile nasıl tecviz edebilirsiniz?” dedi. Bittabi Abdurrahman Paşa bu suale verecek cevap bulamamıştı.”⁴⁵⁷

II. Abdülhamit’in “malumatım yok” diyerek alacaklardan haberinin olmadığını belirtmesi ve süreç hakkında malumatının olmadığı konusuna Tahsin Paşa tarafından da değinilmiştir. Tahsin Paşa, Lorando’dan alınan borcun Sultan Abdülaziz’in hal’i sırasında kullanıldığını ve bu nedenle kurenadan kimsenin bu mesele konusunda sultanı haberdar etmediğini ifade eder.⁴⁵⁸ Benzer iddialar Abdülaziz’in tahtan indirilmesine dair yer verdiği bahiste Mahmut Kemal İnan tarafından tekrarlanmıştır. Burada V. Murat’ın veliahtlığı sırasında hal’i gerçekleştirenlerin kararıyla Avrupa’dan 2 milyon frank temin edilmesi için Mısırlı Halim Paşa’yı Avrupa’ya gönderdiği ancak başarı sağlanamaması üzerine Galata Bankerleri’nden 1 milyon frank almak istediği belirtilmiştir. Paranın temin edilebilmesi için de Hristaki Zoğrafos’un aracı olarak Zarifi’den şehzade Abdülhamit’ten kefil olmasını istediği ifade edilmiştir.⁴⁵⁹ Süleyman Kani İrtem de bu konuya değinerek daha önce Lorando ailesinin V. Murat’a borçlar verdiklerini ve Etienne Lorando’nun V. Murat’ın cülusu münasebetiyle kendisine Fransa’nın tebriklerini iletildiğini belirterek Sultan Abdülhamit’in bu irtibatı bildiğinden dolayı paranın hal için kullanıldığı fikrine kapılarak paranın geri ödenmesini geciktirmesinin muhtemel olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁰

II. Abdülhamit’in Sefir ile olan görüşmesinden sonra varislerin vekillerinin görüşmek için sadarete gelmeleri istenmiştir.⁴⁶¹ Ancak meselenin çözümü için sefirin II. Abdülhamit ile olan görüşmesinin de tesir etmediği 9 Temmuz 1901 tarihinde Constans’ın Fransa Dışişleri Bakanı Delcasse’ye gönderdiği yazıda Lorando ailesinin

⁴⁵⁷ Tahsin Paşa, **Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları**, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1931, s. 73.

⁴⁵⁸ **A. y.**

⁴⁵⁹ İbnül Emin Mahmut Kemal İnan, “*Abdülhamîd-i Sâni’nin notları*”, **TTEM**, S. 13 (90), 1926, s. 64-66.

⁴⁶⁰ İrtem, **a.g.e.**, s. 200

⁴⁶¹ Fransa Sefareti’ne gönderilen yazıda konuyla Nazif Paşa’nın ilgilendiği belirtilmiş ve pazar günü saat 7’de varis vekillerinin görüşmek için Sadarete hazır bulunmaları istenmiştir. BOA, HR.H 431/22 vr. 57 (20 Aralık 1900).

artık yıprandığını ve meselenin çözüme kavuşabileceğini düşünmediğini bildirmesinden anlaşılmaktadır.⁴⁶² Bunun üzerine Delcasse, Osmanlı Devleti'nin Paris Sefiri Münir Bey ile görüşerek artık diplomatik görüşmelerin etkisiz kaldığını ifade etmiştir.⁴⁶³

Diğer yandan Lorando ailesinden olan alacaklıların borçlarını temin etmek için müracaatlarda bulunmaları Lorando ailesinin devletten olan alacakları için daha fazla girişimlerde bulunmasına yol açmıştır. Bunlardan 11 Eylül 1899 tarihinde sefarete Adel Kotro imzasıyla⁴⁶⁴ verilen dilekçede Ernest Lorando'dan olan 62.000 Frank alacağını temin etmek adına "Lorando Biraderler Davası'ndan" dolayı Etienne Lorando'nun varisi olan Ernest Lorando'nun alacaklarından bu meblağın Sefaret tarafından kendisine verilmesi talep olunmuştur. Adel Kotro, bunun hukuki dayanağının ise 30 Mayıs 1740 tarihli kapitülasyonların 22. maddesinde yazılı "*Osmanlı topraklarında vefat eden Fransızların terekesinde tesviye hakkına Fransa Sefareti memurdur*" maddesi olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁵

Başka bir alacaklı olan Osmanlı tebaasından Mariko Mina, Lorando ailesinden Jean Lorando'nun kızı Madam Markiz Brideu ve Madam Ostrorog'dan olan alacakları için Mahkeme-i Ticaret Birinci Meclisi'nden 9 Mayıs 1316/22 Mayıs 1900 tarihinde alacaklarının icrası için bir ilam çıkarttırmıştı. Ancak 31 Ekim 1900 tarihinde Adliye Nezareti'nden Sefaret'e gönderilen yazıda Fransa Sefareti'ne bu ilamların tebliğ edilmesi için gönderildiği, Madam Ostrorog'a tebliğ edilmişse de Madam Markiz'e tebliğ olunmasına Fransa Sefareti'nin engel olduğu ifade edilmiştir. Bu sefer dahi mahkemeden tanzim olunan ihtarnamenin sefarete tebliğ olunması Adliye Nezareti'nden istenmiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶² D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 7 (9 Temmuz 1901).

⁴⁶³ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 8 (11 Temmuz 1901).

⁴⁶⁴ Belgenin Osmanlıca nüshasında Fransa tebaasından Beyoğlu'nda vaki "Büro Kotro" ticaretgahının mahsuren sahibesi, Fransızca nüshasında Adèle Cottureau olarak geçmektedir. BOA, HR.H 431/22 vr. 57.

⁴⁶⁵ BOA, HR.H 431/22 Vr. 57. İlgili evrak Sadaret'ten Mâliye Nezareti'ne havale olunmuştur.

⁴⁶⁶ BOA, BEO 1643/123198 Lef 3 (31 Ekim 1900). 25 Aralık 1900 tarihinde Adliye Nezareti'nden gönderilen yeni yazıda 31 Ekim tarihli tezkirenin cevabının halen gelmediği ifade olunmuştur. BOA, BEO 1643/123198 Lef 4 (12 Kanunuevvel 1316/25 Aralık 1900).

14 Mart 1901 tarihinde Fransa Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda Lorando ailesinin hükümetten alacaklarını temin etmedikçe ailenin Osmanlı tebaasından olanlara olan borçlarının ödenmesi hususunda sefaretin hiçbir muavenette bulunmayacağı Mösyö Konstans tarafından daha önce bildirildiği belirtilmiştir. Bu nedenle aynı fikirde olunduğu ve Madam Markiz ile Madam Ostrorog'a herhangi bir tebligatın yapılmayacağı bildirilmiştir. Sefaretin bu durumun ortadan kalkması için koyduğu şart ise Lorando ailesinin Hazine'den olan alacaklarının sürekli ortaya konan tehir muamelesinin ortadan kalkması olmuştur.⁴⁶⁷

Sefaretin bu açıklamasına Adliye Nezareti'nden Madam Markiz ile Madam Ostrorog'un Hazine'den alacağı olan Lorando ailesi mensubu olmadığı cevabı verilmiştir.⁴⁶⁸ 18 Haziran 1901 tarihinde Sadaret Adliye Nezareti'nin bu cevabını yineleyerek şahısların Hazine'den alacakları olmadığı gibi Lorando Veresesi Alacakları ile Mariko Mina'nın talep ettiği alacak arasında hiçbir münasebet olmadığı belirtilerek Hariciye Nezareti'nden Sefarete cevap yazılması istenmiştir.⁴⁶⁹ Ancak Sefaret daha önce yaptığı tebligatı yineleyerek Lorando alacakları ödenmedikçe Mariko Mina'ya ödeme yapılmayacağını ifade etmiştir.⁴⁷⁰

Lorando ailesinin alacaklarının bir ödeme planına bağlanmasından sonra Babiâli Mariko Mina'nın alacaklarının ödenmesi için Sefaret nezdinde girişimlerini hızlandırmıştır. 3 Aralık 1901 tarihinde matlubat meselesinin hal olduğu ve sefaretin Mariko Mina alacağı için mahkeme ilamının icrasını yapması istenmiştir.⁴⁷¹ Nitekim 20 Aralık 1901 tarihinde Sefaret'ten verilen cevapta Lorando ailesinin Hazine'den olan alacakları için memur olan Fransız Konsolosluğu'na borcun ödenmesi için emir verildiği ifade edilmiştir.⁴⁷² Ayrıca 23 Aralık 1901 tarihinde Fransa Sefareti gerekli ödemenin Lorandoların elinde rehin bulunan esham ve tahvilatın mahsubu

⁴⁶⁷ BOA, BEO 1643/123198 Lef 2 (14 Mart 1901).

⁴⁶⁸ BOA, BEO 1779/133361 Lef 3 (14 Mayıs 1317/27 Mayıs 1901).

⁴⁶⁹ BOA, BEO 1678/125846 (1 Rebiülevvel 1319/18 Haziran 1901).

⁴⁷⁰ BOA, BEO 1779/133361 Lef 4 (19 Rebiülevvel 1319/6 Temmuz 1901).

⁴⁷¹ BOA, BEO 1753/131412 (21 Şaban 1319/3 Aralık 1901).

⁴⁷² BOA, HR.H 437 (20 Aralık 1901).

muamelesinden dolayı iade edilecek miktarın belirlenmesinin ardından yapılacağı bildirilmiştir.⁴⁷³

Diğer yandan Aralık 1901 tarihinde Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği'nden hazırlanan ve Adliye Nezareti'ne gönderilen mazbata Lorando ailesinin borçları ile ilgili ilginç bilgileri muhteva eder. Bu mazbataya göre Fransa Devleti tebaasından Kont Domâlis ve Kont Jermin ile diğer bazı kimseler, İstefan Lorando aleyhine İstanbul Fransız Konsolosluğu'ndan aldıkları ilamların İstefan'ın gayrimenkullerine haciz ve satışı suretiyle icrası için Beyoğlu Bidayet Mahkemesi İcra Dairesi'ne müracaat etmişlerdir. Ancak haciz ettirdikleri mal varlıkları müzayedeye çıkmışken Lorando ailesinin Hazine'den nakit olarak alacakları bulunmasından dolayı Lorando ailesinin mahkemeden isteği kabul edilmiş, mahkeme alacak meselesinin sona ermesinin beklenilmesinin uygun olacağına karar vermiştir.⁴⁷⁴

Osmanlı Bankası'nın Lorando ailesinden olan alacakları *Lorando Alacakları Meselesi* süresince Fransa Sefareti ve Constans tarafından ailenin alacaklarını acilen temin etmesi için gösterilen argümanlardan biri olmuştur. Nitekim 14 Aralık 1900 tarihinde Constans, II. Abdülhamit ile yaptığı görüşmesinde Osmanlı Bankası'nın Lorando ailesinin mallarına ipotek koydurduğu ve gayrimenkullerini satışa çıkaracağını içeren ilamın icrasının engellenmesini istemiştir.⁴⁷⁵ Diğer yandan 19 Temmuz 1901 tarihinde Constans, Fransa Dışişleri Bakanı Delcasse'ye gönderdiği telgrafında Lorandoların ipotek altında olan mobilyalarının banka tarafından satışa çıkarıldığı ifade edilmiştir.⁴⁷⁶ 14 Eylül 1901 tarihinde Lorando Alacaklarının vekili olan Kont Ostorrog alacakların temini konusunda yaşanan zorluktan dolayı Osmanlı Bankası'na olan Lorando borçlarının ödenemediğini ve emlaklarının bu yüzden ipotek altında alındığını ve aradan iki yıl geçmesi üzerine Osmanlı Bankası'nın Ticaret Mahkemesi'ne başvurarak mallarına el koyduğunu da eklemiştir. Osmanlı Bankası'nın Lorando ailesinden talep ettiği miktarın ise 580.920 lira olduğunu vurgulamıştır.⁴⁷⁷

⁴⁷³ BOA, BEO 1767/132514 Lef 3 (13 Ramazan 1319/24 Aralık 1901).

⁴⁷⁴ BOA, HR.H nr. 437 vr. 157 (22 Teşrinisani 1317/5 Aralık 1901).

⁴⁷⁵ BOA, Y.PRK.TŞF 6/21 (14 Aralık 1900).

⁴⁷⁶ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 9 (19 Temmuz 1901).

⁴⁷⁷ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 41 (14 Eylül 1901).

1901 yılının sonunda Lorando Alacakları'nın bir ödeme planına kavuşmasından sonra Osmanlı Bankası Lorando ailesinden olan alacakları için girişimlerini hızlandırmıştır. Ailenin mensuplarından Madam Ruva, Madam Virjini, Mösyö Achille Lorando'nun 41.791 lira 15 kuruş ve Madam Markiz Brideu ile Madam Evdosti Lorando'nun 12.516 lira 14 kuruş ve Mösyö Liber ile Ernest Lorando'nun 602 lira borçları için Osmanlı Bankası hazineden Lorando ailesine ödenecek meblağ üzerinden haciz ve zam talebinde bulunmuştur. Bu nedenle Dersaadet Ticaret Mahkemesi İcra Dairesi'ne bu alacak talepleri ifade olunmuştur.⁴⁷⁸

3. Lorando ve Tubini Alacakları Davasının Fransa ile Osmanlı Devleti Arasındaki Krize Dönüşmesi

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında oluşan diplomatik krizin açmaza doğru yöneldiği 1901 senesinin yaz aylarında Lorando ailesinin Osmanlı Bankasına olan borçları onların zor durumda kalmalarına ve alacakları için girişimlerini arttırmalarına sebep olmuştur. Nitekim ipotek altında olan mobilyalarının dahi satışa çıkarılacağını Delcasse'ye bildiren Constans, eğer 25 Temmuz'a kadar Osmanlı Devleti'nden tatmin edici bir cevap alamaz ise diplomatik girişimlerin tükendiğini kabul edeceğini iletmiştir.⁴⁷⁹

Constans, 20 Temmuz 1901 tarihinde Delcasse'ye gönderdiği diğer bir telgrafta Lorandoların borcunun faizsiz 550.000 lira ve yine faizsiz olarak Tubinilerin borcunun ise 200.000 lira olduğunu iletmiştir. Padişah ile olan görüşmesinde meselenin komisyonda görüşüleceğinin ifade edildiğini ancak artık bir komisyona gerek duymadığı cevabını verdiğini aktarmıştır. Bunun üzerine II. Abdülhamit'in bu denli yüksek faizli bir borcun komisyonda görüşülmesi gerektiğini söylemesinden dolayı sefaretin tercümanını komisyona memur ettiğini ancak ilk başlarda Lorando varisleri komisyona seçilecek temsilci hakkında anlaşılmadılarsa da sonradan Achille Lorando ve Ostrorog'un seçilmesiyle komisyonun kurulabildiğini gerçekleştirilen görüşmelerden ise sonuç çıkmadığını belirtmiştir. Ayrıca Constans, aynı telgrafında

⁴⁷⁸ BOA, HR.H nr. 437 vr. 157 (22 Teşrinisani 1317/5 Aralık 1901).

⁴⁷⁹ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 9 (19 Temmuz 1901).

gizli bir irade ile komisyonun işlerinin durdurulduğunu ve bunun Hariciye Nazırı Tevfik Paşa tarafından da teyit edildiğini iddia eder. Constans, gönderdiği bu telgrafta artık meselenin çözüleceğinden ümidi olmadığını ve sonuca varılmak isteniyorsa daha sert yaptırımlar uygulanmasının gerektiğini belirtmiştir.⁴⁸⁰

Constans, 25 Temmuz'da gönderdiği telgrafta ise diplomatik imkânların tükendiğini beyan etmiştir.⁴⁸¹ Constans'ın diplomatik imkanların tükendiğini beyan etmesinden sonra Sadrazam, hazineye borcun ödenmesi için yeterli miktarın bulunduğunu ileterek bir ödeme şeklinin belirlenip iki ilâ on sene arasını kapsayacak taksitler ile borcun geri ödenmesini teklif etmiş ve bu teklif Fransa tarafından da uygun bulunmuştur.⁴⁸²

26 Temmuz 1901 tarihinde Constans'ın Delcasse'ye gönderdiği yeni bir telgrafta Fransa'nın uzlaşmak istediğini ispat eden bir şekilde teklifi tekrar ele aldığını ve borcun Lorando ailesi için 334.488 lira olarak Osmanlı Devleti'ne sunulduğunu bildirir.⁴⁸³ Fransa'nın teklif ettiği bu miktar artık Fransa'nın da sürekli ödenmesinde ısrar ettiği meblağ olacaktır.

1901 yılı Ağustos ayının başından itibaren Fransa'nın diplomatik ilişkileri sona erdireceğine dair söylemlerin arttığı da görülmektedir. Nitekim Paris Sefiri Münir Bey, 3 Ağustos'ta Tevfik Paşa'ya ilettiği telgrafta Fransa'nın son uyarılarını yaptığını bildirmiştir.⁴⁸⁴

Constans İstanbul'dan ayrılmadan önce II. Abdülhamit ile son bir görüşme daha gerçekleştirmiştir. II. Abdülhamit, bu görüşmede Fransa tarafından yapılan girişimleri “*şayan-ı teessüf*” olarak nitelendirerek Lorando ailesinin Osmanlı Bankası ile olan alacak meselesi sırasında bir ödeme şeklinin oluşturulmasını karışıklık oluşturmak olarak ad etmekteydi.⁴⁸⁵ Ayrıca Tubinilerin istediklerin miktarın 175.000 lira olmakla beraber II. Abdülhamit, bu meseleyi daha bugün işittiğini ve daha önce Namık Paşa riyasetinde oluşturulan komisyon tarafından bu gibi borçların tetkik edilerek

⁴⁸⁰ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 5 (20 Temmuz 1901).

⁴⁸¹ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 11 (25 Temmuz 1901).

⁴⁸² BOA, Y.PRK.HR 31/18 (26 Temmuz 1901).

⁴⁸³ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 45 (26 Temmuz 1901).

⁴⁸⁴ BOA, HR.H nr. 437 (3 Ağustos 1901).

⁴⁸⁵ Bu dönemde Lorando ailesinin Osmanlı Devleti'nden talep ettiği miktar yaklaşık 1.800.000 lira idi.

ödendiğini bildiğini hatta bankaya dahi bir hayli miktarlar verilerek rehin mücevheratın çıkarıldığını ifade etmiştir. Yapılan görüşmede Constans ise Fransa'nın taleplerinin aynı olduğunu vurgulayarak kısa zamanda çözüm bulunmazsa İstanbul'dan ayrılacağını belirtmiştir.⁴⁸⁶

Fransa'nın diplomatik ilişkilerini keseceğine dair yaptığı ihtarlardan bir diğeri ise Delcasse'nin Constans'a 7 Ağustos tarihinde gönderdiği telgrafta beyan olunmuştur. Delcasse Münir Bey ile görüşerek Cuma gününe kadar Osmanlı Devleti'ne süre verildiğini ancak bir sonuç alınmazsa fiili olarak harekete geçeceğini bildirmiştir.⁴⁸⁷

16 Ağustos 1901 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne yazdığı telgrafta Constans, meselenin çözüleceğine dair verilecek iradenin bir kopyasının tarafına verilemediğini ve bu durumu Fransa'ya bildirmek durumunda olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁸ 17 Ağustos'ta Fransa'ya gönderdiği telgrafta ise dün saraya davet edildiğini ifade ettikten sonra görüşmenin detaylarını da vermiştir. Burada Sultan'ın kendisine Lorando ve Tubini borçları için bir yandan mahkeme kararı diğer yandan yaptırımlar sonucu bir irade vuku bulduğunu ve pazar gününe kadar borcun hesap edilerek pazartesi iradenin yayımlanacağını söylediğini ifade etmiştir.⁴⁸⁹ 18 Ağustos tarihinde ise genel olarak taleplerinin kabul olduğunu ve gerekli paranın temini için Meclis-i Mahsusa'nın toplandığını bildirmiştir.⁴⁹⁰

II. Abdülhamit'in Constans'dan talep ettiği süre içerisinde taahhüt edildiği gibi Adliye Nazırı'nın başkanlığında Hariciye, Mâliye, Ticaret, Nafia Nazırları ve Rüşumat Emni'nden meydana gelen komisyon bir mazbata hazırlamıştır. Hazırlanan mazbata

⁴⁸⁶ II. Abdülhamit'in V.Murad'ın borçlarına karşılık rehin verilen mücevherattan bahsettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Köçeoğlu Agop'tan Tubinilere devr olunan borçlardan birisi de V.Murad'dan olan alacakları idi. Ayrıca padişah zamanında tüm bu borçların ödendiğini ifade ederek şimdiki iddia olunan Tubini borcunu hayret verici olarak yorumlamıştır. BOA, Y.PRK.HR 31/18 lef 4-5 (28 Temmuz 1317/10 Ağustos 1901).

⁴⁸⁷ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 12 (7 Ağustos 1901).

⁴⁸⁸ BOA, HR.H, nr. 437 (16 Ağustos 1901).

⁴⁸⁹ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 15 (17 Ağustos 1901). Fransa'nın prestijli gazetelerinden Le Figaro, Meselenin pazartesi verilecek irade ile sona ereceğine dair ümitvar olduklarını duyurmuştur. **Le Figaro**, nr. 231, 19 Ağustos 1901. Fransız Basını'nda 1901 senesinin Ağustos ayından itibaren mesele ile ilgili haberler yapılmaya başlanmıştır. Nitekim Le Temps 20 Ağustos tarihinde okuyucularına borçlar konusunda bilgi vermekteydi. **Le Temps**, nr. 14080, 21 Ağustos 1901.

⁴⁹⁰ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 16 (18 Ağustos 1901).

17 Ağustos 1901 tarihinde Meclis-i Mahsusa-i Vükela'da görüşüldü ve yapılan mütalaaya göre Lorando alacakları incelenerek Nafia Nezareti'nin 30.000 ve Hazine'nin 55.000 istikrazının tamamının temin edildiği ve Hazine'nin sonrasında 22.439 lira geri ödemeyi yaptığı ve bu haliyle kalan borcun 62.560 lira 23 kuruş oldu tespit edildi. Borcun mukavelelerinde açıklanan faiz oranları fahiş olarak nitelendirilmekteydi. Dolayısıyla Ticaret Mahkemesi'nden ilâm alınmış ise de bu ilâmda belirtilen faiz oranı hakkaniyetli bulunmamıştı.

Mazbatanın devamında 1881 yılında henüz Jean Lorando da hayatta iken yapılan anlaşma ile borcun 70.000 liraya indirildiği ve bu sırada taraflarına 16.870 lira daha ödendiği belirtilmiştir. Böylece Murabaha Nizamnamesi uyarınca Temmuz 1901 sonuna kadar senelik %9'dan karşılıklı faiz eklenerek, bu hesaba göre Lorando'nun kalan alacağının 102.861 lira 58 kuruş ya da borç alınan meblağdan Hazine'nin yaptığı ödeme düşülerek %5 faiz yürütüldüğünde Lorando'nun kalan borcunun 121.836 lira olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda varislerin elinde bulunan tahvilatın ise geri alınması veya verilecek bedelden mahsup edilmesi uygun görüldü.

Tubinilerin alacaklı oldukları miktar için ise işe Köçeoğlu Agop'un hesapları incelenerek başlanmıştır. Agop Efendi'nin, Sultan Abdülaziz zamanında İtibar-ı Umumi-i Osmani Şirketi ve Dersaadet Bankası ile birlikte Hazine hesabına satın almış oldukları vadesi dolmuş eshamın geri ödenmesinde 658.604 liradan 202.000 lirasının Agop Efendi'ye ait olduğu ve bununla beraber 3 kalem alacağının faiziyle 498.854 lira olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında bu borç için 204.238 lira Hazine'den ödemesi yapılmış ve kalan 294.615 lira ise 1881 yılında yapılan tenzilat ile 97.223 lira olarak belirlenmiştir. Bu suret Agop Efendi hayattayken anlaşılarak kabul edilmiştir.

Kalan 97.223 lira için Temmuz 1901 sonuna kadar Murabaha Nizamnamesi gereğince %9 faiz yürütülerek yapılan hesaplama göre 229.313 lira alacaklarından daha önce Hazine'den ödenen 96.600 liranın çıkarılmasıyla Köçeoğlu Agop'un 132.712 lira alacağı kaldığı ifade olunmuştur. Ayrıca Köçeoğlu Agop'un 242.254 sterlin değerinde olan tahvilatın geri alınması eğer olmaz ise tahmini değeri olan 65.400 liranın borçtan düşülmesiyle kalan borcun 67.312 lira olduğu belirtilmiştir. Verilen Meclis-i Mahsusa mazbatasında meselenin çözüme kavuşmamasına gerekçe

olarak “*akçenin esası karışık*” açıklaması getirilmekteydi. Lorando varislerinin alacağı olarak 121.836 lira hesap edilirken Tubiniler için ise ilâmla sabit istenen 167.000 liranın esasının olmadığı Köçeoğlu Agop’un kalan borcunun 67.312 lira olarak verilmesiyle açıklanmıştır.⁴⁹¹ Aynı tarihlerde Lorando ailesinin talep ettiği iki milyon liraya yakın meblağ ve Sefaretin 340.000 lira hesabı ile kıyas edilince aradaki farkın anlaşmazlıktaki payı da anlaşılacaktır.

19 Ağustos 1901 tarihinde Meclis-i Mahsusa’nın kararından sonra verilen iradede işin aldığı şekilden ötürü komisyon kararınca gereğinin yapılması istenmiştir.⁴⁹² Bu iradeden sonra aynı gün Constans, meselenin çözüme kavuşturulmak yerine tekrardan bir komisyona havale olunduğunu Fransa’ya iletmiştir. Bu komisyonu ise meseleyi uzatmak olarak nitelendirmiştir.⁴⁹³ Öte yandan 21 Ağustos’ta meselenin çözüme kavuşacağı kendisine saraydaki görüşmesinde beyan edilmesine rağmen Meclis-i Mahsusa kararı ve verilen irade ile işin komisyona sevki Constans tarafından verilen sözlü nota ile protesto edilmiş ve bu durumun Fransa’ya bildirildiği ifade edilmiştir.⁴⁹⁴ Aynı gün Delcasse’den gelen telgraf ile Osmanlı Devleti meselede samimiyetsiz davranmakla suçlanmış ve Constans’ın İstanbul’u terk etmesi istenmiştir. Ayrıca İsviçre’de bulunan Paris Sefiri Münir Bey’in de Fransa’ya dönmemesi ve her türlü görüşme talebinin de red olunacağı bildirilmiştir.⁴⁹⁵

Diğer yandan bu süreçte Osmanlı Hükümeti konunun en az zararla çözümüne gayret göstermekteydi. Meselenin Mâlîye Nezareti’ne havale olunması ile Lorando ve

⁴⁹¹ BOA, İ.DUİT 140/38 Lef 2-3 (2 Cemaziyevvel 1319/17 Ağustos 1901).

⁴⁹² İradede ayrıca Köçeoğlu Agop’un oğlu Andon’un ifadelerinin de dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. BOA, İ.DUİT 140/38 Lef 1 (6 Ağustos 1317/19 Ağustos 1901); Mâlîye ve Hariciye Nezaretlerine gönderilen ilgili yazı için bkz. BOA, BEO 1707/127962 (6 Cemaziyevvel 1319/21 Ağustos 1901).

⁴⁹³ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 17 (19 Ağustos 1901).

⁴⁹⁴ BOA, HR.H, nr. 437 (21 Ağustos 1901); **Ministere Des Affaires Etrangeres, Documents Diplomatiques Français (1871-1914)**, 2e Série (1901-1911), Tome Premier (2 Janvier-31 Décembre 1901), Paris MCMXXX, nr. 369 (21 Ağustos 1901).

⁴⁹⁵ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 18, (21 Ağustos 1901); D.D.F., 1901-1911, nr. 368 (21 Ağustos 1901); Constans, 22 Ağustos 1901 tarihinde Fransa’dan gelen diplomatik ilişkilerin kesilmesi yönündeki talimatı Osmanlı Devleti’ne bildirmiştir. BOA, HR.SYS, 430/8 (22 Ağustos 1901); D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 19 (22 Ağustos 1901). Lorando ailesinden Jean Lorando’nun kızı Marie Brideu’nun Le Temps gazetesine Fransız kamuoyunun dikkatini çekmek için gönderdiği yazıda alacaklarının durumu hakkında bilgi vermiştir. Lorando ailesinin Osmanlı Bankası’na olan borçları nedeniyle zor durumda olduğunu belirterek Fransa’nın her zaman hizmetinde olduklarını tarihsel süreç içerisinde kendi üyelerinden misaller vererek açıklamıştır. **Le Temps**, nr. 14082, 23 Ağustos 1901.

Tubini ailelerini temsil edecek vekiller de bu komisyona davet edildi.⁴⁹⁶ Bu sırada Fransa'nın sefirini geri çağıracağıının duyulması Osmanlı Devleti'nin konuyu çözmeye adına çabalarını da arttırmış gözükmetedir. Nitekim 25 Ağustos günü Fransa Sefareti ile Hariciye Nezareti arasında yapılan yazışmalarda konunun halledilmesi için Mâliye Nazırı Zühtü Paşa'nın yoğun çaba sarf edildiği ve Fransa'nın bu çabaları iyi niyetle karşılmasının beklendiği ifade edilmiştir.⁴⁹⁷ Ancak tüm çabalara rağmen Constans'ın İstanbul'dan ayrılmasına engel olunamamıştır. 26 Ağustos günü Fransa Sefiri Constans İstanbul'dan ayrılmıştır. Constans ayrılış gerekçesinde iki haftadır Osmanlı Devleti tarafından oyalandığını ve II. Abdülhamit ile görüşmesinde meselenin hâl olunacağı sözünü almasına rağmen neticesiz kaldığını belirtmiştir.⁴⁹⁸ Bu tarihten sonra diplomatik ilişkiler maslahatgüzar seviyesine inmiştir.⁴⁹⁹

Tahsin Paşa, Constans'ın ayrıldığı gün için hatıratında şu ifadeleri kullanmıştır; *“O aralık Rıhtım şirketile de bir ihtilaf hadis olmuştu. Bunun üzerine Fransa sefareti Fransız menafinin haleldar edilmekte olduğu iddiasile Fransa Hükümeti'ni tahrik etti ve teşebbüsâtı siyasiye yolundan tazyiki siyasi yoluna geçilmeğe Fransa Hükümetince karar verildi. Bu karar üzerine Müsyü (Konstan) hükümeti metbuası tarafından geri çağrıldı. Münasebatı siyasiyenin nevama inkıtai demek olan bu kararı Müsyü (Konstan) Hariciye Nezaretine tebliğ etti. Keyfiyet zatı şahaneye arzolundu. Hüncar bunun üzerine Müsyü (Konstan) ı saraya davetle huzuruna kabul etti ve bu mesele hakkında kendisile uzun uzadıya görüştü. Sultan Hamit sefiri iknaa muvaffak olamamış olacak ki ertesi gün Müsyü (Konstan) İstanbul'u terketti. Müsyü Konstanın azimeti günü zatı şahane Teşrifat Nazırı İbrahim ve Selim Melhame Paşaları Sirkeci istasyonuna göndererek sefiri iknaa çalışmalarını emretti. Hükümeti metbuasından aldığı emir ve talimat üzerine İstanbul'u terketmeğe hazırlanmış ve istasyona kadar gelmiş olan bir sefirin geri dönmesi gayrikabil olduğu malum iken Sultan Hamidin bu*

⁴⁹⁶ Lorando ve Tubini ailelerinden gönderilecek vekillere Perşembe günü saat 2'de Mâliye Nazırı Zühtü Paşa'yı görmeye gitmeleri Sefaret aracılığıyla bildirilmiştir. BOA, HR.H 437 (21 Ağustos 1901); Varislerin komisyona çağrıldığına dair Hariciye Nezareti ile Sadaret arasındaki yazışmalar için bkz. BOA, BEO 1707/128019 (7 Cemaziyevvel 1319/22 Ağustos 1901).

⁴⁹⁷ BOA, HR.H 437 (25 Ağustos 1901); BOA, İ.HR 373/21 Lef 2-3 (25 Ağustos 1901).

⁴⁹⁸ BOA, HR.H 437 (26 Ağustos 1901); BOA, İ.HR 373/21 Lef 4 (26 Ağustos 1901).

⁴⁹⁹ Constans'ın İstanbul'dan ayrılması Fransız basınında da yer bulmuştur. **Le Figaro**, nr. 239, 27 Ağustos 1901; **Le Temps**, nr. 14687, 28 Ağustos 1901.

çareye neden tevessül ettiği bilinemez. Nitekim Müsyü (Konstan) Hükümeti seniye hakkındaki hissiyatı dostanesine dair teminat vererek ve fakat hükümeti metbuasından almış olduğu talimat haricine çıkmağa imkan olmadığını söyleyerek gitti. Sefir, maslahatgüzarlıkla kalan sefaret müsteşarının teklif edeceği sureti tesviye Bab-ı Âlice kabul olunduğu halde ortada mesele kalmayacağını, kendisinin de az zaman zarfında İstanbul'a döneceğini ilave etti."⁵⁰⁰

Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, Sadaret'e gönderdiği yazıda Constans'ın ayrılmasının ardından daha önce Mâliye Nezareti'nde görüşülmüş olmasına rağmen Lorando veresesinin vekilleri ve Tubini'nin Sefaret'in emrine ters olacağı düşüncesiyle Mâliye Nezareti'ne görüşmeye 26 Ağustos'ta gelmediklerini belirtmiştir. Tevfik Paşa, Lorando veresesinin talep ettiği miktarın 546.000 Tubini'nin ise 250.000 lira olduğunu ve sefirin ayrılışının sebeplerinden birisinin bu parayı ödemeye zorlamak maksadıyla olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca sefir ayrılmış olsa da Lorando varisleri ve Tubini ile olan görüşmelerin devam etmesi gerektiğini ve Paris Sefareti'ne Osmanlı Devleti açısından süreci anlatan bir yazının da gönderilmesi lüzumunu eklemiştir.⁵⁰¹

Bu süreçte Fransa Sefareti'nin üzerinde durduğu miktar Lorando alacakları için 344.488 lira idi. Nitekim Sefaret'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, 1897 yılında Ostororog'un yaptığı hesap ile borcun 253.300 lira olarak kabul edildiği ve geçen üç sene içerisinde % 9 faiz ile 321.691 lira olmakla beraber bunu senenin faizi ile 344.488 liraya ulaştığı ifade edilmiştir.⁵⁰² Ancak Mâliye Nezareti'nden 26 Ağustos 1901 tarihinde Sadaret'e gönderilen yazıda Lorandoların 540.000 lira üzerinde durdukları Tubinilerin ise 160.000 lirada ısrar etmekle beraber sadece faiz üzerinden görüşmek istediğini bildirmiştir.⁵⁰³

⁵⁰⁰ Tahsin Paşa, **a.g.e.**, s. 74.

⁵⁰¹ BOA, İ.HR 373/21 Lef 6 (11 Cemaziyelevvel 1319/26 Ağustos 1901). 27 Ağustos 1901 tarihinde toplanan Meclis-i Mahsusa Fransa Sefareti'ne gönderilecek metni kararlaştırmıştır. Bu metin irade ile tasdik olunmuştur. BOA, İ.HR 373/21 Lef 7-8 (13 Cemaziyelevvel 1319/27 Ağustos 1901).

⁵⁰² D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 29 (3 Eylül 1901).

⁵⁰³ BOA, BEO 1715/128595 Lef 3 (11 Cemaziyelevvel 1319/26 Ağustos 1901).

Constans'ın ayrılmasının ardından 27 Ağustos'ta Hariciye Nezareti'nden Paris Sefareti'ne yazılan yazıda varislerin iki kere Mâliye Nezareti'ne geldikleri ancak sonradan Zühtü Paşa ile yapılan görüşmekten vazgeçtiklerinin teessüfle karşılandığı belirtilmiştir. Ayrıca işin Constans'ın iddia ettiği gibi bir komisyona sevk edilmediği, bu kadar abartılı ve haksız bir miktarın tetkiki için Mâliye Nezareti'ne sevk olunduğu ifade edilmiştir.⁵⁰⁴

Osmanlı Devleti Constans'ın ayrılmış olmasına rağmen Lorando ve Tubini varisleri ile görüşerek meselenin bir an evvel halledilmesine uğraşmıştır. Görüşmelerin Constans'ın ayrılması ile kesintiye uğraması üzerine toplanan Meclis-i Mahsusa'da varislerin Mâliye Nazırı ile görüşecekleri belirtilirken işin de bir an evvel neticeye bağlanması isteniyordu.⁵⁰⁵ Nitekim 5 Eylül 1901 tarihinde Fransa'nın Maslahatgüzarı Bapst, Delcasse'ye gönderdiği telgrafta Hariciye Nazırı'nın Lorando ve Tubini varislerinin Mâliye Nezareti'ne gelmelerini talep ettiğini bildirdi.⁵⁰⁶ Ayrıca 8 Eylül'de Delcasse'ye gönderilen yeni telgrafta Tubini'nin yarın Mâliye Nazırı ile görüşeceği ve kendisine şayet anlaşmaya varılır ise bunun Fransa'nın onayını gerektirdiği belirtilmiş, Tubini'nin de buna dair söz verdiği ifade edilmiştir.⁵⁰⁷ Öte yandan Kâmil Paşa, Lorando veresinin kendi içerisindeki anlaşmazlıktan dolayı Osmanlı Devleti'nin teklifini geri çevirdiğinden bahseder. Ayrıca Said ve Cevat Paşaların meseleye gerekli ihtimam göstermediğini belirtir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ "...sefaretçe hazine-i celileye gelmelerine komisyon rengi verilmiştir." BOA, BEO 1711/12858 (13 Cemaziyevvel 1319/27 Ağustos 1901); BOA, Y.A.HUS 419/41 Lef 3 (13 Cemaziyevvel 1319/27 Ağustos 1901). Babıâli Hukuk müşavirliğinde hazırlanan Paris Sefareti'ne gönderilecek telgrafta Constans'ın ayrılmasının Fransa ile Osmanlı Devleti arasında asırlardır süren münasebet ve dostluğa uygun düşmediği ifade edilmiştir. BOA, İ.HR 373/21 Lef 1. Diğer yandan meselenin Osmanlı Hariciyesi tarafından etraflıca anlaşılmadığı Tefvik Paşa'nın meseleyi "*Fransa'nın ehemmiyeti bu derece cüz'î olan bir sebepten*" şeklinde tanımlamasından anlaşılmaktadır. BOA, Y.A.HUS 419/56 Lef 2 (3 Eylül 1901).

⁵⁰⁵ BOA, MV 102/109 (21 Cemaziyevvel 1319/5 Eylül 1901). Mâliye Nezareti'ne gerekli malumat gönderilerek meselenin görüşülerek çözüme kavuşması istenmiştir. BOA, BEO 1715/128595 Lef 1 (22 Cemaziyevvel 1319/6 Eylül 1901). Tubini veresesi 7 Eylül'de Lorando varisleri ise 9 Eylül'de Mâliye Nezareti'ne gidecekleri belirtilip daha önce Meclis-i Mahsusa kararı ile verilen rakamların dışına çıkılmaması eğer kabul olunmaz ise müzakere edilmeden meclis-i mahsusada tekrar görüşülmek üzere havale olunması istenmiştir. BOA, Y.A.RES 114/23 Lef 2 (23 Cemaziyevvel 1319/7 Eylül 1901).

⁵⁰⁶ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 32 (5 Eylül 1901).

⁵⁰⁷ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 35 (8 Eylül 1901).

⁵⁰⁸ **II. Abdülhamid'in Sadrazamları Kâmil Paşa ve Said Paşa 'mn Anıları: Polemikleri**, Yay. Haz. Gül Çağalı-Güven, Arba Yayınları, İstanbul, 1991, s. 283.

Mâliye Nezareti'nde yapılacak olan görüşmeye Lorando veresesi, vekillerinden birisi Paris'te olduğu gerekçesiyle iştirak etmemiş ve kendileri de Sefaret'ten emir almamalarından dolayı katılmayacaklarını beyan etmişlerdir. Tubini varisleri adına ise Jan Tubini Nezaret'e gelerek bir anlaşma üzerinde anlaşılmıştır. Tubinilerin Köçeoğlu Agop'tan 70.900 kûsur lira alacakları olup bunun 96.000 kûsuru faiz olmakla toplam 162.000 kûsur liraya denk gelmekteydi. Ayrıca mahkemeden ilâmı aldıkları tarihten itibaren faizin de ilavesiyle toplamı 253.000 lira idi. Bu miktarda tenzilata gidilerek ana para olan 70.900 kûsur liraya mahkeme masrafı olarak 1.810 lira 93 kuruş ilavesiyle ilâm tarihinden borcun ödenmeye başlanacağı 1902 yılının Şubat ayına kadar % 6 faiz eklenmesi ile 158.773 lira ödenmesi konusunda anlaşılmıştır. 16 aya bölünecek olan kambiyaillerin her biri 10.000 lira olmakla beraber Rûsumat hasılatından ödenecekti. Ayrıca Tubini'nin isteği üzerine bu suret Fransa'nın da onayına sunulacaktı.⁵⁰⁹ Fransa Dışişleri Bakanı Delcasse, bu anlaşmayı 20 Eylül 1901 tarihinde gönderdiği telgraf ile kabul ettiklerini bildirmiştir.⁵¹⁰

Yapılan anlaşmanın ardından Banker Tubini ile yapılan görüşmede kendisi görüşülerek kendisi yapılan anlaşmanın Mâliye Nezareti tarafından onaylanmasına rağmen henüz irade ile onaylanmadığını ifade etmiştir. Ayrıca zamanında Lorando ailesi gibi fahiş faizler talep etmeyip makul seviyede borcu tutmak için ailesini ikna ettiğini, Fransa parlamentosunda bitmiş olan Tubini işinin bitmemiş gibi gösterildiğini ve bundan dolayı üzüntü duyduğunu belirtmiştir.⁵¹¹

Lorando veresesi görüşmeye vekillerinin İstanbul'da olmaması nedeniyle katılmamıştı. Nitekim vekilleri olan Leon Ostrorog'un, görüşmeler için 7 Eylül günü Paris'e hareket ettiğine Le Figaro gazetesi satırlarında yer vermiştir.⁵¹² Yıldız Sarayı'na takdim edilen bir jurnalde Ostrorog'un bu sırada yaptığı Paris seyahatinden bahsedilmektedir. Nitekim Lorando varislerinin Mâliye Nezareti'ne gitmemelerinin

⁵⁰⁹ BOA, Y.A.RES 114/31 (26 Cemaziyelevvel 1319/9 Eylül 1901). Meclis-i Mahsusa bu anlaşmayı görüşmüş ve irade ile de onaylanmıştır. BOA, İ.DUİT 140/33 (28 Cemaziyelevvel 1319/12 Eylül 1901). Delcasse'ye bunu bir telgraf ile bildiren Bapst, Tubini'nin Osmanlı Devleti ile anlaşmaya vardığını ifade etmiştir. D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 36 (9 Eylül 1901). Tubini alacakları konusunda anlaşılmasına Le Temps gazetesi okuyucularına duyurmuştur. **Le Temps**, nr. 14701, 11 Eylül 1901.

⁵¹⁰ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 43 (20 Eylül 1901).

⁵¹¹ BOA, Y.PRK.HR 31/32 Lef 9

⁵¹² **Le Figaro**, nr. 251, 8 Eylül 1901.

sebebinin “verese vekilinin Paris’te olması” olarak açıklanması ile bu dönemde olduğu muhtemeldir. Verilen jurnalde meselenin bu süreçte halen sürüncemede kaldığı ve şahıslar üzerinden ise suistimale uğradığı iddialarına maruz kaldığı görülmektedir. Nitekim bu jurnali yazanın Fransa Sefareti’ne gittiğinde “*Lorando işinde varislerinden gayr-i manen ve maddeten istifade edenler kimler olduğu ve kim bilir ne kadar kimselerin müstefid olacağı*” sorusu üzerine Sefaret baştercümanın verdiği cevaptan meselenin artık gayr-i meşru yollara da saptığı iddiaları da anlaşılmaktadır. Sefaret baştercümanı verdiği cevapta Kont Ostrorog’un Mabeynci Arif Bey’e bir senet vermiş olduğunu ve sarayda görüşmeler yaptığını hatta Selim Paşa ile de görüştüysen de bunun sonuçsuz kalarak Paşa ile bozuşmasından dolayı Paris’e gittiğini ve burada Marie Markiz ve diğer varisler ile görüştüğünü sonrasında ise Osmanlı Devleti’nin Paris Sefareti’ne giderek işin makul bir fiyat ile bitirilmesi için teklifte bulunduğunu ifade eder. Sefaret baş tercümanı bu görüşmenin neticesiz kalmasından dolayı Ostrorog’un Fransa’nın işe müdahalesini sağlamak adına rüşvet de vererek milletvekili ve gazetecilerden bir heyet oluşturmaya muvafık olduğunu da eklemektedir. Sefaret baştercümanı, menfaatperest olarak nitelendirdiği bu milletvekillerden Alfred Korm adlı şahsın meselede 340.000 liranın sefaretin notasında yer almasından sonra 40.000 lira tenzil edebileceği komedisini oynadığı ve daha önce de Suriye Demiryolları, Dedeğaç-Selanik hattı, Fener hasılatından %9 faizli istikraz ve Paris Sergi-i Umumisi Osmanlı Şubesi imtiyazlarından dolayı da rüşvetler aldığını ve bu meselede de İsviçre’ye giderek Fransa Donanması’nın geleceğine dair söylemlerde bulunduğunu ifade eder. Ayrıca Fransa’dan İstanbul’daki sefaretlerine mesele hakkında telgraflar gelmesi üzerine Hariciye Nezareti ve Sadaret nezdinde sekiz on defa ihtarlar da bulunup eğer mesele çözüme kavuşmaz ise müracaatlarına da devam edeceğini bildirdiği cevabını vermiştir. Jurnalın devamında işin suistimale uğramasının asıl sorumlusunun Mabeynci Arif Bey ve Fransa Sefareti’nin girişimlerini gayr-i meşru zemini çekenler olduğu da belirtilmiştir.⁵¹³

Leon Ostrorog’un mesele ile yakından ilgilenmesi Fransa’daki Türk basınından Mecheroutiette de yer bulmuştur. Mecheroutiette gazetesinin haberinde Leon Ostrorog’un Lorando ailesine damat olarak girmesinden sonra Marie Lorando’nun

⁵¹³ BOA, Y.PRK.AZJ 13/57.

çeyiz olarak Osmanlı Devleti'nden alacaklarını getirdiğini yazılmıştır. Ayrıca Ostrorog'un alacak miktarının bir hayli artmasında etkili olduğu ve ödendikten sonra ciddi bir kısmını eşine dahi vermeden kendisine aldığı ifade edilmiştir.⁵¹⁴

Meselenin içeriden suistimal edildiğine dair iddiaların yer aldığı tek jurnal bu değildir. Saray'a sunulan başka bir jurnalde Constans'ın menfaatleri için mesele üzerinde daha fazla durduğundan ve Lorando ile Tubini ailelerinin Fransa Meclisi'nden bazı azalara rüşvet verdiğiinden bahs olunmaktadır.⁵¹⁵

Kimyager Jani imzasıyla takdim edilen diğer bir jurnalde Selim Melhame Paşa'nın meseleyi suistimal ederek Hariciye Nezareti'nde mevki edinmeye çalıştığı ve Lorando meselesinin ortaya çıkmasında Selim Paşa'nın gayretlerinin olduğu belirtilmiştir.⁵¹⁶ Tahsin Paşa da mesele süresince hariçte Selim Melhame Paşa'nın ilgilendiğini belirterek üstü kapalı olarak paranın fahiş seviyelere çıkmasıyla menfaat sağladığını ifade etmiştir.⁵¹⁷ Selim Melhame Paşa'nın Lorando ailesinin Hüdaverdioğulları ile ihtilafı oldukları maden meselesinde de Lorandoların tarafında hareket ettiği görülmektedir. Bu konu hakkında üçüncü bölümün devamında bilgi verilecektir.

Lorandolar için görüşmeye icap etmediklerinden dolayı tekrar bir davet yapılması için Sefaret'e yazılması Hariciye Nezareti'ne Sadaret tarafından bildirilmiştir.⁵¹⁸ Bu dönemde Lorando veresesi, iddialarını destekleyecek şekilde bir kampanya yürütmekteydi. Bu kampanya Fransa'nın desteğini sağlamaya yönelik olarak hem Fransa'daki siyasilere hem de basın nezdinde sürdürülmekteydi.⁵¹⁹

Lorando Veresesi'nin vekilleri Leon Ostrorog'un girişimleri ile Fransa'nın diplomatik ilişkileri kesmesinden güç alarak 2 milyon liraya yaklaşan daha cüretkâr miktarlara çıktığı görülmektedir. Ancak bu tutum Fransa tarafından dahi uygun bulunmadı. Nitekim Delcasse, 10 Eylül 1901 tarihinde Bapst'a gönderdiği telgrafta

⁵¹⁴ **Mecherouiette**, nr. 26, Ocak 1912, s. 17-20.

⁵¹⁵ BOA, Y.PRK.HR 31/97.

⁵¹⁶ BOA, Y.PRK.SGE 9/67 (15 Zilkade 1319/23 Şubat 1902).

⁵¹⁷ Tahsin Paşa, **a.g.e.**, s. 74.

⁵¹⁸ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 43 (20 Eylül 1901).

⁵¹⁹ BOA, HR.H nr.437.

Fransa'nın tutumunun Lorando ailesi için Kont Ostorrog'un belirlediği miktarın haklılığı anlamına gelmediğini ifade etmiştir.⁵²⁰

Kont Ostorrog bu dönemde Fransa nezdinde olan girişimlerini hızlandırmıştı. Lorando alacaklarının vekili sıfatıyla 14 Eylül 1901 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı mektupta Lorando ailesinin tamamen hukuki bir çerçevede hareket ederek Fransa'nın talimatlarına göre hareket edeceğini bildirmiştir. Ayrıca mektupta meseleye dair hukuki haklılıklarını ispatlama yoluna da gitmiştir. 23 Nisan 1895 tarihinde Cambon'un Fransa Sefiri olduğu sırada alacakları için 1.792.524 lira talep ettiğini ve iki kalem olan alacaklarından birinin 13 Eylül 1882 tarihli Ticaret Mahkemesi'nin ilâmına dayandığını, ancak Babiâli'nin buna cevap vermediğini ifade etmiştir. Ostorrog alacaklarının temini konusunda yaşadıkları zorluktan dolayı Osmanlı Bankası'na olan Lorando borçlarının ödenemediğini ve emlaklarının bu yüzden ipotek altında alındığını ve aradan iki yıl geçmesi üzerine Osmanlı Bankası'nın Ticaret Mahkemesi'ne başvurarak mallarına el koyduğunu da eklemiştir. Bundan sonraki süreçte Nisan 1900 tarihinde 253.000 lira hemen ödenmesi halinde Osmanlı Devleti ile anlaşacaklarını kabul ettiklerini ancak bunun da kabul görmediğini belirtmiştir. Sonuç olarak talep ettikleri miktarın 546.232 lira olduğunu Osmanlı Bankası'nın Lorando ailesinden talep ettiği miktarın ise 580.920 lira olduğunu vurgulayarak durumu bildirmiştir.⁵²¹

Lorando meselesinde görüşmelerin tıkanması üzerine Hariciye Nezareti'nden 17 Eylül 1901 tarihinde Fransa Sefareti'ne gönderilen telgrafta meselenin çözülmesi için elçilik ile irtibata geçildiği bildirilmiştir. Ayrıca Osmanlı Hükümeti'nin Tubini borcunda olduğu gibi istikrazın yapıldığı tarihten itibaren % 6 faiz hesabıyla iki kalem Lorando borcunun bitirilmek istendiği yazılmıştır.⁵²² Bu teklife Delcasse tarafından cevap vermekle memur olduğunu belirten Fransa Müsteşarı Payet, % 6 faiz hesabıyla yapılacak teklifin kabul olunmayacağını, 1897 yılında yapılan talebin tekrar teklif

⁵²⁰ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 37 (10 Eylül 1901).

⁵²¹ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 41 (14 Eylül 1901).

⁵²² D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 42 (18 Eylül 1901). Öte yandan Fransa Sefareti'nden Fransa Dışişleri'ne gönderilen telgrafta yüzde 6 hesabıyla ödenmesi için II. Abdülhamit'in Rus Elçisi Zinovief'e arabuluculuk teklif ettiği de bildirilmekteydi. D.D.F., 1901-1911, nr. 408 (21 Eylül 1901); **Le Figaro**, nr. 267, 24 Eylül 1901.

edildiğini bildirir. Buna göre 253.300 lira hemen ödenecek olmakla beraber 1897'den beri % 9 faiz hesabıyla talep olunan toplam borç ise 344.488 lira idi. Lorandoların ellerinde rehin olan tahvilatlar ise ödemeler sırasında iade olunacaktı.⁵²³

Fransa'nın bu isteklerinin ardından toplan Meclis-i Mahsusa'da 1897 senesinde yapılan teklife dair malumat olmadığı ve yapılan hesabın ise neye dayandığının bilinmediği ifade olunmuştur. Osmanlı Devleti'nin % 6 faiz hesabıyla 137.596 lira vermeye hazır olduğu fakat Fransa'nın bunu kabul etmemesi üzerine işin bir an evvel bitirilmek istendiği, böylece Murabaha Nizamnamesi gereği faiz haddi olan yüzde dokuzun kabul olunacağı ve bu hesaba göre 183.000 liraya denk geldiği belirtilmiştir.⁵²⁴ 6 Ekim 1901 tarihinde Fransa Maslahatgüzarı Bapst, Fransa'nın talep ettiği miktarda ısrarcı olduğunu bildirmesi⁵²⁵ üzerine 7 Ekim 1901 tarihinde toplanan Meclis-i Mahsusa kararı ile Fransa'nın üzerinde durduğu miktar kabul edilmiş ve ödemenin nereden yapılacağını tetkiki için Mâliye Nezareti'ne emir gönderilmiştir.⁵²⁶

Tubiniler ise Osmanlı Hükümeti'ne başvurarak daha önce Meclis-i Mahsusa'da kararlaştırılan alacakları ile ilgili ödeme şeklinin mukavele ile taraflarına verilmesini ve faizin anapara üzerinden hesaplanmasından dolayı 4.574 lira zarar edeceklerini bildirip bunun yeniden düzenlenmesini talep etmişlerdir.⁵²⁷ Bunun üzerine Hyacinthe Tubini ve Mahdumu Şirketi namına Hyacinthe Tubini'nin oğlu Aristide Tubini ile yapılan mukavele neticesinde % 6 faiz üzerinden hükümetin 167.056 lira-i Osmani 72 kuruş borcu olduğu kabul edilmiştir. Alacak olan meblağın her ay 10.000 liralık kambiyyeller halinde Rumi Mart 1902 tarihinden başlayarak Fransa Konsoloshanesi aracılığıyla ödenmesinde anlaşılmıştır. 16 kambiyalın bedeli 10.000 son vadesi Rumi 31 Temmuz 1903 tarihinde dolacak olan kambiyalın tutarı ise 1056 lira 72 kuruş olarak

⁵²³ BOA, İ.DUİT 140/31 Lef 4 (26 Eylül 1901).

⁵²⁴ Bu karar hakkında irade de yayınlanmıştır. BOA, İ.DUİT 140/31 Lef 2 (16 Cemaziyelahir 1319/30 Eylül 1901). Fransa müsteşarı ile görüşülmek üzere konu Hariciye Nezareti'ne havale edilmiştir. BOA, BEO 1726/129422 (17 Cemaziyelahir 1319/1 Ekim 1901). Bu sırada Fransa, Lorando alacakları için 340.000 kûsur lirada ısrar etmekteydi. **Le Figaro**, nr. 276, 3 Ekim 1901.

⁵²⁵ BOA, İ.DUİT 140/29 Lef 4 (22 Cemaziyelahir 1319/6 Ekim 1901).

⁵²⁶ BOA, İ.DUİT 140/29 Lef 2 (23 Cemaziyelahir 1319/7 Ekim 1901). Ekim ayının başında Fransa'da artık sabırların tükendiği belirtiliyor ve diplomasiden vazgeçilerek askeri müdahale daha fazla dillendiriliyordu. **Le Figaro**, nr. 280, 7 Ekim 1901.

⁵²⁷ BOA, BEO 1729/129621 (23 Cemaziyelahir 1319/7 Ekim 1901).

hesaplandı. Ayrıca mukavelenin son kısmında anlaşma icrasız kaldığı takdirde Aristidi Tubini her türlü hukukunu muhafaza hakkına sahip olacağı da ifade olunmuştur.⁵²⁸

Lorando alacakları için ise Fransa'nın üzerinde durduğu miktar olan 344.000 kûsur liranın ödeme vasıtaları için Osmanlı Hükümeti'nin çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Öncelikle Mâliye Nazırı'ndan 2 milyon liralık bir istikrazın emisyonunu üstelenmesi istenmiştir. Ancak bu teklif bankanın Paris komitesi tarafından Paris piyasalarının durgunluğu sebep gösterilerek reddedildi. Ardından ödemenin temini için II. Abdülhamit Osmanlı Bankası'ndan işlemleri yürütmesini rica etti. Padişahın bu ricasını Delcasse'nin de yinelemesi üzerine 4 Aralık 1901 tarihinde 28.500.000 franklık bir istikraz antlaşması imzalandı. Bu istikraza çeşitli aşar gelirleri teminat olarak gösterildi.⁵²⁹

4. Fransa'nın Midilli Adası'nı İşgali ve Alacakların Ödenmesi

Lorando Alacaklarının ödeme şekli üzerinde müzakereler devam ederken Fransa, Lorando ve Tubini Alacaklarından ayrı olarak ileri sürdüğü argümanlarla Osmanlı Devleti'ne askeri gücünü kullanarak yaptırımında bulunmaya karar vermiştir. 26 Ekim 1901 tarihinde Bapst'a gönderdiği telgrafında Delcasse, Osmanlı Devleti'nden Fransa himayesindeki okul, hastahane ve dini müesseselerin tanınmasını, çıkan karışıklıklardan dolayı 1894,1895,1896 yıllarında zarar gören kurumlarının onarımı için ferman yayınlanmasını ve Keldani Patrikliği'nin kurulması için berat verilmesini talep ettiklerini bildirmiştir. Aksi takdirde Midilli Adası'nın işgal edileceğini de eklemiştir.⁵³⁰ Diğer yandan 29 Ekim'de gönderilen telgrafta ise alacakların ödenmesi için hiçbir banka ile görüşülmediği de belirtilmiştir.⁵³¹

⁵²⁸ BOA, İ.DUİT 140/30, Lef 4.

⁵²⁹ 340.000 kûsur liranın nakden ödenmesi için yaklaşık 450.000 liralık tahvilat piyasaya sürülecekti. Tahvilat muamelesi sonrasında 3 ile 6 ay zarfında gelirleri Lorando alacakları için kullanılacaktı. BOA, Y.A.HUS 421/34 (11 Recep 1319/24 Ekim 1901). Autheman 1901 istikrazı ile alacaklar ödendi demişse de borcun ödenmesi bir sonraki sene olan 1902 gümrük istikrazı mâli muamelesi ile olacaktır. Andre Autheman, **Bank-ı Osmanî-i Şahane, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Bankası**, Çev. Ali Berktaş, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2002, s. 159-160.

⁵³⁰ D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 52 (26 Ekim 1901). D.D.F, **Turquie 1901-1911**, nr. 455 (26 Ekim 1901).

⁵³¹ D.D.F., **Turquie 1901-1911**, nr. 461 (29 Ekim 1901).

Fransa'nın işgal teşebbüsü karşısında Osmanlı Devleti meseleyi sadece Lorando alacaklarının halledilmesi üzerinden değerlendirmekteydi. Nitekim 1 Kasım 1901 tarihinde Paris'teki maslahatgüzar Nabi Bey, donanmanın meselenin halolması ile geri döneceğini ümit ettiğini bildirmiş ve Paris Sefiri Münir Bey de Lorando alacakları dolayısıyla donanmanın Şark sularına geldiğini İstanbul'a iletmiştir.⁵³²

Donanmanın Midilli'ye doğru hareket ettiği haberinin alınması üzerine 1 Kasım'da Osmanlı Devleti Fransa'ya Lorando alacaklarının kısa bir sürede ödeneceğini beyan etmiştir.⁵³³ Ayrıca Lorando alacaklarının padişahın iradesi ile kabul edildiği ifade edilmiştir.⁵³⁴ II. Abdülhamit'in iradesinde 344.000 kûsur liranın 180.000 liradan fazlasının neye dayandığının meçhul olduğu, Fransa'nın bu işin halli için Şark sularına donanma yolladığının dün gece Hariciye Nezareti'nden bildirildiği belirtilmiştir. Devamında böyle hesabı karışık bir akçe meselesinden dolayı işin donanma gönderilmesine varması ise "*korsanlık*" olarak nitelendirilmiştir.⁵³⁵

Aynı gün Bapst, Lorando için talep ettikleri 344.488 liranın ödenmesini Osmanlı Devleti kabul etmiş olup ödeme şartları konusunda hiçbir teşebbüste bulunulmadığı daha önce kararlaştırılan Tubini alacakları için de bu durumun geçerli olduğunu Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir.⁵³⁶ Bu gelişmeler üzerine Sadaret'ten Mâliye Nezareti'ne meblağın Hazine'den bir defada ödenmesinin mümkün olmadığı ve bir dış istikraza gidilmesi gerektiği, Hariciye Nezareti'ne ise Fransa Sefareti'ne meselenin kısa sürede hal olunacağını ifade edilmesinin gerektiği yazılmıştır.⁵³⁷ Nitekim Lorando Alacaklarının Tubini alacakları gibi 16 ay zarfında 21.530 liralık kambiyailler şeklinde Fransa Sefareti namına Rûsumat Emaneti üzerinden 1318 senesi martından

⁵³² Nabi Bey'in telgrafı için bkz. BOA, HR.SYS 430/8 (1 Kasım 1901); Münir Bey'in telgrafı için bkz. BOA, Y.PRK.HR 31/66 Lef 4 (19 Teşrinievvel 1317/1 Kasım 1901).

⁵³³ BOA, HR.H 437 (1 Kasım 1901). Fransa donanmasının yola çıkması Le Figaro gazetesinde geniş yer bulmuştur. Davenay imzalı yazıda coşkulu bir biçimde II. Abdülhamit aleyhtarlığı yapılarak geri adım atılmaması istenmiştir. **Le Figaro**, nr. 307, 3 Kasım 1901. Le Temps gazetesi ise daha temkinli bir biçimde donanmanın yola çıkmasını duyurmuştur. **Le Temps**, nr. 14754, 3 Kasım 1901.

⁵³⁴ BOA, HR.H 437 (1 Kasım 1901).

⁵³⁵ BOA, İ.DUİT 140-29 (20 Recep 1319/2 Kasım 1901).

⁵³⁶ BOA, Y.A.HUS 421/74 Lef 2 (2 Kasım 1901).

⁵³⁷ BOA, BEO 1743/130707 (20 Recep 1319/2 Kasım 1901).

itibaren ödenmesi için ödeme takvimi oluşturulmuştur.⁵³⁸ Ayrıca ödeme için hazırlanan kambiyyaller emanet olarak Kredi Lion Bankası'na verilmiştir.⁵³⁹

Osmanlı Devleti'nin tüm diplomatik uğraşlarına rağmen Midilli 7 Kasım 1901 tarihinde Fransa Donanması tarafından işgal edilmiştir. Midilli'de gümrük, posta idaresi ve Osmanlı Bankası şubesi nezaret altına alınmıştır.⁵⁴⁰ Fransa'nın istekleri Encümen-i Mahsusa-i Vükela mazbatası üzerine çıkan irade ile 9 Kasım 1901 tarihinde onaylanmıştır.⁵⁴¹ 10 Kasım tarihinde ise Midilli'yi işgal eden Fransa Donanması'nın amirali Caillard'a işgali sonlandırması emri verilmiştir.⁵⁴² Fransa ile sorunun çözülmesinin ardından elçilik münasebeti yeniden kurulmuştur.⁵⁴³ 29 Kasım 1901 tarihine gelindiğinde ise Mösyö Constans sefir sıfatıyla II. Abdülhamit ile olan görüşmesinin olumlu geçtiğini Mösyö Delcasse'ye bildirmiştir.⁵⁴⁴

Osmanlı Devleti'nin Lorando borcu üzerinde Fransa'nın talep ettiği miktarı kabul etmesinin ardından borcun ödeme şekli üzerindeki görüşmelere başlanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı Hükümeti'nin 13 Nisan 1902 tarihinden itibaren başlanacak olan

⁵³⁸ Meclis-i Mahsusa'nın bu kararını onaylayan iradede hemen bu kararın Fransa Sefareti'ne bildirilmesi istenmiştir. BOA, İ.DUİT 140/28 (21 Recep 1319/3 Kasım 1901); BOA, Y.A.HUS 437/8 Lef 3 (22 Recep 1319/4 Kasım 1901). Hariciye Nezareti, Mâliye Nezareti, Ticaret ve Nafia Nezareti ve Rüsumat Emaneti taraflarına gönderilen sureti için bkz. BOA, BEO 1743/130708 (22 Recep 1319/4 Kasım 1901).

⁵³⁹ BOA, Y.A.HUS 421/104 Lef 2 (25 Teşrinievvel 1317/7 Kasım 1901).

⁵⁴⁰ Midilli Mutasarrıflığı'ndan gelen telgraflar için bkz. BOA, Y.PRK.EŞA 39/23 Lef 3-11 (25 Teşrinievvel 1319/7 Kasım 1901); BOA, Y.MTV 222/122/123/124 (25 Teşrinievvel 1319/7 Kasım 1901). Tahsin Paşa işgal gününü şöyle anlatır; *"Bir sabah Midilli mutasarrıfı Reşit Paşa'nın beni telgraf makinesi başına çağırdığını haber verdiler. Gittim. Reşit Paşa bir Fransız filusunun Midilli önüne geldiğini ve amiralin karaya çıkardığı bir müfreze bahriye efradile Midilli gümrüğünü işgal ettiğini ve keyfiyeti Babialı'ye bildirmiş olduğunu söyleyerek bu vaziyet karşısında nasıl bir hattıhareket takip edeceğini istizan etti. Keyfiyeti derhal Padişaha arzettim."* Tahsin Paşa, **a.g.e.**, s. 72. Midilli işgali Fransa'da Le Temps gazetesinden duyuldu. **Le Temps**, nr. 14760, 9 Kasım 1901.

⁵⁴¹ BOA, Y.A.RES 114/90 (27 Teşrinievvel 1319/9 Kasım 1901); BOA, Y.A.HUS 421/119/120 (9 Kasım 1901).

⁵⁴² D.D.F., **Turquie 1900-1901**, nr. 74 (10 Kasım 1901). Fransa Donanması 11 Kasım'da Midilli'yi terk etmiştir. BOA, Y.A.HUS 422/3 Lef 2 (29 Teşrinievvel 1317/11 Kasım 1901). Midill'deki işgalin kalkmasını Tahsin Paşa şöyle ifade eder; *"Sefirin buradan hareketi ile donanmanın Midilliyi işgali yekdiğerine merbut ve evvelden mukarrer şeyler idi. Meselenin aldığı had ve gayritabii şekil üzerine Babialı ile sefaret arasındaki müzakerat ilerledi ve nihayet esasından haksız olmamakla beraber miktarı itibarile çok muhtekirane bir dereceye çıkarılan Lorando alacağı halledildi. Midilli işgali çok sürmedi, derhal mutasarrıfa bir telgraf yazarak meselenin faslu tesviye edildiğini ve keyfiyeti sefaretten sorup anlayabileceğini amirale tebliğ etmesi bildirildi. Filhakika sefaretten amirale bu yolda tebligat vuku bulmuş ve donanma Midilli'den çekilip gitmişti."* Tahsin Paşa, **a.g.e.**, s. 74.

⁵⁴³ BOA, Y.A.HUS 422-5 Lef 2 (29 Teşrinievvel 1317/11 Kasım 1901).

⁵⁴⁴ D.D.F., **Turquie 1901-1911**, nr. 543 (29 Kasım 1901).

16 taksitin sonuncusu 21.538 lira olmak üzere 15 tanesi 21.530 lira değerinde olacağı teklifi Fransa Sefareti'ne gönderildi. Rüsumat Emaneti tarafından hazırlanan tüm kambiyyaller Fransız Konsoloshanesi aracılığıyla vereseye takdim olunacak olup rehin verilen tahvilat ve esham ile Ekim 1897'den itibaren yapılan ödeme de hesaba katılacaktı. Ekim 1897'den itibaren yapılan 478 lira 68 kuruş ve rehin olarak verilen 10.879 sterlin değerindeki tahvilat ile 1.505.778 kuruş değerindeki kavaim-i nakdiyenin borçtan mahsubu Babıâli tarafından talep edildi. Tubinilerin alacakları için ise 31 Mart 1901 tarihinden itibaren başlamak üzere hazırlanan 17 kambiyalardan 16 adeti 10.000 17. taksit ise 1056 lira 72 kuruş değerinde olacaktı.⁵⁴⁵ Hazırlanan bu suretler Fransa Sefareti tarafından kabul edildi.⁵⁴⁶

Kambiyyallerin ödenme sürecinde Osmanlı Devleti'nin en fazla sıkıntı çektiği durum paranın temin edilememesi olmuştur. Bu yüzden yapılan ertelemeler ise Fransa Sefareti'nin protestolarına yol açmıştır. Nitekim Lorando ve Tubini alacakları için hazırlanan kambiyyallerden daha ilkinin ödenmesinde bu sıkıntı çekilmiştir. İlk kambiyyaller için 31.530 liranın 13 Nisan 1902 tarihi itibariyle ödenmesi gerekmektedir. Ancak vadenin dolmasına rağmen Rüsumat Emaneti'nde yeterli para olmadığından tahsili yapılamıyordu. Bu durum kambiyyallere kefil olan Kredi Lion Bankası tarafından protesto edilirken, Sefaret baş tercümanı tarafından da daha ilk taksitte böyle bir sıkıntının oluşmasıyla devletin mâli güvenilirliğinin sarsılması olarak nitelendirildi. Babıâli başta ödeme için Osmanlı Bankası ile anlaşmasına rağmen sonradan bankanın bu anlaşmadan caymasıyla Duyun-ı Umumiye İdaresi'ne başvurulmuştur. Mâli yılın ağnam gelirlerinden sağlanan 30.000 ve Rüsumat Emaneti'nden alınan 1530 lira ile bu ilk kambiyyaller ödenmiştir.⁵⁴⁷ Gelir sağlanmasında aynı durum beşinci taksit için de geçerli olmuş ve Duyun-ı Umumiye

⁵⁴⁵ BOA, BEO 1752/131392 Lef 2 (14 Şaban 1319/26 Kasım 1901).

⁵⁴⁶ Tubini Alacaklarına dair Fransa Sefareti'nden gönderilen kabul yazısı için bkz. BOA, BEO 1752/131392 Lef 4 (13 Teşrinisani 1901/26 Kasım 1901). Sefaretin Lorando alacaklarına ait ödeme şeklini kabul ettiğine dair gönderilen yazı için bkz. BOA, HR.H 437 (7 Aralık 1901).

⁵⁴⁷ BOA, Y.A.HUS 427/38 (16 Nisan 1902). Osmanlı Bankası ve Duyun-ı Umumiye ile gerçekleştirilen görüşmeler hakkında bkz. BOA, BEO 1828/137064; BOA, BEO 1829/137110. İlk kambiyalin ödendiğine dair Le Temps gazetesinde yayımlanan haber için bkz. **Le Temps**, nr. 14920, 19 Nisan 1902. İkinci kambiyalin ödendiğine dair Le Temps gazetesindeki haber için bkz. **Le Temps**, nr. 14950, 19 Mayıs 1902.

İdaresi ile anlaşarak ağnam gelirlerinden olmak üzere avans alınmıştır.⁵⁴⁸ Ayrıca Osmanlı Bankası ile ilk taksit için anlaşılammışsa da bu üçüncü kambiyalin ödenmesi sırasında gerçekleşecektir.⁵⁴⁹

Kambiyallerin ödenmesinde Fransa ile karşılaşılan anlaşmazlıklarından birisi dördüncü taksitin ödenmesi sırasında Osmanlı Hükümeti'nin Lorando ve Tubinilerin senelik vergilerinden mahsub edilmesini sefarete teklif etmesi ile yaşanmıştır. Buna göre Lorando varislerine ait 1.089.289,10 kuruşluk ve Tubinilere ait 1.559.090,10 kuruşluk vergi bedeli kambiyaillerin tutarından mahsub edilecekti. Bu hesaba göre Lorando varislerine ait kambiyaile 245.660 kuruş eklenecek olup Tubinilere ait kambiyaal için ise dördüncü taksitten kalan 559.000,90 kuruşluk miktar beşinci kambiyaalden de mahsub olunacaktı. Ancak bu suret Fransa Sefareti tarafından vergiden mahsubun son kambiyaal tutarından yapılması isteği nedeniyle yapılamamıştır. Bunun üzerine kambiyaillerin ödenmesi Ziraat Bankası aidat ve tahsilat gelirlerinden yapılmıştır.⁵⁵⁰ Vergilerin kambiyaillerden mahsubu son taksit üzerinden yapılmıştır.

Osmanlı Devleti ile Osmanlı Bankası arasındaki görüşmelerine Ocak 1902'de başlayan gümrük istikrazı anlaşmasının Ekim 1902 tarihinde çıkan padişahın iradesi ile netlik kazanması üzerine Fransa Sefareti bunun Lorando ve Tubini alacaklarının ödenmesi için de kullanılmasını talep etti. Sefaret, Kasım 1901'de yapılan anlaşmaya göre taksitlerin yapılacak ile mâli muamele ile bir seferde ödenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Osmanlı Bankası'na talimat göndererek vadesi dolmuş taksitlerin ödenmesini ve gelecek kambiyaillerin de teminat altına alınmasını istemiştir.⁵⁵¹ Bunun sağlanması için Paris borsasında borçlanma için çıkacak tahvilatların da engellenmesi

⁵⁴⁸ MV 104-68 (23 Cemaziyevvel 1320/28 Ağustos 1902). Duyun-ı Umumiyye'nin beşinci taksit için aracı olması hakkındaki Le Temps gazetesindeki haber için bkz. **Le Temps**, nr. 15048, 26 Ağustos 1902.

⁵⁴⁹ Y.PRK.ML 23-1 (8 Rebiülevvel 1320/16 Haziran 1902). Üçüncü kambiyaalin ödendiğine dair Le Temps gazetesindeki haber için bkz. **Le Temps**, nr. 14979, 17 Haziran 1902.

⁵⁵⁰ Bu konudaki Meclis-i Vükela kararı için bkz. BOA, MV 104/35 (23 Rebiülevvel 1320/30 Haziran 1902). Sadarete vergiler için hazırlanan hesap pusulası için bkz. BOA, BEO 1882/141111 Lef 2 (10 Haziran 1318/23 Haziran 1902). Sefaret tarafından kabul edilmediğine dair Hariciye Nezareti'nden Sadarete gelen yazı için bkz. BOA, BEO 1886/141422 Lef 3 (10 Rebiülahir 1320/16 Temmuz 1902). Fransa Basını'nın ödemeleri yakından takip ettiği dördüncü taksit üzerindeki görüşmelerin de haber olarak verilmesinden anlaşılmaktadır. **Le Temps**, nr. 15010, 19 Temmuz 1902.

⁵⁵¹ BOA, Y.A.HUS 436/34 (21 Recep 1320/24 Ekim 1902). Sefaretin yazısı için bkz. BOA, HR.H 437 (11 Ekim 1902).

ile Osmanlı Devleti tehdit edilmiştir.⁵⁵² Nitekim ödenmemiş beşinci ve altıncı taksitin yapılacak gümrük tahvilatı istikrazından ve kalan taksitlerin dahi bu yolla teminat altına alınması konusunda iki taraf anlaşmıştır.⁵⁵³ 8 Ağustos 1903 tarihinde Lorando varislerinin alacağı olan son kambiyalın ve ardından 18 Ağustos 1903 tarihinde Tubinilerin son taksitlerinin Osmanlı Devleti tarafından ödenmesinin ardından mesele nihayete ermiştir.⁵⁵⁴

B. LORANDO AİLESİ İLE HÜDAVERDİOĞULLARI ARASINDAKİ MADEN DAVASI

Karesi Sancağı'nda yer alan Antimon Madeni'nden çıkarılan cevherin kullanılması hakkında Hüdaverdioğlu İbrahim ve Biraderleri ile Jean Lorando arasındaki anlaşmazlık 19. Yüzyılın son çeyreği süresince devam etmiştir.⁵⁵⁵ Madenin işletmesi için verilen ruhsatnamelerde imtiyaz sahibi olarak yer alan Terifon Basmacıyadis'in Lorando'yu kendisine ortak ilân etmek istemesi ve bu kararı Hüdaverdioğulları'nın red etmesi üzerine dava görülmüş ve mahkeme süresince Lorando ailesi, suistimallere başvurarak mahkemeyi tanımamış veya davalara iştirak etmemiştir. Terifon, Jean Lorando'yu kendisine ortak ilan etmişse de meselenin içyüzü daha farklıdır.

Karesi Sancağı Yenice-i sağır Kazası'na bağlı İvrindi Nahiyesi'nde kurşun cevherinin çıkarılması için 23 Haziran 1298/5 Temmuz 1882 tarihinde Terifon Basmacıyadis ve ortakları olan Yorgi Sivastopoli ve Kostı Dimaki adlı girişimcilere

⁵⁵² BOA, Y.A.HUS 436/77 (31 Ekim 1902).

⁵⁵³ II. Abdülhamit, 2.5 milyon liralık bir ihtiyaç için parayı sağlamak üzere Osmanlı Bankası'na gümrük tahvillerinin takası için sadrazama yetki verdi. Bu işlem başarı sağlayarak devlete kaynak sağlandı. Autheman, **a.g.e.**, s. 160. Fransa Sefareti'nin anlaşmayı kabul ettiklerine dair yazısı için bkz. BOA, HR.H 437 (20 Kasım 1902).

⁵⁵⁴ Lorando varislerine son kambiyalın ödendiğini beyan eden Fransa Sefareti'nin yazısı için bkz. BOA, HR.H 437 vr. 65 (8 Ağustos 1903). Lorando varislerine ödenen son kambiyalın ödendiğini beyan eden Fransa Sefareti'nin yazısı için bkz. BOA, HR.H 437 vr. 68 (18 Ağustos 1903). Le Temps, son kambiyalın ödendiğini okuyucularına duyurmuştur. **Le Temps**, nr. 15369, 14 Temmuz 1903.

⁵⁵⁵ Jean Lorandonun 1891 tarihinde vefat etmesinin ardından konu varisleri tarafından takip olunmuştur.

ruhsat verilmiştir. Aradan üç ay geçmesinin ardından 2 Eylül 1298/14 Eylül 1882 tarihinde Terifon, Karesi Vilayet'ine bir arzuhal göndererek daha önceki ortaklarına ek olarak mevcut 120 hissedenden 70'ini vermek suretiyle Hüdaverdioğlu İbrahim ve Biraderleri Kumpanyası'nı da ruhsata dahil etmiştir. Terifon 5 Eylül 1298/17 Eylül 1882 tarihinde maden meclisine başvurarak mevcut ruhsatnamede belirtilen Antimon Madeni'nin sınırlarını genişletmek istemiş ve talebinde sonrasında Jean Lorando'yu dahil edebilmek için Terifon ve Şürekası tabirini kullanmıştır. Ancak Terifon'un maden sınırını genişletmek için verdiği talepname maden meclisi tarafından red edilmiştir.⁵⁵⁶

6 Nisan 1299/18 Nisan 1883 tarihinde ise yine İvrindi Nahiyesi'nde yer alan başka bir Antimon Madeni için Terifon tarafından ruhsatname alınmıştır. Hüdaverdioğulları, hazırlanan bu yeni ruhsatnamede Terifon ve Şürekası ibaresinin bulunmasından ve 2 Eylül 1298/14 Eylül 1882 tarihli Terifon ile yaptıkları mukaveleye istinaden bu yeni ruhsatnamenin 23 Haziran 1298/5 Temmuz 1882 tarihli ruhsatnamenin ilavesi olduğunu belirtmişlerdir. Terifon Basmacıyadis ise mukavelede yer almış olmasının resmen tanınmış ortak anlamına gelmeyeceğini ve Hüdaverdioğulları ile yaptıkları anlaşmayı fesh ettiğini bildirmiştir.⁵⁵⁷

7 Ağustos 1301/19 Ağustos 1885 tarihinde Orman ve Maadin Meclisi, Terifon'un daha önce meclise gelerek ortaklar arasında gerçekleşen mukaveleyi fesh etmesine onay vermiş ve 6 Nisan 1299/18 Nisan 1883 tarihli ruhsatnamenin Terifon'un adına olmasından dolayı ortağının Jean Lorando olduğuna karar vermiştir. Ayrıca madenden çıkarılan cevherin ise dava sonuçlanıncaya kadar saklanması istenmiştir.⁵⁵⁸ Hüdaverdioğulları tarafından maden idaresine dava açılması üzerine konu Şura-yı Devlet'e havale olunmuştur. 2 Kasım 1885 tarihinde Şura-yı Devlet, ruhsatnamede Terifon ve Şürekası yazmasından dolayı davanın Ticaret Mahkemesi'nde görülmesine karar vermiştir.⁵⁵⁹ Hüdaverdioğlu İbrahim ve Biraderleri

⁵⁵⁶ Şura-yı Devlet'te hazırlanan mazbatada süreç hakkında malumat verilmiştir. BOA, BEO 444/33288 Lef 2 (2 Kasım 1885).

⁵⁵⁷ A.y.

⁵⁵⁸ BOA, BEO 444/33288 Lef 10 (7 Ağustos 1301/19 Ağustos 1885).

⁵⁵⁹ BOA, BEO 444/33288 Lef 2 (2 Kasım 1885).

verdikleri arzuhaller ile pek çok kez itiraz etmiş ve Terifon'un mal sahibi olmadığını belirterek Lorando'yu ortak kabul edemeyeceğini ifade etmiştir.⁵⁶⁰

3 Mayıs 1886 tarihinde Jean Lorando, Ticaret Mahkemesi I. Meclisi'nden aldığı ilâm ile 6 Nisan 1299/18 Nisan 1883 tarihli ruhsatnameye dayanarak çıkardığı cevherin kendisine teslimini sağlamıştır. Hüdaverdioğulları bu karara itiraz ederek mahkemeyi oluşturan azalara ve reise karşı dava açmak üzere Ticaret Mahkemesi II. Meclisi'ne başvurmuştur. Burada 2.000 ton cevherin naklinin yapılmasına dair teklifleri kabul edilmiştir. Sonrasında Adliye Nezareti iki mahkemede görülen davaların aynı meseleye ait olmasından dolayı iki davayı birleştirerek konuyu Temyiz Mahkemesi'ne havale etmiştir. Temyiz mahkemesi ise davanın yeniden görülmesinde aynı reis ve azaların yer almasının uygun olmayacağına, çıkan cevherin Hüdaverdioğulları'nın malı olduğuna ve meselenin Bahriye Ticaret Mahkemesi'nden görülmesine karar vermiştir.⁵⁶¹

2 Eylül 1886 tarihinde Hüdaverdioğulları, Mahkeme-i Ticaret-i Bahriye'ye başvurarak Lorando'nun Ticaret Mahkemesi'nden aldığı ilâmın feshini talep etmiştir.⁵⁶² Diğer yandan Jean Lorando Fransa Sefareti'ne Ticaret Mahkemesi'nden aldığı ilâmın icrasının takip edilmesi için başvurmuştur. 10 Şubat 1887 tarihinde Sefaret'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda Hüdaverdioğlu İbrahim'in konuyu Temyiz Mahkemesi'ne taşımamasının Jean Lorando'nun elinde olan ilâmın icrasını erteleyemeyeceği belirtilerek bir an önce icrasının Adliye Nezareti tarafından yapılması istenmiştir.⁵⁶³ 27 Nisan tarihinde Fransa Sefareti'nden gönderilen yeni notada ise Hüdaverdioğulları'nın Ticaret Mahkemesi'ne başvurmasının kanuna aykırı olduğu ve davanın Konsül mahkemede görüşülmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁶⁴

Davanın yeniden görülmesine karar verildikten sonra azalardan Mösyö Ludovi'nin mahkemeye katılamaması üzerine ertelenmesine dair Fransa Sefareti'nin

⁵⁶⁰ BOA, BEO 444/33288 Lef 6 (26 Eylül 1310/8 Ekim 1894).

⁵⁶¹ Davanın yeniden görülmesinden de bahseden Adliye Nezareti'nin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazı için bkz. BOA, HR.H 435/4 Lef 11 (7 Nisan 1887).

⁵⁶² BOA, HR.H 435/4 Lef 2 (2 Eylül 1886).

⁵⁶³ BOA, HR.H 435/4 Lef 12 (20 Ocak 1887). Sefarettten yazılan yazıda yeniden görülecek davada tüm azaların Osmanlı tebaasından olması durumunda verilecek taraflarınca tanınmayacağı da eklenmiştir. BOA, HR.TO 207/52 (20 Ocak 1887).

⁵⁶⁴ BOA, HR.HMŞ.İŞO 218/81 (27 Nisan 1887).

talebi kabul edilmişse de daha sonra toplanan mahkemeye tekrar iştirak etmemesi üzerine davanın daha fazla tatil olamayacağı bildirilerek görüşülmesine başlanmıştır. Ancak kendi azaları olmadan davanın görüşülürse neticesinin kendi görüşlerini yansıtmayacağı Sefaret Tercümanı Mösyö Alrik tarafından ifade edilmiştir. Adliye Nezareti ise mahkemenin tatil edilemeyeceği cevabını vermiştir.⁵⁶⁵ Diğer yandan Jean Lorando, kendisine davaya katılması için davet yollanmışsa da buna icabet etmemiştir. Bunun üzerine Sefarete yazılması için Adliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda Jean Lorando'nun bu tutumunun mahkemenin bağımsızlığına ve haysiyetine ters olduğu belirtilerek tekrar bir Fransız hakkında dava görülecek olduğunda mahkemenin bir şey yapamaması ile karşılaşılabilceği ifade edilmiştir.⁵⁶⁶

Adliye Nezareti davanın taraflarının tümünün katılımını sağlamaya çalışırken Jean Lorando, Sefaret'e verdiği arzuhalde Ticaret Mahkemesi'nden aldığı ilamın hemen icrasını talep etmiştir.⁵⁶⁷ Diğer yandan davanın görülmesi sırasında madenden çıkarılan cevherin Hüdaverdioğulları'na teslim olunduğu Fransa Sefareti'nin 21 Aralık 1889 tarihli Hariciye Nezareti'ne yazdığı protestonameden anlaşılmaktadır.⁵⁶⁸ Adliye Nezareti ise Hariciye Nezareti'ne verdiği yazıda Jean Lorando'dan alınıp Hüdaverdioğulları'na verilen cevherin naklinde sorun yaşanmaması için Karesi Vilayeti'ne durumun bildirildiğini ve Jean Lorando'nun aldığı ilamın ertelenmesini sağlayan koşulların kendisi tarafından davaya iştirak etmek suretiyle kalkabileceğini ifade etmiştir.⁵⁶⁹ Adliye Nezareti'nin bu kararı 7, 10 ve 12 Mayıs 1890 tarihlerinde Sefaret tarafından protesto edilmiştir.⁵⁷⁰

Antimon Madeni'nden çıkarılan cevher anlaşmazlığından başka maden ruhsatının verilmesinde 23 Haziran 1298/5 Temmuz 1882 tarihli ruhsatnamenin süresini uzatan 29 Mart 1300/10 Nisan 1884 tarihli ruhsatname de diğer bir

⁵⁶⁵ BOA, HR.H 435/4 Lef 10 (2 Ekim 1888).

⁵⁶⁶ BOA, HR.H 435/4 Lef 9 (22 Ağustos 1889).

⁵⁶⁷ 11 Aralık 1889 tarihinde Sefaret'ten gönderilen yazıda Jean Lorando'nun verdiği arzuhalde bahis olunmuştur. BOA, HR.H 435/4 Lef 8 (11 Aralık 1889).

⁵⁶⁸ Bu protestonamede Jean Lorando'nun marifetiyle çıkardığı cevherin Hüdaverdioğullarına teslim olunmasının kabul edilemeyeceği ve Jean Lorando'ya derhal teslim edilmesi gerektiği bildirilmiştir. BOA, HR.H 435/4 Lef 6 (21 Aralık 1889).

⁵⁶⁹ BOA, HR.H 435/4 Lef 7 (13 Ocak 1890).

⁵⁷⁰ Protestolara dair Hariciye Nezareti'nin yazısı ve Adliye Nezareti'nden verilen cevap için bkz. BOA, HR.H 435/4 Lef 1 (12 Mayıs 1890).

anlaşmazlık konusu olmuştur. Terifon Basmacıyadis 6 Nisan 1299/18 Nisan 1883 tarihli ruhsatnamedeki “*Terifon ve şürekası*” lafzına dayanarak Lorandoyu şerik ilan ettiğini ifade etmiştir.⁵⁷¹ Öte yandan 8 Ekim 1894 tarihinde konuyu değerlendiren Hüdaverdioğlu İbrahim, Terifon’un ortaklardan yalnız birisi olması hasebiyle tek başına bu kararı alamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca Terifon’un Lorando’yu ortak ilan ettiğine dair arzuhali olduğuna dair iddiasının ise asılsız olduğunu vurgulamıştır.⁵⁷²

19 Eylül 1891 tarihinde mesele Şura-yı Devlet’te görüşülerek 29 Mart 1300/10 Nisan 1884 tarihli ruhsatnamenin tanındığı ve Hüdaverdioğlu İbrahim ve Biraderleri’nin dahi ruhsatnameye dahil olmaları ve Jean Lorando’nun hariç tutulması kararlaştırılmıştır. Şura-yı Devlet’in kararında hem Hüdaverdioğulları’nın hem de Terifon’un madenin kendilerine verilmesini talep ettiğini Jean Lorando’nun isminin derç olunması için ise istekte bulunulmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca meselenin Hariciye Nezareti Müsteşarı Artin Paşa başkanlığında oluşturulacak komisyona havale edilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁷³ Toplanan komisyon madenin tekrar ihale edilip Lorando’ya verilmesi kararını almıştır. Hüdaverdioğulları ise bu sureti kabul edemeyeceklerini bildirmiştir.⁵⁷⁴

6 Kasım 1892 tarihinde toplanan Meclis-i Vükela meseleyi ele alarak işin nihayete ermesi gerektiğini, Şura-yı Devlet kararı gereğince ruhsatnamelere şerik ve şürekanın açıkça yazılmasını, Lorando’nun hariç tutulmasını ve icrasının Karesi Vilayeti’ne tebliğ edilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁷⁵

Diğer taraftan Jean Lorando’nun 26 Aralık 1891 tarihinde vefat etmesinin ardından meselenin varisleri Liber ve Marie’ya kaldığı görülmektedir. Nitekim Marie Lorando Brideu, 6 Aralık 1892 tarihinde Hariciye Nazırı Said Paşa’ya gönderdiği

⁵⁷¹ Terifon Basmacıyadis, 19 Eylül 1310/1 Ekim 1894 tarihli Sadaret’e verdiği arzuhalde 29 Mart 1300 tarihli ruhsatnameyi Hüdaverdioğulları’nın kabul ettirmek için kendisini tehdit ettiklerini ve bu ruhsatname ile ortaklıklarını isimlerinin açıkça yazılması suretiyle tescil etmek istediklerini ifade etmiştir. BOA, BEO 444/33288 Lef 11 (19 Eylül 1310/1 Ekim 1894).

⁵⁷² BOA, BEO 444/33288 Lef 6 (26 Eylül 1310/8 Ekim 1894).

⁵⁷³ 7 Eylül 1307/19 Eylül 1891 tarihli Şura-yı Devlet mazbatası için bkz. BOA, BEO 444/33288 Lef 9 (19 Eylül 1891).

⁵⁷⁴ 6 Kasım 1892 tarihinde toplanan Meclis-i Vükela’da komisyonun kararı da okunmuştur. BOA, MV 72/21 (6 Kasım 1892). 26 Aralık 1891 tarihinde Jean Lorando’nun vefat etmesinin ardından mesele Lorando veresesi tarafından idare olunacaktır.

⁵⁷⁵ BOA, MV 72/21 (6 Kasım 1892).

mektupta Fransa Sefareti nezdinde girişimlerini hızlandırdıklarını belirtmiştir. Ayrıca maden meclisinin Lorando aleyhtarı tutumundan vazgeçmesini ve varislere meseleyi değerlendirebilmeleri için süre istemiştir.⁵⁷⁶

1894 senesine gelindiğinde Orman ve Maadin Nazırı Selim Paşa, Lorando yanlısı tutumunu sürdürerek 23 Eylül 1894 tarihinde maden meclisinin vaktiyle Jean Lorando'yu ruhsatnameye ortak olarak kabul etmesinden dolayı Lorando veresesine haksız denemeyeceğini belirtmiştir.⁵⁷⁷ Öte yandan Terifon Basmacıyadis 1 Ekim 1894 tarihinde Sadaret'e arzuhal vererek Lorando isminin hariç tutulmasını protesto etmiştir.⁵⁷⁸

Hüdaverdioğlu İbrahim imzasıyla 1 ve 8 Ekim 1894 tarihinde Sadaret'e verilen arzuhaller ise ilginç bilgiler içermektedir. 1 Ekim tarihli arzuhalde Hüdaverdioğlu İbrahim, madenin tekrar ihalesinin olacağı ve daha önceki iki ruhsatnameden hissesinin olmasına istinaden hukukunun korunmasını istemiştir. 8 Ekim tarihli arzuhalinde ise birçok külfet ile çıkardığı 2.000 ton cevheri Lorando'nun gasp ettiğini, uzun yıllar mahkemeye gelmeyi reddettiğini belirtmiştir. Ayrıca Orman ve Maadin Nazırı'nın Lorando varislerini kendisine ortak ilan ettiğini, böylece elde ettiği ilamı icraya koymadığını ve Şura-yı Devlet ile Meclis-i Mahsusa kararlarını dikkate almadığını ifade etmiştir. Ayrıca madenin 120 hisse üzerinden 70 hissesinin kendisine verilip Lorando hariç tutulmak kaydıyla 50 hissesinin Yorgi Sivastopoli, Kostı Dimaki ve Terifon Basmacıyadis arasında bölüştürülmesini talep etmiştir.⁵⁷⁹

Terifon Basmacıyadis ve Hüdaverdioğlu İbrahim tarafından verilen arzuhaller dikkate alınarak toplanan Meclis-i Vükela 2 Aralık 1894 tarihinde Hüdaverdioğlu İbrahim ve Biraderleri'ni haklı bularak Terifon, Yorgi ve Kostı ile ortaklık kuracaklarına dair verdikleri teminatı kabul etmiştir. Ayrıca Terifon'un iddia ettiği gibi 29 Mart 1300 tarihli ruhsatnameye Lorando'nun da eklenmesini istediğine dair iddiası kabul edilmemiştir. Böylece 23 Haziran 1298/15 Temmuz 1882 ve 6 Nisan 1299/18

⁵⁷⁶ BOA, HR.HMŞ.İŞO (6 Aralık 1892).

⁵⁷⁷ BOA, BEO 444/33288 Lef 3-4 (23 Eylül 1894).

⁵⁷⁸ BOA, BEO 444/33288 Lef 11 (19 Eylül 1310/1 Ekim 1894).

⁵⁷⁹ Hüdaverdioğlu İbrahim arzuhalinin son kısmında işin sürüncemede kalmasıyla kendilerini haklı ve mağdur tebaa-i şahaneyi ise haksız ve gaddar gösterdiklerini eklemiştir. BOA, BEO 444/33288 Lef 6 (26 Eylül 1310/8 Ekim 1894).

Nisan 1883 tarihli iki ruhsatnamenin ihalesi 120 hisse itibariyle Hüdaverdi İbrahim ve Biraderleri'ne, 50 hissenin ise Terifon ve ortaklarına verilmesinde karar kılmıştır.⁵⁸⁰

C. LORANDO AİLESİNİN V. MURAD DÖNEMİ ALACAKLARI

Sultan ve şehzadelerin maaşları 1861 tarihinden itibaren Mâliye Hazinesi'nden ödenmekteydi. Ancak memur maaşlarının ödenmesinde yaşanan aksaklıklar hanedan üyelerinin maaşlarının ödenmesinde de görülmüştür. İhtiyaçları duydukları geliri temin edemeyen hanedan mensupları, saray dışından yüksek faizli borçlanmalara başvurmuşlardır. Bu dönemde yapılan harcamaların ziyadesiyle fazla olduğu bilindiğinden sonrasında geri ödemesinde yaşanan zorluklardan da anlaşılmaktadır. Bu istikrazlar için şüphesiz ilk adres Galata Bankerleri idi.⁵⁸¹ Sultan V. Murad da şehzadelik yıllarından itibaren bankerlerden aldığı borçlar ile aşırı harcamalarda bulunmuştur. Bu doğrultuda başvurduğu bankerlerden birisi de Lorando Biraderler olmuştur. 5.000 liralık borcun ödenmemesi üzerine Lorando veresesi Osmanlı makamlarına müracaat etmiştir.

Lorando veresesi vekili Mehmet Talat imzasıyla Hazine-i Hassa Nezareti'ne verilen dilekçe ile meselenin başladığı anlaşılmaktadır. 30 Ocak 1909 tarihinde verilen yazıda, V. Murat'ın Jean Lorando'dan 5.000 lira istikrazda bulunduğu ve bunun 19 Mart 1282/31 Mart 1886 tarihli borca ait senedin kopyasının takdim edilmesi ile ispat olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber ilk olarak V. Murad'ın oğlu Selahattin Efendi'ye müracaatta bulunulduğu ve kendisinin konuyu Hazine-i Hassa'ya iletmeleri gerektiğini ifade ettiği de eklenmiştir. Nitekim Lorando ailesinin bu meblağın kabul

⁵⁸⁰ BOA, MV 82/65 (2 Aralık 1894). Şura-yı Devlet tarafından 25 Haziran 1904 yılında hazırlanan mazbatada konunun Orman ve Maadin Nezareti'nden tekrar Babiâli'den sorulması üzerine Şura-yı Devlet'in tekrar meseleyi görüşerek olsa olsa Terifon'un 50 hissesinin 4/1'i kadarını Lorando'ya verebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca bu karar tekrar Lorando varisleri ve Terifon tarafından itiraza uğramışsa da red edilerek işin bitirilmesinin Orman ve Maadin Nezareti'ne yazıldığı belirtilmiştir. BOA, ŞD. 3028/30 (25 Haziran 1904).

⁵⁸¹ Arzu Terzi, **Saray Mücevher İktidar**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 36-37.

olunmasını ve ödenmesini istediklerini bildirmişlerdir.⁵⁸² 1 Şubat 1909 tarihinde Hazine-i Hassa'dan Sadaret'e konu ile ilgili gönderilen yazıda daha önce Lorando ailesine Hazine ve Nafia Nezareti'ne yaptıkları istikraz için yapılan 344.488 liralık geri ödemede 5.000 liranın dahil olup olmadığı bilinmediği ifade edilmiştir. Ayrıca verese vekilinin bir kopyasını verdiği senedin neden geri alınmadığının dahi araştırılmaya muhtaç olduğu belirtilmiştir.⁵⁸³

Lorando ailesinin iddia ettiği borca dair inceleme yapılmak üzere konu Sadaret'ten Mâliye Nezareti'ne havale olunmuştur. Mâliye Nezareti'nde yapılan incelemede, Sultan Murat'ın borçları için hazırlanan defterde iddia olunan 5.000 liranın yer almadığı ortaya konmuştur. 5.000 liranın Lorando ailesine yapılan 344.488 liralık ödemenin içinde yer alıp almadığının tespiti için 1901 yılında Babıâli'de kurulmuş komisyon evrakının incelenmesi Sadaret'e arz olunmuştur.⁵⁸⁴ Sadaret'ten Mâliye Nezareti'ne gönderilen cevapta evvelce Lorando ve Tubini alacakları için kurulan komisyon evrakında 5.000 liraya dair malumat olmadığı belirtilmiştir.⁵⁸⁵ Bunun üzerine Mâliye Nezareti'ne gönderilen yazıda belirtilen komisyon üzerinde tetkikat yapılması ve Duyun-ı Umumiyye'den konu ile ilgili soruşturma yürütmesi Sadaret'ten talep olunmuştur.⁵⁸⁶ Sadaret'ten 24 Haziran 1909 tarihinde gönderilen cevapta ise iddia olunan miktarın gerçek olmadığı belirtilmiştir.⁵⁸⁷

Diğer yandan iddia olunan 5.000 lira hakkında Babıâli'nin bu miktarı kabul ettiği, gereken icranın hangi nezaret tarafından yapılacağıın anlaşmazlık konusu olmasından anlaşılmaktadır. 9 Eylül 1909 tarihinde Sadaret'in Mâliye Nezareti'nden tetkikatın sürdürülmesini istemesi üzerine 23 Ocak 1910 tarihinde Mâliye Nezareti'nden verilen cevapta bu alacağın muamelesi hakkında malumatlarının bulunmadığı ve Babıâli hukuk müşavirliği tarafından dahi iddia olunan 5.000 liranın hazine tarafından ödenmesinin icab etmeyeceği ifade olunmuştur. Ayrıca Lorando

⁵⁸² Belgenin ekinde Lorando'ya yapılan 5.000 liralık istikraza ait V.Murad'ın imzasını içeren bir senet bulunmaktadır. BOA, BEO 3554/266534 Lef 3 (30 Ocak 1909).

⁵⁸³ BOA, BEO 3511/263271 Lef 2 (9 Muharrem 1327/1 Şubat 1909).

⁵⁸⁴ BOA, BEO 3554/266534 Lef 2 (7 Mayıs 1909).

⁵⁸⁵ BOA, BEO 3583/268683 Lef 1 (22 Mayıs 1909).

⁵⁸⁶ BOA, BEO 3583/268683 Lef 2 (31 Mayıs 1909).

⁵⁸⁷ BOA, BEO 3632/272369 Lef 2.

ailisine de bu durumun bildirilmesi istenmiştir.⁵⁸⁸ Öte yandan Hazine-i Hassa Nezareti ise 15 Mart 1910 tarihinde Sadaret'e gönderdiği yazıda öteden beri Sultan Murat'a ait borçların Mâliye Nezareti tarafından icra olunduğu ve Hazine-i Hassa'ya bağlanmasının ise doğru olmayacağını belirtmiştir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁸ BOA, BEO 3632/272369 Lef 1 (9 Eylül 1909); BOA, BEO 3708/278094 Lef 3 (23 Ocak 1910).

⁵⁸⁹ BOA, BEO 3708/278094 Lef 2 (15 Mart 1910).

SONUÇ

Akdeniz’de yüzyıllarca yıllık bir mirasa sahip olan zümrelerden olan Levantenler, doğu ile batı arasında kalmış herhangi bir millete tabii olmayan yapıya sahiptiler. Yapılan tanımlamalarda Levantenler, Katolik Latin cemaatine bağlı, ticaret ve sarraflıkla uğraşan, yerli kesimler ile evlilikler yapmış Roma bakiyesi toplumlar olarak nitelendirilmişlerdir. Sahip oldukları özellikler ile Levanten zümreye ait olan Lorando ve Tubini ailelerinin 19. yüzyıl öncesinde Akdeniz ticaretinin önemli bir noktası olan Ege Adaları’nda ikamet ederek tüccarlık ve sarraflık yaptıkları görülmektedir. 19. Yüzyıl başından itibaren ise ticaretin Akdeniz’de artık daha büyük şirketlerin tekeline girmiş olması, İstanbul’un yenedünya finans düzeninde önemli bir iş sahası oluşturması ve adalarda oluşan Katolik-Ortodoks mücadelesinde Ortodoks Rumların güçlenmesi sonucu Katolik Levantenlere tazyikleri Lorando ve Tubini ailelerinin İstanbul’a yerleşmesinin nedenlerinden olmuştur. Böylelikle gelişen Galata Borsası’nda faaliyetlerine başlamışlardır.

19. yüzyılda Galata Bankerleri’nin Osmanlı Mâliyesindeki rolleri iktisat tarihçilerinin önem verdiği konulardan birisi olmuştur. Lorando ve Tubini aileleri Galata’da kurdukları şirketler ile bu dönemin önemli bir aktörü haline gelmişlerdir. Yüzyılın başından itibaren devletin üzerinde daha fazla durduğu ıslahatlar için gerekli olan finansman, savaş masrafları ve başta Balkanlar olmak üzere Osmanlı coğrafyasında yaşanan isyanların bastırılması için harcanan para hali hazırda kötü durumda olan hazineyi daha da müşkil bir duruma sürüklemiştir. Osmanlı Devleti, klasik dönemde mâliyenin yaşadığı sıkıntıları iltizam, mâlikâne, esham gibi iç borçlanma yöntemlerine bağlı olarak çözmeye çalışmaktaydı. Ayrıca para piyasalarında yaşanan sıkıntılara engel olmak için paranın tağşiş edilmesine de başvurulmaktaydı. Ancak 1838 Baltalimanı Antlaşması’nın ardından ortaya çıkan kur farkından dolayı tağşiş yöntemi de yetersiz kaldı. Bu doğrultuda Osmanlı devlet adamları, 19. yüzyılda yeni bir uygulama olan kaime yani kâğıt para ihracında olduğu gibi çözüm arayışlarına yöneldiler. Bu tarihten itibaren daha evvel sağladıkları krediler ile iç borçlanmada yer alan sarraf ve tüccar kesimi artık daha yoğun bir finans hareketine girerek devletin kambiyo işlemlerinde verdikleri krediler ile yer aldılar. 1838-1860 seneleri arasındaki dönemde Lorandolar kısıtlı bir biçimde kambiyo

uygulamalarında yer alırken Hyacinthe Tubini tarafından idare edilen Hyacinthe Tubini & Fills ise kurum bazında Şirket-i Mâliye'nin kambiyo faaliyetlerinde ve ardından Bank of Turkey/Türkistan Bankası'nın kuruluşunda yer almışlardır.

Kırım Savaşı'nın ardından savaş harcamaları ve yapılan ilk dış istikrazın geri ödemelerinin getirdiği yük karşısında kredi ihtiyacına daha fazla yönelen devletin Galata Bankerlerine başvurmasıyla Lorando ve Tubini finans kurumları da bu iç borçlanmada yer almışlardır. 1860 - 1875 seneleri arasında Galata piyasasının devlet ile en fazla ilişki kurduğu dönemde Lorando ve Tubini aileleri zenginleşerek bankacılık ve finans alanında gelişmişlerdir. *Lorando Biraderler ve Hyacinthe Tubini ve Oğulları* kumpanyaları 1860 senesinden itibaren devlete sağlanan bir takım kredilere birlikte katılmışlardır. Aynı zamanda Avrupa'nın önemli finans merkezleri olan Paris ve Londra'da kurdukları şubeler ve birlikler ile daha geniş bir ağda faaliyet gösterebilmişlerdir. Nitekim *Lorando Frères/Lorando Biraderler Kumpanyası* 1860 senesinden itibaren devlete kredi sağlamanın yanında Paris'te ve Londra'da şube açarak bir takım dış istikrazlarda aracılık yapmaya çalışmışlardır. Tubiniler ise 1860'dan sonra Avrupa'nın önde gelen finans kurumlarından *Societe General De Paris* ile ortaklık kurmuşlardır. Bu ortaklığın sonucunda Societe General'in Osmanlı Mâliyesine sağladığı kredilerde aracı kurum Tubini Kumpanyası olmuştur. Ortaklığın diğer bir sonucu ise Ocak 1869 yılında kurulan ve Tubinilerin en büyük hissedar olarak katıldığı *Credit General Ottoman/İtibar-ı Umumi-i Osmani Bankası* olmuştur. Bankanın yöneticisi Bernard Tubini olmakla beraber Jean Lorando da yönetim kurulunda yer almıştır. İtibar-ı Umumi Bankası, 1869-1875 yılları arasında devletin kredi ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılamıştır. Böylelikle yaptıkları mâli operasyonlar ile Lorando ve Tubini ailelerine mensup bankerler devletin itibarlı sarrafları arasında yer almıştır.

1875 senesinde devletin iflasını ilan etmesinin ardından 1881 yılında Duyun-ı Umumiye'nin kurulmasına kadar olan süreçte İtibar-ı Umumi bir takım borçlanmalarda yer alsa da bu önceki dönemler kadar büyük bir organizasyon olarak gelişmemiştir. Bu dönemde faaliyetleri azalan Galata Bankerleri ve Lorando – Tubini Kumpanyaları da daha az faaliyette bulunacağı bir döneme girmiştir. Devletin Doksanüç Haribi'nin ardından mâli sıkıntılarını aşmak için başvurduğu yöntemlerden

birisi olan sarraflara uzun süreli imtiyaz vermesi ile Lorando ve Tubini Kumpanyaları da bu imtiyazlarda doğrudan işleterek veya Avrupa'daki ortakları adına işletmek suretiyle yer almışlardır. Nitekim madencilikte Ergani Bakır Madeni ve Sultançayırı Borasit Madeni ulaşımında ise tramvay hatları imtiyazı Lorando ve Tubinilerin katıldıkları ihalelerdendir.

19. yüzyıl İktisat tarihçiliğinde üzerinde durulan başka bir konu Galata Bankerleri'nin siyasi faaliyetleri olmuştur. Lorando ve Tubini ailelerinin siyasi konulara dahil olmaları onların Fransa vatandaşlığında bulunmaları ile ilgili olmuştur. Osmanlı Devleti'nde bankerlik yapan Levanten ailelerine dair yapılan tanımlamalarda üzerinde durulan konulardan birisi de onların Avrupalı devletlerin tabiiyetlerini kullanmalarıdır. 19. yüzyılın başında Fransa tabiiyetine giren Lorando ve Tubini aileleri bu tanıma uymaktadır. Osmanlı coğrafyasında ticari faaliyet gerçekleştiren Levantenler için Fransa vatandaşlığı aranan bir özellik olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman devrinden itibaren aldığı kapitülasyonlar ile Osmanlı ticaretinde elde ettiği kolaylıklar ticari faaliyet gösteren Levantenlerin Fransa vatandaşlığına geçmesinin önemli sebeplerindendir. Bu durum 19. yüzyıl boyunca Fransız kurumlarının Osmanlı coğrafyasında faaliyetlerini arttırmasıyla kendisini göstermiştir. Özellikle Lorando ailesi Fransa Sefareti ile yakın ilişkileri bulunmasının yanında bir takım idari vazifelerde de bulunmuşlardır.

Lorando ve Tubini aileleri Osmanlı Devleti ile ihtilafli oldukları konularda Fransa Sefareti'ne başvurmaktan geri durmamışlardır. Nitekim Lorando Biraderler ve ardından varisleri 1875 senesinde hazineye verilmiş iki kalem borcun geri ödenmemesi sonucunda Fransa Sefareti'ne başvurarak haklarının savunulmasını talep etmişlerdir. Tubiniler ise başka bir banker Köçeoğlu Agop'tan alacaklarını Agop'un devletten matlubatına haciz koydurmak suretiyle temin edebilmek için Fransa Sefareti'ne müracaat etmişlerdir. İki ailenin alacaklarının Fransa Sefareti tarafından Osmanlı Hükümeti'ne sunulan protestolara konu olmasının ardından siyasi bir argüman olarak kullanılmış ve 1901 senesinde Osmanlı Devleti ile Fransa arasında oluşacak krize dönüşmüştür. Bu durum iki ailenin Fransa'daki itibarlarını arttırırken Osmanlı Devleti nezdindeki itibarlarını ise zayıflatmıştır.

Lorando ve Tubini aileleri iktisadi faaliyetleri ve siyasi konularda isimlerinin geçmesinin yanında İstanbul'un cemiyet hayatında da ön planda yer almışlardır. Özellikle Latin Katolik Cemaati'ne yaptıkları yardımlar ile bilinen iki aile İstanbul'daki Katolik cemiyetinin adından söz ettiren isimlerinden olmuşlardır. Aynı zamanda İstanbul'da Galata ve Kadıköy semtlerinde ikamet etmelerinden dolayı zenginlikleri ile bu semtlere dair yazılan eserlere konu olan iki aile, önde gelen kulüplere üye olarak çeşitli idari ve sosyal görevlerde bulunmuşlardır. Böylelikle 19. yüzyılda ikamet ettikleri Osmanlı Devleti ile tabiiyetinde oldukları Fransa nezdinde, dahil buldukları cemiyet ve iş hayatı içerisinde gösterdikleri iktisadi, sosyal, siyasi ve kültürel faaliyetler ile yer almışlardır. Ayrıca yaptıkları faaliyetler ile 19. Yüzyılın ikinci yarısında artan devlet-sarraf ilişkileri ve devletin iflasına giden süreç göz önüne alındığında önemli bir örneği oluşturmuşlardır.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

a. Defterler

HH.d, (Hazine-i Hassa Defterleri): nr. 446.

MAD.d, (Mâliyeden Müdevver Defterler): nr. 10569.

ML.d, (Mâliye Kalemi Defterleri): nr.836.

b. Belgeler

A.AMD.MV, (Sadaret Amedi Kalemi Meclis-i Vükelâ Evrakı): 111-32, 111-34.

A.DVN, (Sadaret Divan-ı Hümayun Kalemi Evrakı): 14/31

A.DVN.MKL, (Sadaret Divan Mukavelenameler): 2-2, 14/31, 30/10, 30/21, 74/21, 14/31.

A.DVN.NMH, (Sadaret Divan Name-i Hümayun Evrakı): 21-3

A.MKT.MHM, (Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı): 176/71, 181-73, 354-34, 366/83, 403-79, 150/12, 351/76, 396/58.

BEO, (Bab-ı Ali Evrak Odası Evrakı): 1377/103207, 1643-123198, 1678-125846, 1707/127962, 1707/128019, 1711/12858, 1715/128595, 1726/129422, 1729/129621, 1743/130707, 1743/130708, 1752/131392, 1753-131412, 1767-132514, 1779-133361, 1814-135991, 1828/137064, 1829/137110, 1882/141111, 1886/141422, 192/14372, 2210/165679, 2954/221519, 3511/263271, 3554/266534, 3583/268683, 3628/272083, 3632/272369, 3708/278094, 4153/311418, 4202/315091, 4213/315915, 444/33288, 1247/9347, 1470/110241, 1476/110672, 201/15015.

C.İKS, (Cevdet, İktisat): 38/1882.

C.ML, (Cevdet, Mâliye): nr. 4406.

D.DRB.THR, 757/58.

DH.MKT, (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi): 1154/62, 490/94.

HR.TH, 128/123.

HR.H, (Hariciye Nezareti Hukuk Kısmı Evrakı): 431-22, 435/4, nr. 437.

HR.HMŞ.İŞO, (Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı): 218/81.

HR.İD, (Hariciye Nezareti İdare): 1597/24, 1597/25, 1597/26, 1597/27, 1597/28, 228/2, 228/4, 228/5, 228/6, 228/7, 228/8, 228/9, 228/11, 228/12, 228/13, 228/15, 228/16, 228/17, 228/18, 228/19, 228/20, 228/21, 228/22, 228/24, 228/27.

HR.MKT, (Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı): 309/55, 357-68, 74/38.

HR.SYS, (Hariciye Nezareti Siyasi): 1922/36, 1922/39, 430/8.

HR.TO, (Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı): 207/52, 375/50, 375/69, 376-9, 473/39, 512-63.

İ.DFE, (İrade Defter-i Hakani): 19/5, 5/39.

İ.DH, (İrade Dahiliye): 1290/101479, 494/33569, 542/37704, 548-38130, 555/3864, 573-39921, 703/49172, 708-49577, nr. 40389, nr. 44748, nr. 63268, nr. 34483, nr. 43508.

İ.DUİT, (İrade Dosya Usulü): 140/28, 140/29, 140/30, 140/31, 140/33, 140/38, 140/39, 140/41.

İ.HR, (İrade Hariciye): 373/21, 8795/7, 285/17728.

İ.MMS, (İrade Meclis-i Mahsusa): nr. 1699, nr. 2810, nr. 2234, nr.682, 18/783, 51/2234, 33-1344, nr. 998, nr. 839, nr. 707.

İ.MVL, (İrade Meclis-i Vala): 389/16945.

MF.MKT, (Maarif Nezareti Mektubi Kalemî): 572/59.

ML.VRD, (Mâliye Varidat Muhasebesi): nr.1879.

MV, (Meclis-i Vükela Mazbataları): 102/109, 104/35, 104-68, 175/17, 66/107, 66/68, 67/55, 72/21, 82/65, 88/77.

ŞD, (Şura-yı Devlet Evrakı): 1564/11, 3028/30, 3118/49, 551/8.

Y.A.HUS, (Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı): 251/172, 419/41, 419/56, 421/104, 421/119, 421/34, 421/74, 422/3, 422/5, 427/38, 436/34, 436/77, 437/8.

Y.A.RES, (Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı): 114/23, 114/31, 114/90.

Y.EE, (Yıldız Esas Evrak): 45/51, 54/9.

Y.MTV, (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı): 217/86, 222/122, 222/123, 222/124.

Y.PRK.AZJ, (Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal): 13/57.

Y.PRK.EŞA, (Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şebenderlik ve Ateşemiliterlik): 39/23.

Y.PRK.HR, (Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı): 30/104, 31/18, 31/32, 31/66, 31/97.

Y.PRK.ML, (Yıldız Perakende Mâliye Nezareti Maruzatı): 23-1.

Y.PRK.MŞ, (Yıldız Perakende Meşihat Dairesi Maruzatı): 5/31.

Y.PRK.TNF, (Yıldız Perakende Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı): 7/13.

Y.PRK.TŞF, (Yıldız Perakende Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Evrakı): 6-21.

Y.PRK.SGE, (Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Arızaları): 9/67.

2. Centre Des Archives Diplomatiques Du Ministère Des Affaires Étrangères / Fransa Dış İşleri Bakanlığı Arşivi (M.A.E.)

a. Courneve

Ministere Des Affaires Etrangeres, Document Diplomatiques, Affaires De Turquie, 1900-1901, Imprimerie Nationale, Paris MDCCCCII.

Ministere Des Affaires Etrangeres, Documents Diplomatiques Français (1871-1914), 2e Série (1901-1911), Tome Premier (2 Janvier-31 Décembre 1901), Paris MCMXXX.

b. Centre De Nantes

Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul 1795-1903), Relevés Extraits Des Archives Consulaires Du Centre Des Archives Diplomatiques De Nantes, 2005, s. 757-759.

Les Deputes De La Nation A Constantinople 1692-1900, Nancy Imprimerie Berger-Levrault & Cie 18, 1901.

Ministere Affaires Etrangeres, Turquie, Carton 116.

Ministere Affaires Etrangeres, Turquie, 116PO/E.

3.Osmanlı Bankası Arşivi (OBA)

Saint Pierre Church Kayıtları, SPC0280500, SPC0390100, SPC0390101, SPC0390102, SPC0390103.

Hesap Kayıtları, OFTT0232, OFTL0102.

B. MATBU ESERLER

1. Kitap ve Makaleler

- Akyıldız, Ali: “Osmanlı Devleti’nin Kırım Savaşı’nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar”, **Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856), Bildiriler**, İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 11-18.
- _____ : “Para”, **DİA**, c. 34, İstanbul 2007, s. 163-166.
- _____ : “Sarraflık”, **DİA**, c. 36, İstanbul 2009, s. 163-165.
- _____ : **Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- _____ : **Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1995.
- _____ : **Para Pul Oldu**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014.
- Al, Hüseyin: “Banque de Constantinople ve İstanbul Bankası Adlarıyla Da Bilinen Dersaadet Bankası’nın Kuruluşu”, **Toplumsal Tarih**, 14, No: 80, İstanbul 2000, s. 18-22.

- _____ : “Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri (1840-1852)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.
- _____ : **Osmanlı Devleti’nde Kambiyo İstikrarı Uygulaması (1839-1863)**, Birleşik Kitabevi, İstanbul 2011.
- Al, Hüseyin,
- Akar, Şevket Kâmil: “Uluslararası Finans Politik Açısından 1860-61 Suriye Bunalımı ve Mires Borçlanması”, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, S. 45, İstanbul 2008, s. 77-122.
- _____ : **Galata Borsası 1830-1873**, Borsa İstanbul Yayınları, İstanbul 2013.
- _____ : **Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme Osmanlı Para Reformu**, Merkez Bankası Yayınları, İstanbul 2014.
- _____ : **Osmanlıdan Günümüze Borsa, Galata Borsası 1830-1873**, Borsa İstanbul, İstanbul 2013.
- Atiya, A.S. : **Crusade Commerce and Culture**, Oxford University Press, London 1962.
- Autheman, Andre: **Bank-ı Osmanî-i Şahane, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Bankası**, Çev. Ali Berktaş, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2002.
- Aydın, Mahir: “Barışı Olmayan Savaş: Kırım”, **Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)**, **Bildiriler**, İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 1-10.

- Aydın, Mehmet: “Türkiye’ye Yönelik İki Eski ve Bir Yeni Misyoner Tarikatının Bugünkü Durumu”, **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Konya 2008, S. 6, s. 7-23.
- Aydın, Yusuf Alperen: **Sultanın Kalyonları, Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)**, Küre Yayınları, İstanbul 2011.
- Bağıs, Ali İhşan: **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler**, Turhan Kitapevi, İstanbul 1983.
- Baltazzi, Alex: “Levanler ve Levantenizm”, **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 51-55.
- Bardakcı, İlhan: **İmparatorluğa Veda**, Hülbe Yayınları, İstanbul 1985.
- Başaralı, Hakan: “XIX. Yüzyılda Sakız Adası Ticareti”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.
- Blaisdell, Donald C. : **Osmanlı İmparatorluğu’nda Avrupa Mâli Denetimi Düyunuümüye**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 1979.
- Bostan, İdris: “Akdeniz (Tarih)”, **DİA**, c. 2, İstanbul 1989, s. 231-234.
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk: “İstanbul Sarrafları (1691-1835)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, 30, İstanbul 2014, s. 19-96.
- Cezar, Yavuz: **Osmanlı Mâliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. Yüzyıldan Tanzimat’a Mâli Tarih**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.
- _____ : “18. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Sarraflar”, **Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi**, Haz. L. Hilal Akgül, Fahri Aral, İstanbul 2004, s. 179-208.

- Clay, Cristopher: **Gold For Sultan, Western Bankers and Ottoman Finance 1856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History**, I.B. Tauris Publishers, New York 2000.
- Coubertin, Pierre de: “Le Conflit Franco-Turc”, **La Chronique de France**, 1901, s. 130-139.
- Çakıcıoğlu, Raziye Oban: “Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 22, Konya 2007, s. 337-356.
- Çizakça, Murat: **İslam Dünyası’nda ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
- Çolak, Melek: “XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul’da Trafik ve Tramvay”, **Osmanlı Araştırmaları**, c. XXII, İstanbul 2003, s. 177-189.
- Daşdemir, Latif: “Osmanlı Devleti’nde Banker-Sarrafa Faaliyetleri Yahut Bir Gerileme Sebebi Olarak Bankacılıktaki Gecikme”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, c. 3, 1999, s. 465-480.
- De Burgo, Giovan Battista: **Viaggio di cinque anni in Asia, Africa, Europa del Turco**, Milano 1869, Les Editions Isis, İstanbul 2003.
- De Noirval, Gerard: **Le Conflit Franco-Turc**, Imprimerie Nationale, Bruxelles 1902.
- Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923**, Haz. Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2009.
- Dikkaya, Fahri: “Doğu Doğu mudur, Batı Batı mıdır?”, **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 193-197.

- Du Velay, A. : **Türkiye Mâliye Tarihi**, Mâliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, 1978.
- Dursteler, Eric R. : **Venetians in Constantinople: Nation, Identity And Coexistence In The Early Modern Mediterranean**, John Hopkins University Press, 2006.
- Ekdal, Müfit: **Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- Eldem, Edhem: “Levanten Kelimesi Üzerine”, **Avrupalı mı Levanten mi ?**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 11-22.
- _____ : **Bankalar Caddesi: Osmanlıdan Günümüze Voyvoda Caddesi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.
- _____ : **Osmanlı Bankası Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Eldem, Vedat: **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, TTK Yayınları, Ankara 1994.
- Emecen, Feridun: **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Engin, Vahdettin: **İstanbul’un Atlı ve Elektrikli Tramvayları**, İTO Yayınları, İstanbul 2011.
- Frazer, A. : **Catholics and Sultans: The Church and The Ottoman Empire 1453-1923**, Cambridge University Press, Cambridge 1983.
- Fulton, Bruce: “France Extraordinary Ambassador: Ernest Constans and the Ottoman Empire, 1898-1909”, **French Historical Studies**, Vol. 23, No. 24, 2000, s. 683-706.
- Gallotta, Aldo: “Ceneviz”, **DİA**, c. 7, İstanbul 1993, s. 363-365.

- Gencer, Ali İhsan: “Berlin Antlaşması”, **DİA**, c. 5, İstanbul 1992, s. 516-517.
- Genç, Mehmet: “Esham”, **İA**, c.11, İstanbul 1995, s. 376-380.
- _____ : “Mâlikâne”, **DİA**, c. 27, İstanbul 2003, s. 516-518.
- _____ : **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- Geyikdağ, Necla: **Osmanlı Devletinde Yabancı Sermaye 1854-1914**, Hil Yayınları, İstanbul 2008.
- Güngörmez, Zeynep: “XI.-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz’de Ticaret”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2014.
- Güran, Tevfik: “Tanzimat Dönemi Osmanlı Mâliyesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. 49, İstanbul 1998, s. 79-95.
- Güzel, Şeyhmus: “Babadan Oğula Ostroroglar”, **Tarih ve Toplum**, S. 92, Ağustos 1991.
- Hisar, Abdülhak Şinasi: **İstanbul ve Pierre Lotti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- Hoşgör, Sümeyye: “Credit and Financing in Early Ottoman Empire: The Galata Example”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.
- Hulkiender, Murat: **Bir Galata Bankerinin Portresi George Zarifi**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2003.

II. Abdülhamid'in Sadrazamları Kâmil Paşa ve Said Paşa 'mn Anıları: Polemikleri, Yay. Haz. Gül Çağalı-Güven, Arba Yayınları, İstanbul 1991.

Imbert, Paul: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri – Türkiye'nin Meseleleri**, Çev. Adnan Cemgil, Havas Yayınları, İstanbul 1981.

İlhan, Cengiz: **Günümüz Türkçe'siyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)**, Yetkin Yayınları, İstanbul 2014.

İnalcık, Halil: "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", **Doğu Batı Dergisi**, S. 24, Ankara 2003, s. 69-77.

_____ : "Ottoman Galata 1453-1553", **Essays in Ottoman History**, Ed. Halil İnalcık, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998.

İpşirli, Mehmet: "Bezirgân", **DİA**, c. 6, İstanbul 1992, s. 103-104.

İrtem, Süleyman Kâni: **Şark Meselesi-Osmanlı 'nın Sömürgeleşme Tarihi**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999.

Karaer, Nihat: "Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ile Osmanlı ve Batı Kamuoyundaki Yankıları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2003.

Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. 1, Ankara 2010.

Kayserilioğlu, R. Sertaç: **Osmanlı'da Ulaşımın Serüveni**, c.1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2011.

Kazgan, Haydar: "Galata Bankerleri", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 762-766.

- _____ : “Galatada Bir Yabancı”, **Para ve Sermaye Piyasası Dergisi**, Aralık 1986, s. 40-55.
- _____ : “Düyûn-ı Umûmiye”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c. 3, İstanbul 1985, s. 691-716.
- _____ : **Galata Bankerleri**, Orion Yayınevi, Ankara 2005.
- _____ : **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Bankacılık Tarihi**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul 1997.
- _____ : **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Şirketleşme**, Vakıfbank Yayınları, İstanbul 1999.
- Koloğlu, Orhan: **Cercle D’Orient’ten Büyük Kulüp’e**, Boyut Yayınları, İstanbul 2005.
- Küçük, Cevdet: “Düyûn-ı Umûmiyye”, **DİA**, c. 10, İstanbul 1994, s. 58-62.
- Kütükoğlu, Mübahat: “Ahidname”, **DİA**, c. 1, İstanbul 1988, s. 536-540.
- _____ : **Balta Limanı’na Giden Yol, Osmanlı – İngiliz İktisâdî Münâsebetleri (1580-1850)**, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Manav, Nursel: “Devlet Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi“, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Marmara, Rinaldo: **Chio, The Tremblement de Terre de 1881 D’après Les Rapports de L’epoqué, Index Des Registres Des Baptêmes de L’Eglise Catholique 1707-1727 et 1814-1988**, Les Editions Isis, İstanbul 2005.
- _____ : **İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi, Bizans İmparatorluğu’ndan Günümüze**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.

- Martin, Anais M. : **Her Yeri Resim Gibi Küçük Moda**, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010.
- Milgrim, M. R. : “The War Indemnity and Russian Commercial Investment Policy in the Ottoman Empire: 1878-1914”, **Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar (8-10 Haziran 1973)**, Ed. Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975, s. 297-366.
- Minoglou, Ioanna Pepelasi: “Ethnic Minority Groups In International Banking: Greek Diaspora Bankers of Constantinople and Ottoman State Finances c. 1840-1881”, **Financial History Review**, S. 9, s. 125-146.
- Moncharville, M. : “Le Conflit Franco-Turc De 1901”, **Revue Generale de Droit International Public**, Tome IX, Paris 1902, s. 677-700.
- Morawitz, Charles: **Türkiye Mâliyesi**, Mâliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, No: 1978 – 188.
- Mordtmann, J. H. : “Sakız Adası”, **İA**, c. 10, s. 94-97.
- Mordtmann,
Andreas David: **İstanbul ve Yeni Osmanlılar**, Pera Turizm Yayınları, İstanbul 2000.
- Mutlu, Şamil: “Lorando-Tubini Alacakları Meselesi ve 1901 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması”, **Kanuniden Günümüze Türk – Fransız Münasebetleri**, Mostar Yayınları, İstanbul 2012.
- _____ : **Osmanlı Devleti’nde Misyoner Okulları**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2005.

- Oktay, Melike: “19. Yüzyılda Bir Galata Bankeri: Köçeoğlu Agop Efendi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.
- Oral, Atilla: **Selim Sırrı Paşa**, Emkar Yayınevi, İstanbul 2010.
- Ortaylı, İlber: “Galata”, **DİA**, c. 13, İstanbul 1996, s. 303-307.
- _____ : “Levantenler”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 206-207.
- _____ : “Millet”, **DİA**, c. 30, İstanbul 2005, s. 66-70.
- Önce, Gökhan: **Kendine Özgü Bir Semt Moda**, Kadıköy Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1998.
- Örenç, Ali Fuat: “Modern İstanbul Limanının İnşası Sürecinde Galata ve Eminönü Semtlerinde Kentsel Değişim”, **Osmanlı İstanbul’u IV**, Ed. Feridun Emecen, Ali Akyıldız, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 205-258.
- _____ : “Mutasarrıf” **DİA**, c. 31, İstanbul 2006, s. 377-379.
- _____ : “Sakız Adası”, **DİA**, c. 36, İstanbul 2009, s. 6-10.
- Özçelik, Özer: “1875 Moratoryumundan Duyun-ı Umumiye İdaresi’ne Osmanlı Ekonomisi”, **Sultan II. Abdülhamit Sempozyumu Bildirileri**, TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 7-38.
- Pamuk, Şevket: “İç Borçlanma Kurumlarının Evrimi 1600-1850”, **Osmanlı Mâliyesi: Kurumlar ve Bütçeler**, c. I, Haz. Mehmet Genç, Erol Özvar, İstanbul 2006, s. 28-38.
- _____ : **Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 213-215.

- Pedani, Maria Pia: “Venedik”, **DİA**, c. 43, İstanbul 2013, s. 44-47.
- Pınar, İlhan: “Levant, Levanten, Levantenlik”, **İzmir Kent Kültürü Dergisi**, S. 3, İzmir 2011, s. 53-57.
- Salah, Ebru: “Sayfiye To Banlieue: Suburban Landscape Around Anatolian Railways, From Mid-Nineteenth Century To The World War II”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2013.
- Sarı, Mustafa,
Ünal, Bahadır: “Adapazarı’nda Gölçeören Bataklığını Kurutma Çalışmaları ve Muhacirlerle Yaşanan Sorunlar (1890-1908)”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, c. 9, S. 2, 2014, s. 137-158.
- Schmitt, Oliver Jens: “Sur la voie de la bourgeoisie d’affaires L’élite sociale levantine à Galata-Péra et à Smyrne au XIXe siècle”, **Merchants in the Ottoman Empire, Collection Turcica**, c. XV, 2008, s. 214-231.
- _____ : **Les Levantins, Cadres De Vie Et Identités D’un Groupe Ethno-Confessionnel De L’empire Ottoman Au “Long” 19e Siècle**, Les Editions Isis, İstanbul 2007.
- Shorrock, William I. : “The Lorando-Tubini Affair”, **French Imprealism in the Middle East, The Failure of Policy in Syria and Lebanon**, The University of Wisconsin Press, Madison 1968.
- _____ : “The Protectorate”, **French Imprealism in the Middle East, The Failure of Policy in Syria and Lebanon**, The University of Wisconsin Press, Madison 1968.
- Sperco, Willy: **Les Anciennes Familles Italiennes de Turquie**, Lui Zelliç Matbaacılık, İstanbul 1900.

- Stuart, Graham H. : **French Foreign Policy, From Fashoda to Serajevo (1898-1914)**, The Century Company, New York 1921.
- Suvla, Refii Şükrü: **Tanzimat Devrinde İstikrazlar**, Maarif Matbaası, 1940.
- Şahiner, Araks: “The Sarrafs of İstanbul: Financiere of the Empire”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.
- Şakiroğlu, Mahmut H. : “Frenk”, **DİA**, c. 13, İstanbul 1996, s. 197-198.
- Şehsuvaroğlu, Haluk Y. : **Sultan Aziz Hayatı-Hal'i-Ölümü**, Milli Saraylar Yayınları, İstanbul 2011.
- Yorulmaz, Şerife: “Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl – 20. Yüzyıl Başları)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi**, S. 11, Ankara 2000, s. 697-768.
- Tahsin Paşa: **Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları**, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1931.
- Taşpınar, İsmail: “Katolik Assomptionistler Tarikatı ve Türkiye”, **Sakarya Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 10, Sakarya 2004, s. 93-113.
- Terzi, Arzu: **Saray Mücevher İktidar**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- Toprak, Zafer: “Osmanlı Devleti’nde Para ve Bankacılık”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 760-767.

- Travis, N.J.,
- Cocks, E.J. : **The Tincal Trail, A History of Borax**, Harrap, London 1984.
- Tukin, Cemal: “Girit”, **DİA**, c. 14, İstanbul 1996, s. 85-93.
- Turan, Şerafettin: “Levant”, **DİA**, c. 27, İstanbul 2003, s. 145-147.
- Tümer, Günay: “Cizvitler”, **DİA**, c. 8, İstanbul 1993, s. 40-42.
- Üsdiken, Behzat: **The bank, The Money Lenders, The Money Changers, The Usurers and The Jewellers of Pera & Beyoğlu**, Kentbank Yayınları, İstanbul 2000.
- _____ : “Pera’da Levantines, Marranes ve Yabancılar”, **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 71-118.
- Üskiden, Behzat,
- Batur, Afife: “Amerika Birleşik Devletleri Elçiliği Binası”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 243.
- Yorulmaz, Şerife: “Tarih Sürecinde Bir Zümre: Levantenler”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, c.2, S. 4-5, İzmir 1995, s. 129-142.
- Yumul, Arus: “Melez Kimlikler”, **Avrupalı mı Levanten mi ?**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 39-50.
- Zolota, Georgio: **Tipoi H.D. Zakelarioi**, Athens 1923.

2. Süreli Yayınlar

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1281/1864.

Osmanlı

Terakki

Annuaire Oriental

Levant Herald

The Times

Morning Post

London Evening Standart

London Daily News

Le Temps

Le Figaro

La Croix

3. Haritalar

Alman Mavileri 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları, c. I,
Haz. İrfan Dağdelen, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2006.

Goad, Charles E., **Plan d'Assurance de Constantinople**, Volum III, Kadi-Keui,
Sheet 63, London 1904.

Pervitch Haritaları, Kadıköy-Küçük Moda, No: 2.

EKLER

EK – 1: Lorandolara Ait İmza Örneği

(BOA, BEO 4213/315915)

EK -2: Tubinilere Ait İmza Örneği

(BOA, ŞD 3113/13)

EK -3: Tubini Rıhtımını Gösteren 1904 Tarihli Harita

(Charles E. Goad, Plan d'Assurance de Constantinople, Volum III, Kadi-Keui, Sheet 63, London 1904)

EK – 4: Kadıköy Moda'da Yer Alan Tubini Rıhtımı (1905)

(Constantin Nittis/Quia Tubini)

EK – 5: Tubinilere Ait Rumelihisari’ndaki Konak (Sağda)

EK – 6: Tubinilere Ait Mezarlık

EK – 7: Annuaire Oriental Serisinden Örnekler

CRÉDIT GÉNÉRAL OTTOMAN
Rue Voïwode, Galata.
Les guichets sont ouverts de 10 h.
a. m. à 3 1/2 p. m.
Société anonyme fondée par Firman Impérial du 5 janvier 1869. — Capital, Lt. 1,100,000, divisé en 50,000 actions de Lt. 22, libérées Lt. 11.
Administrateur-délégué, Tubini (Ber.).
Sous-directeur, Pekmézian (Gomidas).

Lorando (Ernest), Impasse Saka, P.
Lorando (Etienne) **NCT**, banquier, R. Voiwode, Lorando Han, G.
Lorando (Jean) **NCT**, banquier, R. Mer-tébany, 1, G. — Dom : R. de Suède, 1, P.
Lorando (Libère), banquier.— Dom : R. de Suède, P.
Lorando (Libère), employé, R. des Postes, 9, P.

EK – 8: Midilli İşgalini Betimleyen Çizim

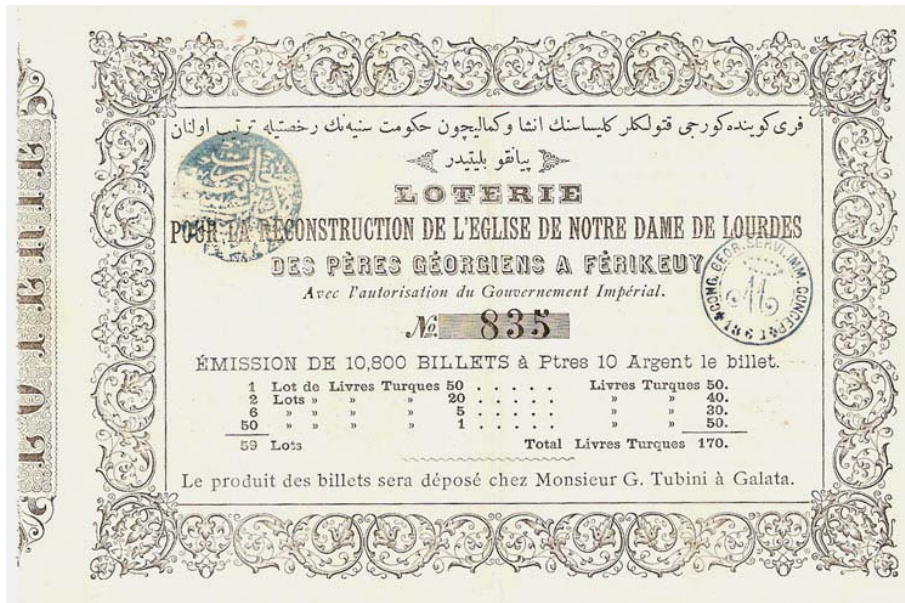
(Turgut Çeviker Koleksiyonu, Tarihten Çizgiler)

**EK – 9: Croix Gazetesinde Yayimlanan Lorando ve Tubinilere Ait Yazı
(La Croix, No. 6118, 22 Mart 1903).**

EK – 10: Feriköyde İnşa Edilecek Katolik Kilisesi İçin George Tubini Tarafından Hazırlanan Piyango Bileti

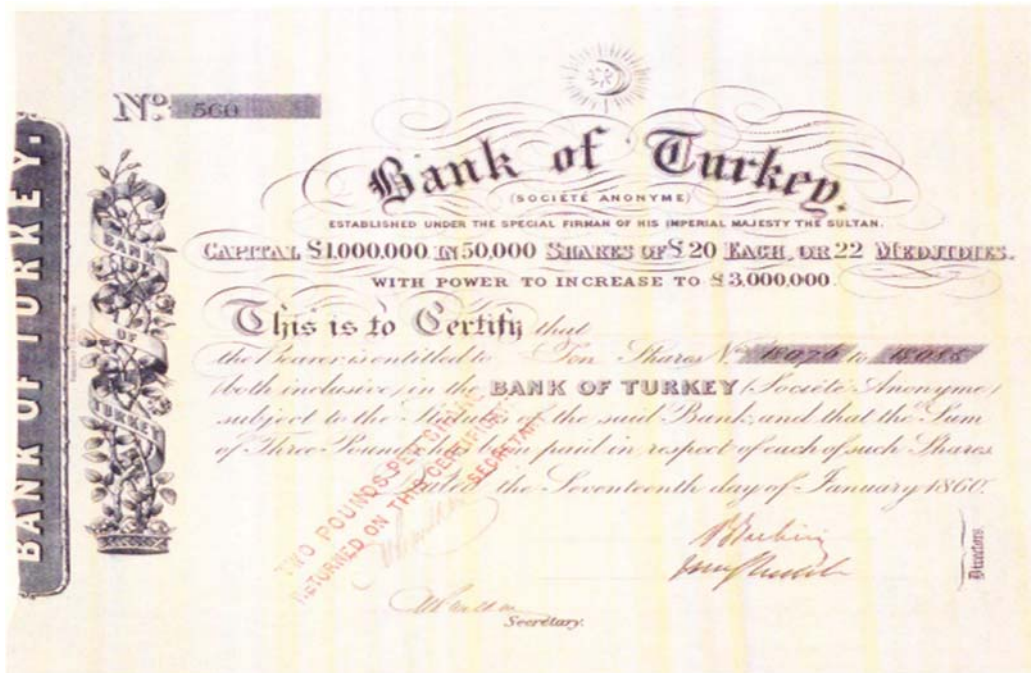

**EK – 11: Lorando ve Tubinilere Ait Osmanlı Bankası Hesap Kartları
(OBA, OFTT0232- OFTL0102)**

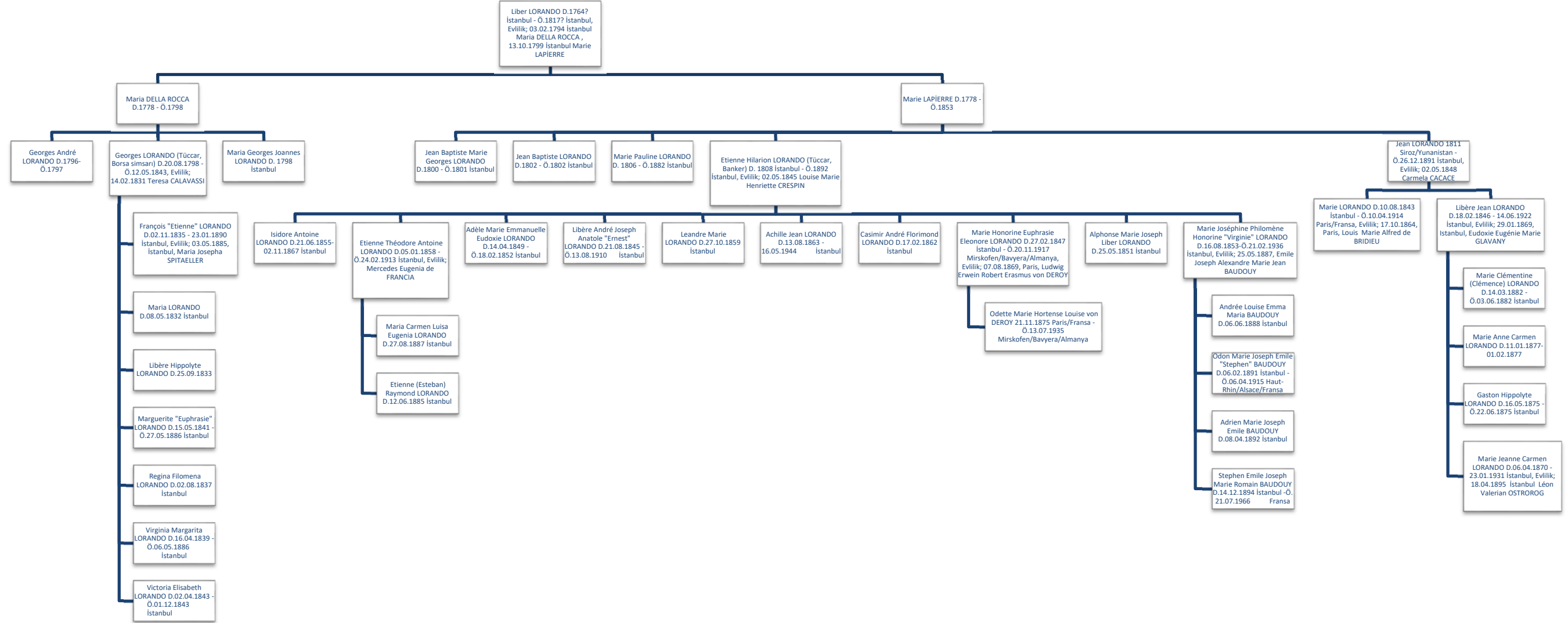
<p>OFTL0102</p> <p>LORANDO</p> <p>DEPOTS DE TITRES</p> <p>Nom <i>Madame Marie Etienne G. Lorando</i></p> <p>Fonctions</p> <p>Adresse <i>San Stefano Rue Bosquet</i></p> <p>Spécimen de signature ou cachet <i>M. G. Lorando</i></p> <p>Observations</p> <p>B. L. O. - A. No. 762 a. Juillet 1907 - Imp. Constantin</p>	<p>OFTT 0232</p> <p>TUBI</p> <p>DEPOTS DE TITRES</p> <p>Nom <i>Michel Tubini</i></p> <p>Fonctions <i>Replier</i></p> <p>Adresse <i>Sul Camondo Han Galata. 17</i></p> <p>Spécimen de signature ou cachet <i>M. Tubini</i></p> <p>Observations</p> <p>No 762 a. Mai 1907</p>
--	---

EK – 12: Türkistan Bankası'na Ait Tubini İmzalı Hisse Senedi (17 Ocak 1860)

(Akyıldız, Ali, Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri..., s. 99)

EK-13: 19. Yüzyılda İstanbul'da Bulunan Lorando Ailesinin Soyağacı

EK-14: 19. Yüzyılda İstanbul'da Bulunan Tubini Ailesinin Soyağacı

